

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

ELS SAFAREIGS PÚBLICS DE L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA A CATALUNYA

Una reivindicació dels safareigs amb perspectiva de gènere

TREBALL FINAL DE GRAU D'ARQUEOLOGIA

CURS 2022/2023

OLALLA NOFRE I GALVE

16440970

Bloc Contemporània

Tutora: Queralt Solé i Barjau

Abstract

Archaeological and historical study of the public laundries in Catalonia between the 19th and 20th century with a gender perspective. Through the analysis and documentation of nine public washrooms in this area, this study shows the current state of the issue, commonly forgotten, and claims the importance of these spaces in the local communities. It is essential to preserve these structures as part of the historic heritage inventories and in the collective memory.

Key words

PUBLIC LAUNDRIES, WOMEN STUDIES, CONTEMPORARY ARCHAEOLOGY, WASHROOMS, CATALAN HERITAGE OF THE WATER

Agraïments

A la meva tutora, Queralt Solé, per haver estat present i ajudat en tot moment. Als Ajuntaments de: Rubí (la Sra. Tapioles i al Sr. Escofet), Abrera (al Sr. Bidegain), Castellbisbal (al Sr. Alvarez), Palau-Sator (Sr. Correyero); gràcies també al Museu Thermalia de Caldes de Montbui. A la Sra. Vendrell i la Sra. Subirà per tota la seva dedicació en l'àmbit.

Als meus pares, sense la seva col·laboració i companyia no hauria estat possible. Al Mario, per la seva paciència i motivació durant els viatges pel treball de camp. A l'Ariadna Gómez, amiga i companya de professió, per saber-me inspirar en els moments que ho necessitava, també a les amigues que m'han animat i m'han recordat la importància de parlar d'aquest tema.

I a totes les dones que van anar a fer la bugada.

Sumari

1. Introducció	p. 4
1.1. Motivació	
1.2. Tema d'investigació i context geogràfic	
1.3. Preguntes d'investigació i identificació del problema	
1.4. Objectius i metodologia	
2. Els safareigs a Catalunya	p. 7
2.1. Orígens i funcions	
2.2. Usos i tipologies	
2.3. La transformació dels safareigs	
3. L'arqueologia dels safareigs a Catalunya	p. 14
3.1. Estat de la qüestió a Catalunya: bibliografia	
3.2. Estat de la qüestió a Catalunya: observació directa	
3.3. Tractament arqueològic dels safareigs: actualitat	
4. Safareigs documentats: estat actual i anàlisi	p. 20
4.1. Característiques i anàlisi	
5. La preservació dels safareigs: patrimoni cultural i memòria col·lectiva	p. 33
5.1. Posada en valor: reivindicació de la socialització femenina dels safareigs	
6. Conclusions	p. 35
6.1. Propostes per a la preservació i la valoració dels safareigs	
7. Bibliografia, webgrafia i entrevistes	p. 39
8. Annexos	p. 45
8.1 Annex 1: Fitxes tècniques	
8.2 Annex 2: Terminologia	
8.3 Annex 3: Els safareigs en la cultura popular. Folklore: expressions i refranys tradicionals al voltant d'aquests espais	
8.4 Annex 4: Imatges i plànols dels safareigs documentats	
8.5 Annex 5: Registres històrics i comunicacions	

1. Introducció

1.1. Motivació

Aquest Treball de Final de Grau és el resultat de la confluència d'uns interessos personals que m'han dut a investigar l'estat actual dels safareigs a Catalunya. Per una banda, el meu interès pels espais naturals o a l'aire lliure. Per altra banda, perquè a més d'haver cursat el Grau d'Arqueologia també soc Integradora Social i formo part d'un col·lectiu feminista des del qual es treballa per analitzar el sistema patriarcal en el qual vivim. Com és sabut, els safareigs han estat tradicionalment un àmbit per a l'ús de les dones. Per això em vaig proposar la investigació, anàlisi i comparativa, amb perspectiva de gènere, de l'estat actual de diversos safareigs de Catalunya com a espais arqueològics.

1.2. Tema d'investigació i context geogràfic

Els safareigs (rentadors públics de roba, bugaders, *basses*) són unes construccions receptacle generalment de parets d'obra i de forma rectangular, que s'omplen d'aigua i serveixen ordinàriament per a rentar-hi la roba o per a regar¹. La paraula *safareig* prové de l'àrab *ṣahrīġ*, que significa bassal (i que és cognat del gallec i portuguès *chafariz* (font)); d'això depèn la seva existència: de la disponibilitat d'aigua abundant i constant.

En alguns municipis el safareig s'anomena bassa² i en d'altres rentador³. En el primer cas es posa l'accent en l'aigua, i en el segon en l'acció de rentar de què deriva. Són espais encara existents a la majoria de municipis de Catalunya, a l'entorn dels quals s'articulava part de la vida social del poble.

El safareigs com a elements arqueològics i culturals han estat sovint ignorats o relegats a un segon pla en la història de Catalunya. Tanmateix, aquests espais aquàtics que han estat fonamentals per a les tasques de rentat de roba al llarg del temps ofereixen una riquesa informativa considerable sobre la vida quotidiana i les dinàmiques de gènere en la societat catalana. Aquest Treball de Final de Grau té com a objectiu principal documentar, fer una comparativa i posar en valor els safareigs a Catalunya, centrant-se en els de les localitzacions documentades: Abrera (Carrer de la Font), Bonastre (Font Magdalena i Safareig de la Font de Jesús), Caldes de Montbui (Safareig de la Canaleta i Safareig de la Portalera), Palau-Sator (Safareig de Palau-Sator), Tarragona (Safareig públic de Santa Oliva), Rubí (Safareig de Xercavins) i Castellbisbal (Can Santeugini).

---

¹ Definició extreta del DIEC2.

² ALCÓN, G. *Fer la bugada al Baix Penedès*, p. 23.

³ JOANPERE, D. *Fem safareig! De les bugaderes a les rentadores*, p.159.

La proposta inicial de l'inventari al territori de l'Ordal va ser modificada per una mostra variada per recollir informació més general.

1.3. Preguntes d'investigació i identificació del problema

Els safareigs no han estat prou reconeguts com espais d'interès arqueològic i patrimonial en els darrers decennis. Només cal posar al buscador del mapa la paraula *safareig* i a Barcelona apareixen les modernes bugaderies d'autorentat de roba. Si ens allunyem de l'àrea urbana podem trobar-ne alguns escampats sense gaires ressenyes ni webs amb informació, fet que els fa simplement localitzables. Considero que un dels motius pels quals no se'n fa un tractament d'interès nacional és precisament perquè es tractava d'espais de dones de classe obrera.

Aquest treball busca generar una consciència sobre la importància d'aquests espais com a elements identitaris de les comunitats locals catalanes i mostrar els canvis que s'han produït en aquest àmbit al llarg del segle XX amb l'arribada dels electrodomèstics, concretament la rentadora. A més, posarà de manifest la necessitat de preservar i protegir aquests safareigs, pel seu interès tant arqueològic com de la història femenina.

1.4. Objectius i metodologia

Un dels principals supòsits que m'ha portat a la investigació d'aquest treball és que arran de caure en desús per la domesticació de l'aigua, els processos d'industrialització i la conseqüent arribada de la rentadora a les cases, els safareigs haurien caigut en l'oblit tant de la societat com de l'Arqueologia, per ser un espai popular i d'ús femení, entre altres motius.

Es pretén investigar l'estat de la mostra de safareigs a través d'una documentació realitzada a partir de fitxes de les seves estructures per fer-ne una comparativa i extreure'n unes conclusions. A través d'una aproximació crítica, es pretén rescatar el valor històric i arqueològic dels safareigs i fer rellevant el seu paper.

S'han establert diversos objectius i preguntes d'investigació. En primer lloc, es farà una investigació per conèixer l'estat actual d'alguns safareigs que es troben en l'àrea de Catalunya. Aquesta anàlisi ens conduirà a avaluar el seu nivell de conservació, identificant així si s'ha produït deteriorament i determinar les mesures de restauració i/o museïtzació que s'han aplicat en aquells safareigs que sí que han estat preservats. Paral·lelament, es realitzarà una recerca per a identificar les tipologies dels safareigs a Catalunya i la relació amb el seu entorn.

Un segon objectiu és l'estudi de l'ús que es donava als safareigs durant el segle XIX i XX. En aquest punt de la investigació seria interessant centrar-se en les tècniques i procediments emprats per a la neteja i rentat de roba en aquests espais, així com en l'anàlisi de les responsabilitats de les dones en aquestes tasques domèstiques. Tanmateix, s'ha pogut constatar que la majoria de bibliografia existent sobre el tema tracta específicament aquest punt; s'ha prioritzat, doncs, donar importància als altres objectius establerts dels quals manca més informació i recerca. Aquesta línia d'investigació donaria peu a una perspectiva més pròpia de l'àmbit historicosocial, cal limitar la recerca a l'àmbit arqueològic.

Com a tercer objectiu, s'investigarà el tractament que han rebut els safareigs a Catalunya durant la segona meitat del segle XX i el primer quart del segle XXI. Es realitzarà una revisió de les intervencions arqueològiques, restauradores o museïtzades que es poden haver realitzat en aquests espais.

La investigació que presenta aquest treball és, en primer lloc, analíticodescriptiva: descriu i analitza la situació actual dels safareigs escollits per, en un segon moment, fer una comparativa de les diverses situacions en què aquests es troben: abandonats o restaurats (i alguns museïtzats), i també en referència a les intervencions que s'hi han realitzat. Es combina la metodologia quantitativa —en allò que es refereix a les dades físiques dels safareigs— i qualitativa —en la interpretació de la seva realitat, mitjançant també la bibliografia.

La mostra de safareigs, intencional, és representativa: n'hi ha un total de nou, dels quals dos són abandonats actualment, tres han estat restaurats i quatre han estat museïtzats. La ubicació dels safareigs en comarques diferents permet tenir una visió variada des del punt de vista geogràfic. Tots es situen en poblacions relativament petites, de menys de cinc mil habitants durant el període del segle XIX, per poder comparar amb sentit lògic respecte a la magnitud de la població.

Les tècniques d'investigació d'aquest treball són, per una banda, l'observació directa d'aquests espais i la pertinent recollida i processament de la informació obtinguda, per a la qual s'ha creat un instrument específic: una fitxa *ad hoc* on es recullen les dades més rellevants i que facilita la comparació entre els diferents safareigs documentats. Per altra banda, s'ha seleccionat la informació referida a aquests espais per mitjà de recerca bibliogràfica i webgràfica. Inclou dues entrevistes: a Rosa Vendrell Miret i Guillermina Subirà Jordana.

El material que s'ha utilitzat per al treball de camp (mesurar i documentar els safareigs visitats) és:

- un jaló: de construcció pròpia, mesura 1,80 m i les franges son de 20 cm; es va considerar oportuna aquesta mida gran tenint en compte que l'objecte d'estudi són estructures grans
- brúixola: per tal de determinar l'orientació del safareig
- fletxa: per marcar el nord
- cinta mètrica: per prendre les mides de les estructures

2. Els safareigs a Catalunya

2.1 Orígens i funcions

Els safareigs públics a Catalunya constitueixen un element destacat de l'arquitectura popular urbana i rural. Aquests espais, més enllà de la seva funció pràctica com a font primària per al rentat de roba, tenen un valor antropològic, arqueològic i històric significatiu. En aquest sentit, mostren l'interès dels ajuntaments en diferents moments i contextos polítics per oferir una millora de la qualitat de vida de la població. Els testimonis i la documentació conservada ens mostren aspectes de la vida de les dones, ja que eren elles les que feien ús habitual del safareig, el qual era un espai de socialització mentre es feia la feina, feixuga, sotmesa a les inclemències meteorològiques i poc valorada.⁴ I oblidada amb el pas del temps, malauradament.

El corrent de l'higienisme que s'expandeix al llarg del segle XIX per millorar la salut de la població, entre d'altres mesures per contenir les epidèmies (diftèria, verola, xarampió...), comporta un boom en la construcció de safareigs públics arreu d'Europa. Així l'hàbit de rentar la roba va generalitzar-se a partir de mitjan segle XIX, vinculat als moviments higienistes –promoguts per Pasteur i Koch– per acabar amb les epidèmies i infeccions que afectaven la població. Fou aleshores quan des dels ajuntaments es van iniciar polítiques entre les quals es va incloure la construcció dels safareigs d'ús públic –normalment gratuïts exceptuant Barcelona– alhora que van millorar els serveis de clavegueram.⁵

L'existència dels safareigs ha estat sempre vinculada a la disponibilitat d'aigua abundant i contínua (fonts, mines d'aigua, torrents...). En aquest sentit, l'expansió dels safareigs públics coincideix també amb l'anomenada “revolució de l'aigua”⁶ és a dir, el canvi de paradigma hidrològic, que Barcelona

⁴ ALARI, M. i altres. *Història del safareig de Cubelles*, p. 67.

⁵ ALARI, M. i altres. *Ibíd.*, p. 67.

⁶ MARTÍN, M. *La revolució de l'aigua a Barcelona*, p. 69.

exemplifica, des d'un subministrament tradicional, d'origens medievals i perllongat al llarg de l'època moderna a uns nous serveis hidrològics que van adoptar l'organització empresarial pròpia de la revolució industrial. En aquest context es produeix la gran transformació que representa el subministrament d'aigua potable per a tota la ciutadania.

Aquesta organització empresarial dels serveis hidrològics, és, pel que fa als safareigs, pròpia de la ciutat (i participa també dels fenòmens especulatius), no va afectar de la mateixa manera les localitats petites, que no cobraven per rentar-hi (o, en tot cas, cobraven per serveis complementaris, com els productes per al rentat); en alguns casos fins i tot eren donacions privades d'un fill benestant de la localitat.⁷

La construcció de safareigs suposa una millora molt important de les condicions en què es rentava la roba i, a més, crea un espai físic i públic a una activitat exclusivament femenina.⁸ De fet, és l'únic espai construït per a les dones i això el fa extraordinàriament singular.⁹

Pel que fa a l'expansió dels safareigs públics recollim aquí la interpretació de Barberá i Pardo, que presenten una visió crítica, amb perspectiva feminista, d'aquesta expansió. En aquest article, es vincula el desenvolupament dels safareigs amb el de la indústria tèxtil i l'explotació, en ambdós àmbits, del treball de les dones:¹⁰

“Los lavaderos, como tipología, surgen a la vez que la industria. Se establecen en un mismo periodo. Si tenemos en cuenta el papel de las lavanderas en las grandes ciudades, los lavaderos, tengan más que ver, [...] con la industria textil y la explotación laboral de las mujeres. [...] son el lugar donde la mujer que viene del pueblo encontrará un trabajo seguro, por su dominio en el lavado de ropa, y por imponerle estar continuamente vigilada. Estas condiciones servirán para una mayor explotación.”

S'hi posa de relleu que la millora significativa de les dures condicions de treball, que facilita acompanyar el rentat amb l'intercanvi oral¹¹, té la contrapartida de situar aquest espai de treball femení sotmès al control social i a l'escrutini de la comunitat, mecanismes que el rentat al riu, les

---

⁷ És el cas dels safareigs de Cubelles, documentat a ALARI, M. i altres. *Op. cit.*, p. 67.

⁸ S'ha trobat en la bibliografia algunes excepcions puntuals (soldats, homes sense família) que no modifiquen el patró d'associació de la tasca de rentat a les dones. JOANPERE, D. *Fem safareig! De les bugaderes a les rentadores*, p. 62.

⁹ GALLEGO, B. citat a BARBERÁ, C. *“El lavadero donde la mujer lava. Un espacio contradictorio y difuso en las políticas urbanas”*, p. 37.

¹⁰ El 1902, un cens de la població obrera de Barcelona comptabilitzava 1.553 bugaderes, un dels oficis femenins més nombrosos de la ciutat, després del tèxtil. Tanmateix, els sous (entre dues i tres pessetes al dia) eren més baixos que els de les seves companyes d'altres sectors. TATJER, M. “Entre l'espai públic i el domèstic: banys i safareigs a Barcelona (1849-1958)”, p. 122

¹¹ “Con la construcción del lavadero, el agua se acerca a las manos y la posición de la mujer erguida mejorará las condiciones de la actividad de lavar ropa; donde la piedra dispuesta acorde al cuerpo posibilitará, al permanecer levantada, acompañar el ritual del lavado con conversaciones, confidencias, chismorreos y risas.” BARBERÁ, C. *Ibid.*, p. 37

sèquies o altres zones als afores de les localitats alliberava en bona part, en tractar-se de llocs perifèrics, sense vigilància. Amb la construcció dels safareigs, espais oberts a totes les mirades, a l'interior de les localitats es dona un control social dels moviments, les actituds i la fiscalització de la tasca de les dones que hi renten, la qual cosa convida a qüestionar les anàlisis centrades exclusivament en les millores que van comportar els safareigs per introduir-hi una visió més crítica des de la perspectiva de gènere. A diferència dels homes, que es reunien en espais tancats com el cafè, la barberia o la taverna en el seu temps de lleure, l'espai on les dones es trobaven està vinculat a la tasca i es troba a la vista. Això evidencia també el biaix de gènere en la consideració del temps de lleure, degut al que actualment anomenem la *feina invisibilitzada*. Un fet que ara comença a prendre rellevància, al segle XIX no hi havia marge de negociació i la feina s'havia de fer.

Durant la realització d'aquest treball s'han entrevistat dues persones: Rosa Vendrell, periodista, i Guillermina Subirà, historiadora. Ambdues són impulsores de la valoració d'aquests espais més enllà de l'àmbit acadèmic, per aquest motiu se'ls ha volgut donar veu. Vendrell fa propostes culturals molt diverses, entre les quals destaca el projecte *Memòries Líquides*, una proposta coral d'espectacle *in situ* als mateixos safareigs amb les veus d'algunes testimonis bugaderes i familiars. La segona entrevista es va fer amb la Sra. Subirà, llicenciada en Història Moderna a la Universitat de Barcelona l'any 1976. Resideix a Senterada, municipi del Pallars Jussà (Lleida) i fa 10 anys que està inventariant els safareigs de la comarca i n'ha documentat 75, de 150 segons el seu càlcul. De manera molt gràfica, expressa sobre l'estat de molts dels safareigs del Pallars: "*Estan molt amagats i com que estan abandonats, ja estan recoberts d'arbres pel voltant, perquè saps que han deixat tot el bosc abandonat*"¹², que mostra la problemàtica que es tracta en aquest treball, la manca d'informació i catalogació dels safareigs de Catalunya, fet que afecta la totalitat del país a excepció de la Conca de Barberà on la majoria estan catalogats.

D'ambdues entrevistes s'extreu la mateixa idea: hi ha poques persones actualment estudiant, documentant i reivindicant els safareigs públics com a espais dignes de formar part del patrimoni històric de cada localitat. Això demostra una vegada més el desinterès que hi ha en aquest àmbit. Tanmateix, les dues també van expressar que ara son més optimistes que abans, perquè constaten que on abans no hi havia res, actualment hi ha alguns llibres i treballs publicats.

---

¹² Entrevista a Guillermina Subirà.

2.2 Usos i tipologies

Durant els segles XIX i XX, a Catalunya es van desenvolupar diferents tipologies de safareigs públics en resposta a les necessitats i les condicions locals de la població. De moment, no s'ha creat una classificació oficial general. No obstant, si acotem el territori als safareigs de la ciutat de Barcelona entre el 1849 i el 1958, aquests s'han descrit a partir de quatre característiques: el lloc dins de la parcel·la, la distribució interna, la capacitat i el tipus de basses. Malgrat que se'ls ha anomenat sempre safareigs públics, la majoria dels del territori barceloní eren de propietat privada, establiments llogats per torns on les dones feien ús de les seves instal·lacions.

“entre el 1849 i el 1896 tenen la particularitat de disposar de grans basses de forma rectangular d'entre 70 i 90 cm d'alçària, construïdes amb pedra o amb parets d'obra, normalment amb maó i recobertes amb ciment. Sobre aquestes parets es disposava una peça de pedra o també d'obra, inclinada cap a l'interior de la bassa, anomenada banca, on es rentava la roba. La bassa va ser un gran avenç, ja que permetia rentar a peu dret, a diferència del dur treball de rentar de genolls a la vora del riu o canal.”¹³

La banca és l'espai que faria servir una dona per a rentar, aproximadament d'un metre d'amplada. La majoria de safareigs de Barcelona tenien entre 20 i 40 banques. Pel que fa a la localització que aquests rebien dins la parcel·la, els de mitjans del segle XIX, es trobaven a l'aire lliure, als horts i patis dels equipaments, sent aquests generalment convents antics, en alguns dels casos estudiats tenien un teulat molt senzill sostingut per pilars d'obra (també anomenat *cobert*).

A l'últim terç del segle XIX va començar l'edificació de la nova tipologia de safareigs que perduraria fins al final d'aquests. La principal diferència amb els anteriors és la construcció d'aquests a l'interior de les edificacions, com espais interiors d'illa o plantes baixes dels edificis.

En referència a la distribució interna del safareig podríem dir que, malgrat s'han observat algunes diferències depenent de les localitats i moment de la construcció, en termes generals la norma és que l'estructura fos funcional i s'aprofités l'espai al màxim. Sempre es deixava els voltants de la bassa lliures per tal de facilitar la circulació de les bugaderes i poder-hi posar bancs (de fusta o d'obra) que s'utilitzaven per deixar-hi els instruments de rentat com els cistells, la roba i les galledes. Als safareigs documentats més grans es pot observar que l'ordre respon a la divisió espacial/mobiliària de les diferents fases de la rentada. Un bon exemple d'aquesta tipologia dels safareigs que s'han documentat en aquest treball seria el safareig de la Portalera, on veiem maximitzat l'aprofitament de l'espai i diverses estructures que responen a necessitats diferents.

---

¹³ TATJER, M. *Entre l'espai públic... Op. Cit.*, p. 115.

Els safareigs més moderns ja inclouen subdivisions internes amb sistemes de recorregut de l'aigua entre piques, mitjançant canals oberts a l'interior de la bassa, que permet el rentat de la roba en una i l'esbandit en l'altre.

Tot i que la mostra de safareigs documentats al punt 4 és limitada, a continuació es proposa una classificació pròpia, d'àmbit arquitectònic-espacial i per usos, basada en la informació recollida de les distincions analitzades en l'àmbit barceloní i el treball de camp realitzat.

1. **Safareigs a l'aire lliure amb basses o piques:** aquesta seria la forma més bàsica de safareig, la més comuna arreu de Catalunya al s. XIX. Consistia en àrees obertes on les dones realitzaven el rentat de roba utilitzant basses o piques d'aigua. Aquests safareigs solien estar situats prop de punts d'aigua com fonts naturals o rierols i eren compartits per diverses famílies o comunitats com les masies de la zona. Dels que s'han documentat en aquest treball s'inclourien el safareig de Palau-Sator, el safareig de la Font de la Magdalena, el safareig de Can Senteugini i el safareig de Xercavins que era utilitzat per diverses famílies de les masies properes: Can Feliu, Can Ximelis i Can Casanoves¹⁴.
2. **Depenent de la forma:** els més comuns són els de planta rectangular, també hi ha els de planta quadrangular i s'han documentat gran nombre de safareigs rodons o esfèrics al Pallars.
3. **Safareigs coberts o semicoberts:** en algunes zones es van construir safareigs amb estructures cobertes o semicobertes per proporcionar protecció contra els elements atmosfèrics. Els primers safareigs coberts es comencen a construir posteriorment al primer tipus de safareig, amb diferència de poques dècades, cap a finals del segle XIX. Aquests safareigs generalment eren estructures d'una sola planta i tenien un sostre o una estructura parcialment tancada que cobria les piques i les bugaderes. Dels que s'han documentat en aquest treball s'inclourien el safareig de la Canaleta i el safareig de la Portalera per les característiques arquitectòniques descrites en les fitxes, i actualment, on encara es pot observar la presència de cobert.
4. **Safareigs adaptats en espais urbans:** aquests es troben en àrees urbanes (en ciutats i pobles més grans) es van adaptar espais específics per a safareigs públics, sovint es construïen a prop de carrers principals o zones centrals i podien disposar de múltiples piques o basses per satisfer les necessitats de la comunitat. Disposaven d'instal·lacions més completes, com armaris per

---

¹⁴ SOLÉ, R. *Safareig de Xercavins a Rubí*. [14/7/2023]

emmagatzemar el sabó i els utensilis de rentat. Dels que s'han documentat en aquest treball s'hi podrien incloure el safareig de la Canaleta i el de la Portalera.

5. **Safareigs amb sistemes de canalització d'alimentació directa:** en algunes localitats més desenvolupades, es van construir safareigs amb sistemes de canalització d'aigua per proporcionar un subministrament constant d'aigua a les piques i poder renovar l'aigua. Això implica l'ús de canals o canonades per portar l'aigua a les àrees de rentat de roba. Dels que s'han documentat en aquest treball s'inclourien el safareig d'Abrera, el de Santa Oliva que té la font integrada en el mateix safareig, i els de Caldes que tenen font en el safareig petit adjacent a la bassa gran.
- 5.1. **Safareigs integrats en altres infraestructures:** en alguns casos, els safareigs es van integrar en altres infraestructures existents, com ara fonts o molins. L'aigua residual dels molins o l'aigua captada de les fonts es redirigia cap als safareigs. Aquí es podrien incloure també els dos safareigs de Bonastre, emplaçats al costat de fonts que eren el punt d'alimentació (el safareig de la Font de Jesús comparteix canalitzacions amb l'abeurador i la font). De la mateixa manera que el safareig d'Abrera, que beu de la Font dels Peixos.

2.3 La transformació dels safareigs

Amb anterioritat, i al llarg dels anys, en convivència amb els safareigs, i encara ara a diversos llocs del món s'ha rentat la roba a rius i sèquies. Les postures corporals adoptades duent a terme aquesta activitat eren molt incòmodes, també el transport de la roba mullada, que afegia molt de pes als cossos, i tenien fortes repercussions negatives en la salut de les bugaderes.

*“Es passava fred, rentant amb gel, que cruixia, et quedaven les mans gelades... Als estius passaves calors... aguantant-ho tot. Portàvem pes i més pes, per això ara tot surt: mal d'esquenes, cervicals, cames...”*¹⁵

Per tal de millorar aquesta problemàtica, es va començar a estendre la construcció de safareigs públics arreu del territori mediterrani. Tot i que hi ha safareigs més antics la majoria són construïts a partir de la segona meitat del segle XIX. El procés de facilitar la feina de les dones, que rentaven agenollades i a la intempèrie, no fou ràpid ni fàcil: *“Era más fácil acercar la ropa al agua, que el agua a la ropa.”*¹⁶

---

¹⁵ CANELA, R.M. *Els safareigs públics de la Conca de Barberà*, p. 47

¹⁶ FUENTES, J. *Historia de los lavaderos y las lavanderas*, p. 14

Una de les transformacions més significatives, va ser l'addició del cobert o teulat (estructura metàl·lica o de fusta generalment que protegia de les inclemències meteorològiques). Aquesta és una demanda que es documenta repetidament a partir de les dues primeres dècades del segle XX, va ser una reforma molt habitual en temps de la Segona República.¹⁷

Paral·lelament, durant el primer terç del segle XX s'inicia un procés lent però inexorable cap a la privatització de la neteja de la roba, que progressivament anirà prenent un caràcter domèstic. Les ordenances municipals, especialment a partir del 1924, van establir l'obligatorietat d'instal·lar dutxes i safareigs als edificis d'habitatges de nova construcció.

Les primeres rentadores, de vapor, comencen a aparèixer a Barcelona al voltant del 1910; però la seva presència és molt limitada. L'ús de rentadores elèctriques es generalitza a Europa després de la Segona Guerra Mundial. A Barcelona i al País Basc, a la dècada del 1950 es va iniciar la producció en sèrie de rentadores, amb les Bru i Otsein, fins als anys 50, 60 moltes dones combinen la visita als safareigs amb l'ús dels primers aparells de turbina que estalvien part del procés de la bugada.¹⁸

L'ús de rentadores elèctriques a Espanya i Catalunya, s'estén entre els anys 60 i 70; ara bé, cal remarcar que hi ha poblacions de l'àmbit rural on l'aigua corrent no arriba fins als anys 80. Les diferències econòmiques i territorials en aquest procés són molt significatives.

Malgrat que en l'actualitat els safareigs ja no tenen la funció per a la qual van ser creats, tenen en comú ser béns arquitectònics d'obra civil, d'ús i de titularitat municipal, ubicats en espais públics al servei dels ciutadans.¹⁹

Tot aquest món dels safareigs públics, el seus costums, rituals, tècniques, estris i procediments han anat desapareixent de la nostra societat, de manera lenta però inexorable, tot i la pervivència de safareigs en ús, principalment en l'àmbit rural, entre dones de la tercera edat i dones immigrants.²⁰

---

¹⁷ FUENTES, J. *Ibíd.*, p. 15

¹⁸ TATJER, M. *Entre l'espai públic...* " *Op. cit.*", p. 124

¹⁹ URGELL, S. *Op. cit.*, p. 160

²⁰ URGELL, S. *Ibíd.*, p. 160

3. L'arqueologia dels safareigs

3.1. Estat de la qüestió a Catalunya: bibliografia

Pel que fa a la recerca acadèmica, en l'àmbit internacional, tot i que hi ha un bon nombre d'estudis al voltant de les cases de banys i la higiene personal²¹, la bibliografia sobre els safareigs no es presenta fins a les darreres dècades del segle XX, vinculada als estudis amb perspectiva de gènere, entre els quals destaca Michelle Perrot²² amb la seva contribució a la història de les dones. Més recentment, n'han aparegut d'altres que tracten específicament els safareigs al món rural.

En l'àmbit català, no es desenvolupa aquesta temàtica fins a les dècades finals del segle XX. Hi destaquen les recerques de Tatjer²³ sobre els safareigs de Barcelona, l'inventari de Josep Cebrià sobre Gràcia (1993) i les publicacions recents sobre aquesta desapareguda activitat als barris barcelonins de la Clota, a Horta i del Poble Sec o a municipis de l'entorn metropolità (Sabadell, Molins de Rei, Premià de Mar, etc.), que en la seva globalitat, ofereixen una bona perspectiva sobre el tema. Més recentment, l'inventari realitzat per un equip de geògrafs, arquitectes i antropòlegs en el marc de l'IPEC (Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya) ha representat un pas endavant en el coneixement i la catalogació de les restes materials dels safareigs tant a Barcelona com a la rodalia.

Actualment en l'àmbit local català, les persones interessades i amb una participació activa en la posada en valor d'aquests espais històrics i a la vegada tan contemporanis no són gaires. Cal destacar que només hi ha un inventari complet publicat al qual es fa referència al llarg del treball, *Els safareigs públics de la Conca de Barberà*, un recull dels safareigs públics de la zona, mitjançant fitxes documentals de cadascun (inclosos alguns ja desapareguts) i testimonis de les experiències de les dones bugaderes que anaven a rentar-hi. Els safareigs que apareixen a l'inventari del llibre, estan catalogats a l'Inventari de Patrimoni Etnològic/Arquitectònic i es poden consultar les seves fitxes.

Aquest any 2023, l'autora Gisela Alcón²⁴, ha publicat un llibre d'autoedició: *Fer la bugada al Baix Penedès*. Localitza gran part dels safareigs de la comarca, fa un inventari dels safareigs de la capital, Reus, i també hi fa un recull d'experiències de les dones que hi anaven a rentar. Aquest llibre és un recull, no un inventari sistemàtic, per tant no hi apareixen tots els safareigs de la comarca (els dos de Bonastre documentats en aquest treball no hi són, el de Santa Oliva sí que hi és) i els que hi apareixen tenen una breu explicació d'estat, seguidament del recull de converses amb les bugaderes de cada poble. És un llibre molt interessant perquè recull testimonis directes d'aquest patrimoni immaterial

---

²¹ TATJER, M. *Entre l'espai públic... Op. Cit.*, p. 110

²² PERROT, M. «El ama de casa en el espacio parisino durante el siglo XIX», p. 71-82

²³ TATJER, M. *Entre l'espai públic... Op. cit.*, p. 110

²⁴ RÀDIO TELEVISIÓ EL VENDRELL. [C: 3/7/2023]

que és fer la bugada, però el seu objectiu és més etnològic que arqueològic, ja que l'anàlisi de l'espai queda exclosa.

3.2. Estat de la qüestió a Catalunya: observació directa

El supòsit inicial d'aquest treball es va veure parcialment confirmat en el moment de fer tant la recerca bibliogràfica com la investigació posterior al treball de camp. S'han documentat un total de nou safareigs de diferents tipologies i amb tots ells hi ha hagut dificultats per descobrir la informació relativa a les dates concretes, tant de la construcció original, com de les intervencions que s'hi han fet posteriorment (rehabilitacions, trasllats, restauracions o museïtzacions).

Degut a la falta de rigor de les lleis d'urbanisme en l'àmbit rural català, fins ben entrat el segle XX en moltes localitats no calia demanar permís d'obra per fer construccions d'estructura petita o mitjana, i encara menys al terreny de les propietats privades. Per aquest motiu, és molt difícil de determinar l'any de construcció de la majoria dels safareigs amb exactitud. Però totes les referències que hi ha els daten en un període comprès entre inicis del segle XIX i fins als anys 1960-1970 (depenent de la localitat i l'accessibilitat a l'aigua corrent i l'electricitat).

D'alguns safareigs, en coneixem l'arquitecte per ser reputat, especialment al territori barceloní, com Enric Sagnier, Josep Amargós o Modest Fossas. Aquest fet facilita la datació de les estructures, no obstant, els safareigs dissenyats i construïts per arquitectes menys coneguts o anònims amb el pas del temps, no troben espai en cap memòria o document oficial. En aquest treball s'ha dut a terme una investigació exhaustiva per tal de poder esclarir i determinar les dates de construcció dels safareigs i les intervencions que s'hi han pogut fer (tant trasllats, rehabilitacions, com restauracions o museïtzacions). No obstant, en la majoria d'ells ha sigut molt difícil i la informació extreta d'aquest procés finalment ha sigut escassa. Es va començar fent recerca a les pàgines oficials de l'àmbit (a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic/Arqueològic i Etnològic, el Calaix, la Diputació de Barcelona, entre d'altres), tanmateix, alguns safareigs dels escollits no hi consten: el de Castellbisbal, els dos de Bonastre, el de Santa Oliva o el de Palau-Sator. Amb referència al safareig de Can Senteugini no hi apareix informació, no obstant, hi ha una fitxa²⁵ de la mina d'aigua contigua al safareig, on a la tercera fotografia se'l pot veure, però aquest no té fitxa pròpia. Aquest fet ja permet detectar una manca d'informació al respecte, ja que l'estructura ha estat vista i fotografiada però no catalogada.

Dels dos safareigs de Caldes i el d'Abrera sí que hi ha informació, però a l'apartat d'**Intervencions** no s'hi inclou informació: "*sense intervencions*", de la mateixa manera que a l'apartat de **Fonts i**

---

²⁵ MAPES DE PATRIMONI CULTURAL. Mina d'aigua de Santeugini. [C: 10/7/2023].

documentació en tots diu: “*sense documentació i sense referències bibliogràfiques*”.²⁶ També observem el mateix en l’apartat de **l’Estat de conservació** diu: “*sense estats de conservació*”. Evidentment ha d’existir aquesta informació, altrament no s’hagués pogut fer l’entrada a l’Inventari, no obstant això és el que s’hi troba. És contradictori també perquè a la fitxa sí que hi diu l’estat de conservació per exemple, però no està desenvolupat a la secció pertinent.

D’aquesta recerca se n’extreuen dues conclusions: els safareigs són estructures que no estan prou documentades o no s’ha fet el buidatge pertinent de la informació als recursos adients. Ambdues indiquen una manca d’interès i reconeixement d’aquests espais. Es va contactar amb l’Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, per demanar més informació al respecte que no aparegués als mapes d’inventari en línia. Des de la DIBA, la Cap de la Secció Tècnica de l’OPC, Teresa Reyes, va comunicar que porten vint anys fent els mapes de Patrimoni Cultural dels Ajuntaments que ho demanen, i de moment en tenen 212. N’hi ha de tots els municipis estudiats (Abrera, Caldes de Montbui, Castellbisbal i Rubí), tot i això el safareig de Castellbisbal no hi apareix. La Sra. Reyes ha mostrat interès per la documentació que s’ha fet dels safareigs en aquest treball i ha ofert la possibilitat d’incloure’n la informació en els seus documents.

A causa de la manca d’informació disponible en aquests recursos, es va contactar amb els Arxius Municipals de cada localitat visitada, amb diferents resultats. En el cas de Castellbisbal la resposta va ser que no tenien fonts concretes ni referències bibliogràfiques al respecte.²⁷ Des de l’Arxiu de Rubí es van posar en contacte amb la família Xercavins, finalment Enric Escofet Xercavins va poder recopilar unes notes històriques que el seu besavi havia mecanografiat, provinents del dietari familiar, una recopilació de fets i canvis viscuts a la masia, elaborat a partir de documentació històrica (capítols matrimonials, escriptures, factures, etc).²⁸

Des de l’arxiu d’Abrera es van posar en contacte amb el departament d’Urbanisme per buscar la informació requerida. Finalment, entre el Sr. Bidegain, Tècnic de Patrimoni Cultural i Memòria Històrica de l’Ajuntament d’Abrera, i el Sr. Castro, Arquitecte Tècnic de l’Ajuntament d’Abrera van poder aclarir les dates i intervencions que s’havien fet al conjunt de fonts i safareigs públics d’Abrera. A Caldes de Montbui ha estat més fàcil trobar informació gràcies a la revalorització que va fer el poble fa uns anys a través de l’aigua termal. Es van promoure les rehabilitacions dels safareigs de la Portalera²⁹ i de la Canaleta l’any 2007, de la mateixa manera que es van impulsar els balnearis i

---

²⁶ Vegeu fitxa n. 08001-29 dels MAPES DE PATRIMONI CULTURAL DIBA. [C: 10/7/2023].

²⁷ Vegeu Annex 5: figures 1 i 2

²⁸ L’autor és Pere Ambrós Llobet, l’hereu i amo de Can Xercavins cap als anys 30. Als anys 60 van recuperar oficialment el cognom Xercavins perdut feia poques generacions, per tant, es deia Pere Xercavins Ambrós.

²⁹ AJUNTAMENT DE CALDES DE MONTBUI. [C: 30/5/2023]

algunes zones del poble relacionades amb el circuit de l'aigua, com els banys termals romans. Paral·lelament el 2008 es va començar a fer el festival MIAU (Mostra Internacional d'Art Urbà) consistent en propostes culturals, pràctiques artístiques contextuais i d'art comunitari per qüestionar i repensar el principal eix conductor que dona sentit a la mostra: el fet termal i els usos associats als safareigs públics³⁰. Tenint en compte l'interès econòmic darrera de la totalitat del projecte podríem inferir que la rehabilitació dels safareigs va ser causal però no prioritària pels motius que es reivindiquen en aquest treball, tot i que el festival està organitzat amb perspectiva de gènere.

Pels safareigs del Baix Penedès, es va contactar amb l'Arxiu comarcal per aconseguir informació però no es va obtenir cap resposta per la seva part. Aleshores es va intentar contactar amb l'Ajuntament de Bonastre i no s'ha rebut resposta, malauradament. Així mateix amb el de Santa Oliva.

Pel que fa al safareig de Palau-Sator, l'Ajuntament em va adreçar a Miquel Correyero, Historiador i Arxiver de l'Arxiu comarcal de la Bisbal, el qual va compartir la informació respecte de la museïtzació que va fer al safareig.

Com s'ha pogut observar tant a través de l'observació directa (treball de camp) com de la indirecta (recerca bibliogràfica i als catàlegs i inventaris de Patrimoni) ambdues manifesten el mateix, que els safareigs han estat desatesos per l'Arqueologia ja que gran part dels de l'àmbit rural es troben abandonats o alterats. D'altra banda, posant el focus a l'àmbit urbà, la major part dels safareigs de Barcelona han estat aterrats per a posteriors construccions degut a l'expansió urbana³¹, o bé vandalitzats i destruïts.

3.3. Tractament arqueològic dels safareigs: actualitat

Els resultats preliminars d'aquest estudi previ de la bibliografia i de situació suggereixen que els safareigs públics del segle XIX i XX han estat sotmesos a una manca de reconeixement i protecció adequada fins ara. Un gran nombre han estat abandonats i destruïts, i sumant l'escassa investigació i catalogació arqueològica que se n'ha fet, s'ha limitat la comprensió de la seva importància i significat social. Tanmateix, tal com expressen la Sra. Vendrell i la Sra. Subirà a les entrevistes, darrerament hi ha hagut més moviment en l'àmbit de les recuperacions de safareigs. A continuació es farà una revisió d'algunes recuperacions o rehabilitacions destacables de safareigs públics que s'han fet en els últims anys.

---

³⁰ MIAU Mostra Internacional d'Art Urbà de Caldes de Montbui. [C: 31/5/2023]

³¹ ORTEGA, M. [C: 5/4/2023]

*“A Catalunya destaca la rehabilitació que es va fer del safareig del Carrer de la Font Nova a Sabadell”*³², construït el 1833 i rehabilitat el 1997³³. En la rehabilitació se'n va conservar la façana modernista, es va reconstruir i conservar un dels dos safareigs que hi havia i també es va restaurar la coberta, la qual aprofita l'aigua de pluja, que cau directament dins la pica. Això marca un punt d'inflexió en la història de la rehabilitació dels safareigs i en la recuperació del seu interès patrimonial. A partir del tombant de segle, es constata un augment significatiu de les intervencions en aquests espais, que creix exponencialment en la dècada actual. Molt probablement aquest fet estigui relacionat amb l'augment d'estudis amb perspectiva de gènere que han arribat també a l'Arqueologia i l'Etnologia. No es pot oblidar que la majoria de decisions polítiques en aquests àmbits estan relacionades amb el turisme i l'interès que aquests espais puguin despertar en els visitants.

A Santa Coloma de Gramenet, l'any 2003 va començar el projecte de reurbanització de la plaça del Safareig. L'inici de les obres va posar al descobert les restes d'un safareig. Es van aturar les obres i es va procedir a l'excavació arqueològica per a la seva conservació i adequació dins el nou projecte. El safareig va ser construït l'any 1868 per l'Ajuntament al costat de la mina dels Regants. El 1879 se li va fer un cobert reformat als voltants del 1930 afegint alçats de maons sobre els murs de pedra amb arcades que permetien la seva ventilació i il·luminació. El 1972 van enderrocar el teulat i van tancar el pas dels vianants i el safareig va quedar tapat. *“la present intervenció d'excavació i recuperació d'aquest safareig es realitza en un moment d'auge en l'estudi, excavació i restauració d'instal·lacions corresponents a safareigs en tot l'estat espanyol, sobretot en relació a la recuperació del patrimoni i l'arquitectura popular en pobles que volen incentivar el turisme rural.”*³⁴ El safareig es tractava d'una bassa rectangular de 9,67 m. de longitud per 3,90 d'amplada, dividida pel mig; presentava una línia de pedres superiors inclinades cap a l'interior per tal de facilitar la postura corporal en el rentat de la roba. Cada pedra marca una *banca*, originalment el caixó de fusta que a manera de reclinatori servia per protegir de la humitat les bugaderes que rentaven agenollades a la vora dels rius i per extensió va passar a denominar l'espai destinat a cada bugadera en els safareigs de maçoneria o pedra on es rentava dreta. La metodologia de la intervenció va ser una excavació amb màquina retroexcavadora, sondeig manual quadrat d'1, 5 metres de costat, estratigrafia de Harris i documentació fotogràfica de les restes. Documentació gràfica amb seccions nord-sud i est-oest i dibuix en planta de totes les estructures a escala 1:20. Es poden reconèixer i documentar les successives modificacions que es presenten en sis fases: des de la primera, el 1868, a la darrera intervenció, el 1970, poc abans del seu enderrocament. És destacable la frase *“Així mateix, dintre del*

---

³² GINER, D. *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça del Safareig (santa Coloma de Gramenet)*. p. 41.

³³ AJUNTAMENT DE SABADELL. [C: 6/7/2023]

³⁴ GINER, D. *Op. cit.*, p. 41

marc d'història dels gèneres alguns estudis han definit els safareigs públics com llocs de trobada i sociabilitat femenina, també de solidaritat i ajuda mútua[...]”³⁵ que mostra els nous esbossos de consciència feminista que apareixen al voltant d'aquests espais a mesura que s'excaven i s'estudien.

A Begur, el 2021, va començar una campanya per a recuperar el safareig que hi ha al massís boscós d'Es Quinze, finalitzada aquest any, (març, 2023). L'objectiu de la intervenció arqueològica era recuperar l'element històric del municipi, **dignificar-lo i fer-lo més agradable i segur. L'actuació va ser a càrrec de l'arqueòloga Bibiana Agustí, i impulsada per l'Àrea de Cultura del Consistori** en col·laboració amb les Regidories de Medi Ambient i d'Obres i Serveis. *“Els treballs han consistit, en la retirada dels elements d'enderroc i terres de la bassa, la consolidació del mur oest, l'arranjament dels desguassos, la restauració del paviment, la reconstrucció i coronament dels murs perimetrals, el registre arqueològic i la documentació planimètrica de l'espai, el seguiment de les obres de restauració i la seva museïtzació”³⁶*. A Begur hi havia absència de rius i fonts i irregularitat en les pluges, de manera que els safareigs eren l'única font d'aigua suficient per fer la bugada al segle XIX. Amb aquestes obres volen que el safareig esdevingui un espai d'informació i didàctic, com un museu a l'aire lliure.

El febrer d'aquest any 2023 també s'han trobat les restes del safareig de l'Abiar, al Poble Nou de Benitatxell, municipi del País Valencià. Es van començar les obres d'actuació per tal de destapar el safareig que van soterrar per construir una carretera als anys 1970. Aquestes s'estan duent a terme pels arqueòlegs del grup Arqueo Inventario i l'Oficina de Patrimoni i Arqueologia local, que han confirmat que el safareig està en un excel·lent estat de conservació. *“El safareig de l'Abiar va ser a la primera meitat del segle XX un espai social molt rellevant, especialment per a les dones de l'època, que anaven caminant des del nucli antic per fer la bugada aprofitant les aigües dels pous”³⁷*. El projecte va començar a finals de l'any 2021, es va fer un estudi amb georadar a l'entorn dels Pous de l'Abiar per intentar localitzar-lo, l'any següent es va fer un recopilatori de testimonis de les dones grans del poble per acotar la zona i per tal de fer un documental que es va estrenar al juliol *“El llavador de l'Abiar. Memòria viva d'un poble”*.³⁸ L'objectiu de la campanya és netejar la zona a mà per deixar-la endreçada i que es pugui identificar el mur del safareig que ja està destapat, per tal de poder fer l'àrea accessible per les visites del públic.

El mes d'abril d'enguany també han començat les obres de rehabilitació del safareig de Cantonigròs, entitat del municipi de l'Esquirol, a Osona. El safareig va ser construït el 1948, una data més aviat

---

³⁵ GINER, D. *Ibíd.*, p. 41

³⁶ AJUNTAMENT DE BEGUR. [C: 5/7/2023]

³⁷ MARINAALTA.ES [C: 5/7/2023]

³⁸ AJUNTAMENT DE BENITATXELL. [C: 5/7/2023]

tardana, es podria inferir que sent una localitat rural i petita l'aigua corrent o l'electricitat tardarien més a arribar, per tant el més pràctic seria fer un safareig. *“Les obres de rehabilitació previstes inicialment al safareig no seran parcials sinó integrals perquè aquest espai sigui la nova seu d'entitats de Cantoni. Les obres consisteixen en la substitució de tota la teulada, embigat inclòs i incorporant un aïllament d'entre 5-7 cm, col·locació de tancaments de fusta en les tres obertures, instal·lació elèctrica i un sistema de calefacció”*³⁹.

El gener d'aquest mateix any, al poble de l'Arboç han decidit restaurar la torre del dipòsit d'aigua i l'edifici dels safareigs, amb l'objectiu d'organitzar visites guiades al públic en grups petits. El conjunt edificat data de l'any 1879, i la primera fase del projecte de restauració s'ocupa tant dels espais interiors del recinte com dels exteriors. Centren les reformes en recuperar els elements més rellevants, fer una rehabilitació de les cobertes i corregir les patologies estructurals de la torre. Com que actualment aquest edifici està en desús i els safareigs també des dels anys setanta -quan van arribar les rentadores a les cases de l'Arboç- es vol reivindicar el conjunt com a element del patrimoni i memòria històrica i social del municipi. Després de considerar-ho, *“es descarta recuperar els usos primigenis de l'edifici, ja que en l'actualitat els safareigs no tenen demanda per ser utilitzats al municipi.”*⁴⁰

4. Safareigs documentats: situació actual i anàlisi

4.1 Característiques i anàlisi

Aquesta secció del treball té com a principal objectiu presentar el marc pràctic de la investigació, centrant-se en la documentació i posterior anàlisi dels safareigs públics escollits. Amb aquesta selecció es vol reflectir la possible diversitat arquitectònica d'aquest tipus d'estructures de les diferents zones de Catalunya escollides.

La present investigació s'ha centrat en un total de nou safareigs, per tenir una representativitat de diverses comarques de Catalunya (Baix Llobregat, Baix Penedès, Vallès Oriental, Baix Empordà i Vallès Occidental).

Aquests safareigs han estat, en primera instància, buscats. Es va fer una recerca en línia de la localització i l'estat de l'estructura per saber si era viable anar a documentar-la en persona. A continuació, es va crear un document d'anàlisi de diversos aspectes tant arquitectònics com de context

---

³⁹ AJUNTAMENT DE L'ESQUIROL. [C: 5/7/2023]

⁴⁰ URGELL, R. *“Els safareigs i la torre de l'aigua...”*. [C: 6/7/2023]

entre altres dades. Posteriorment, es va dissenyar una fitxa tècnica per a fer-hi el bolcat d'informació que s'extrauria de la visita als safareigs⁴¹. Aquests han estat documentats mitjançant un estudi arqueològic *in situ* (totes les dades extretes del treball de camp han estat recopilades a través de l'observació directa i l'enregistrament fotogràfic), així com també mitjançant la revisió de fonts documentals, fonts gràfiques provinents d'arxiu i cartogràfiques. L'objectiu fonamental de la documentació d'aquests safareigs és poder entendre i interpretar les seves característiques tant arquitectòniques com els seus aspectes més funcionals. Aquesta anàlisi permetrà obtenir una visió més completa de com eren aquestes estructures, i com allotjaven les pràctiques de rentat de roba de la societat catalana d'aquest període. Per l'assoliment d'aquests objectius s'han utilitzat diverses metodologies d'investigació, comentades prèviament; cal també assenyalar dins l'estudi arqueològic, la distribució espacial dels safareigs i l'observació dels sistemes de canalitzacions presents.

A través del que pretén ser un enfocament interdisciplinari, que combina mètodes arqueològics i històrics, aquesta investigació pràctica vol proporcionar una visió detallada de les característiques tant formals com funcionals dels safareigs públics documentats. En addició, s'intenta contextualitzar aquests espais en la seva situació històrica i socioeconòmica per comprendre la seva importància dins la quotidianitat de les comunitats locals de l'època.

Així, amb aquesta recerca s'espera contribuir al reconeixement dels safareigs públics com a patrimoni històric, proporcionant alhora informació de referència per a futures investigacions d'aquest àmbit.

Safareig públic d'Abrera

Context històric i demogràfic

Abrera és un municipi de la comarca del Baix Llobregat, amb capital a Sant Feliu de Llobregat. Al segle XIX, concretament l'any 1860, Abrera tenia una població de 769 persones. El poble estava en expansió i van construir el raval del conjunt analitzat a continuació.⁴²

Anàlisi

El primer safareig que es va voler documentar va ser el d'Abrera pel seu aparent bon estat de conservació. El safareig, de titularitat pública, actualment està habilitat també per a l'ús públic. Es comprova que hi ha senyalitzacions al carrer indicant l'emplaçament dels safareigs i la Font Gran, així com del pou que hi ha a pocs metres, facilitant l'accessibilitat al públic. El conjunt està situat

---

⁴¹ Vegeu Annex 1

⁴² CENTRE D'ESTUDIS DEMOGRÀFICS. [C: 10/7/2023]

sobre els horts i el Torrent Gran d'Abrera, d'on prové l'aigua. El mateix carrer es diu Carrer de la Font d'Abrera, i per la part baixa hi ha un camí que duu a la font Gran, també anomenada font dels Peixos⁴³ o font d'Abrera. És una deu d'aigua molt abundant que alimenta la bassa i els dos safareigs públics. Aquesta font és mencionada ja el 1630 com la font del Camp d'en Bassa -propietari dels terrenys on és el Carrer de la Font i els safareigs- al capbreu⁴⁴ de Santjoan i Amat de Palou. S'infereix que els safareigs es van situar allà per la facilitat a l'accés d'aigua. El pou⁴⁵ que es troba al costat podria datar d'abans del 1850, on apareix citat per primera vegada en un cens emfitèutic de les propietats al Camp de la Font o de Maïans; va ser restaurat l'any 1976. Es tracta d'una estructura cilíndrica, feta d'argamassa i el sòcol està construït a base de conglomerat de còdols. Presenta una volta semiesfèrica que recolza sobre una cornisa de maons. Té una porteta de fusta amb pom de ferro.

La font⁴⁶ està construïda a base de maons fent un arc de mig punt i recolza verticalment sobre un mur de ciment. L'aixeta, de raig continu, és metàl·lica, sense cap ornament. L'aigua sobrerera desemboca als horts del terreny de sota. Considerant els materials de construcció i els mètodes, tot indica que el conjunt de fonts i safareigs públics seria contemporani a la construcció de les cases del Carrer de la Font, mitjans segle XIX, entre 1850 i 1860. Els dos safareigs tenen forma quadrangular i els rentadors són de fang cuit, l'estructura està feta a base de maó i argamassa. A través d'un sistema de canalitzacions simples i aprofitant el desnivell, l'aigua arriba de la bassa, que hi ha a una mica més d'alçada, entre la font i els safareigs. L'aigua que es desguassa dels safareigs va a parar als horts, per aquest motiu és tan important respectar la normativa d'ús⁴⁷ que es pot llegir a l'entrada del conjunt i que només permet la utilització de pastilles de sabó tradicionals. Qualsevol tipus de producte químic com lleixius, suavitzants o blanquejants queda prohibit. El Sr. Bidegain explica que la normativa es va fer per regularitzar l'ús dels safareigs per als habitants d'Abrera i també per evitar que es fessin servir aquests productes agressius que acabarien anant a parar al Torrent Gran, un lloc de gran interès mediambiental. Hi ha dues piques i s'infereix que una s'utilitzava per rentar i l'altra per esbandir. La de la dreta, que comunica primer amb la bassa, es suposa que seria el d'esbandir, perquè l'aigua d'aquest marxaria per un desguàs del terra i també per un canaló cap a l'altre safareig, que tindria més sentit que fos el de rentat perquè hi veiem un costat més de rentadores, per tant hi hauria espai per a més bugaderes alhora. En canvi en el de la dreta hi veiem només dos costats de rentadora, per tant menys banques per rentar i l'aigua vindria neta per esbandir. D'altra banda, hi ha testimonis orals del poble que diuen que un era utilitzat per rentar la roba de les persones malaltes i l'altre per a les

---

⁴³ Vegeu Annex 3: imatge 9

⁴⁴ Document o volum que conté les declaracions de béns fetes pels vassalls d'un senyoriu, i les càrregues que comporten, davant d'un notari designat pel senyor a fi d'enregistrar-les. (DIEC2)

⁴⁵ Vegeu Annex 3: imatge 7

⁴⁶ Vegeu Annex 3: imatge 11

⁴⁷ Vegeu Annex 3: imatge 10

persones sanes, per tal d'evitar contagis. Podrien coexistir els dos usos que s'han comentat perfectament, quan hi hagués infecció o epidèmia, es faria servir de la segona manera.

Sobre les intervencions que s'hi han fet, a la fitxa de l'IPEC només hi ha aquesta referència: *“Els safareigs han estat massa modificats, degut a les agressions que han sofert i a la necessitat de facilitar l'accés dels visitants. La s'nia conserva quasi tot el mecanisme descrit; però precisa una petita restauració i adequació de l'entorn immediat per poder rebre visites.”*⁴⁸ Aquesta informació és breu i poc específica, del contacte amb l'Ajuntament s'han pogut recopilar les intervencions esmentades a la fitxa tècnica. El 2014 es van fer obres municipals que van consistir en uns treballs de manteniment i una actuació de reparació d'algunes fuites i canalitzacions perquè el públic no rellisqués. El 2017 es va fer la senyalística històrica del Carrer de la Font, que va ser un projecte de l'Ajuntament d'Abrera amb col·laboració de la DIBA. El gener del 2021 es van posar els cartells amb la normativa d'ús i la referència històrica del segle XIX. El Sr. Castro també va informar de les revisions periòdiques que es fan des d'Urbanisme per tal d'assegurar que estiguin en condicions d'ús i no es facin malbé.

Safareig públic de Palau-Sator

Context històric i demogràfic

Palau-Sator és un municipi de la comarca del Baix Empordà, amb capital a la Bisbal. A mitjans segle XIX Palau-Sator tenia aproximadament 700 habitants⁴⁹, el seu màxim històric- en contraposició amb els menys de 300 que té actualment. Els orígens del poble es troben en època romana, tanmateix el patrimoni destacable és medieval, amb un conjunt emmurallat dels segles XII i XIII, declarat Bé Cultural d'Interès Nacional l'any 2017. Cal recordar que el safareig públic de Palau-Sator no apareix catalogat en cap inventari, per tant l'anàlisi que es desenvolupa a continuació és pròpia.

Anàlisi

Als peus de la torre de les Hores, adossat a la part meridional de la muralla, trobem el safareig, de titularitat pública. A 12 metres, trobem una font de pou artesià⁵⁰ de forma semiesfèrica, feta de maçoneria de pedra. El pou⁵¹, en els seus orígens, servia de font i abeurador per als animals. Un temps més tard, va ser restaurat i s'hi va afegir una estructura que serveix actualment de banc. El safareig és de planta rectangular i està construït a base de pedra, maons i morter. Està situat per sota del nivell del terra, la qual cosa permet suposar que l'aigua que abastia el safareig tenia la mateixa procedència

---

⁴⁸CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX LLOBREGAT [C: 13/7/2023]

⁴⁹ AJUNTAMENT DE PALAU-SATOR. [C: 13/7/2023]

⁵⁰ En aquest tipus de pous l'aigua brolla de manera natural, sense ajuda ni cap artefacte o mecanisme.

⁵¹ Vegeu Annex 3: imatge 22

artesianana que la font. Mitjançant un giny metàl·lic⁵² (possiblement de ferro), adossat a la paret Est del safareig, que permetria un moviment rotatori es podria tapar i destapar el forat que s'intueix al terra de la cantonada Nord-Est. Per aquest forat, una vegada destapat, brollaria l'aigua fins a omplir el safareig. Es pot observar que hi ha un sobreexidor a la mateixa paret, just a sobre del giny per si l'aigua sobrepassés la seva capacitat. Al terra de l'altra banda de la paret hi ha un desguàs⁵³ -actualment recobert per una reixa metàl·lica- que deixa entreveure un forat antic per on evacuaria l'aigua utilitzada. Al punt central del safareig, veiem una reixa de desguàs actual⁵⁴ per on marxaria l'aigua de la pluja, degut al bloqueig del desguàs antic. En la fotografia de l'any 1945, provinent de l'Arxiu municipal, es pot veure el safareig ple d'aigua sent utilitzat per les bugaderes. Al seu darrera observem un mur que actualment no existeix, seria la paret Oest del safareig. D'aquí es pot formular la hipòtesi que el safareig era cobert, sembla que estava dins una petita cambra amb finestres a la part Sud per la il·luminació i les ombres de la fotografia. Hi ha 10 rentadores en total i inferint per la posició de les bugaderes a la fotografia i fent la mitjana de l'ús estipulat de cada banca per una-dues dones, podrien rentar fins a 15 bugaderes a la vegada. En algun moment, aquest cobert hauria estat aterrat i es va deixar el safareig al descobert. L'any 2021 es va fer la museïtzació de l'espai a càrrec del Sr. Correyero⁵⁵. Es va posar un plafó informatiu⁵⁶ amb dades explicatives sobre la Torre de les Hores i el conjunt del safareig i el pou.

Safareig de Castellbisbal

Context històric i demogràfic

Castellbisbal és un municipi de la comarca del Vallès Occidental amb capital a Sabadell i Terrassa. Els orígens del poble es remunten a l'època ibèrica. Durant el segle XIX i XX Castellbisbal va viure una gran expansió tant territorial com demogràfica, vinculada al procés d'industrialització. L'any 1857 constava una població total de 1.441 habitants⁵⁷, en contraposició als 12.735 de l'any 2022⁵⁸. En aquest municipi hi ha diverses urbanitzacions, el safareig es troba en un punt mig entre les urbanitzacions de Can Nicolau de Baix i Can Senteugini. La població de Can Senteugini és la més elevada de totes les urbanitzacions.

---

⁵² Vegeu Annex 3: imatge 17

⁵³ Vegeu Annex 3: imatges 18 i 19

⁵⁴ Vegeu Annex 3: imatges 20 i 21

⁵⁵ Miquel Correyero, historiador i arxiver de l'Arxiu Comarcal de la Bisbal.

⁵⁶ Vegeu Annex 3: imatge 27

⁵⁷ Instituto Nacional de Estadística [13/7/2023]

⁵⁸ Institut d'Estadística de Catalunya. [C: 13/7/2023]

Anàlisi

El safareig no surt catalogat en cap inventari, i tant des de l'Arxiu com des de l'Ajuntament del poble no n'han trobat cap referència, així que l'anàlisi serà pròpia. No es tenen registres ni datacions d'aquest safareig, de fet no té un nom conegut; en les fotografies de l'Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (AFCEC) on apareix se l'anomena de Can Senteugini, no obstant, sobre el mapa rep el nom de la Font del Rossinyol. Per tal de localitzar-lo, l'Arxiu municipal va enviar un mapa amb la localització aproximada: s'hi accedeix per un camí de muntanya des del Carrer del Francolí, no hi ha cap senyalització que l'indiqui i està amagat per la vegetació salvatge. L'únic registre que hi ha d'aquesta estructura és a les fotografies de l'AFCEC que daten del 1914⁵⁹.

L'estructura està composta per dues basses quadrangulars contigües separades per un mur de ciment estret que a la part central s'eixampla lleugerament. La primera té tres pedres rentadores a la paret Nord, deixant un espai petit per a rentar roba, hi devien cabre entre dues i tres bugaderes. La resta de parets estan construïdes a base de ciment i maons. La segona bassa és més gran que la primera i no té cap rentadora. Aquesta connecta amb la mina d'aigua de Santeugini⁶⁰, de titularitat privada, que està excavada al vessant de la muntanya entre el mas de Can Nicolau de Baix i les primeres cases de la urbanització de Can Santeugini. La mina desguassa a la bassa⁶¹, per tant tindria sentit dir que hauria estat un dipòsit. L'origen de la mina es desconeix, està datada entre finals del segle XVIII i principis del XIX, i s'infereix que el seu objectiu era subministrar aigua a la casa i els ramats de la zona. Tant la mina com el safareig i la bassa estan en molt mal estat de conservació, en abandonament.

Anàlisi

En una de les fotografies antigues es pot veure una dona sola amb el que sembla ser una tovallola sobre les espatlles, agenollada al voral de la primera bassa que dona al camí i no es pot distingir què està fent. No es veu cap cossi ni cap estri de rentar, a més no està sobre les rentadores pròpiament, es troba a les escaletes que hi ha a la cantonada Nord-Oest (actualment encara es poden apreciar). Aleshores es podria inferir que s'està anant a banyar i que podria estar comprovant la temperatura de l'aigua. En l'altra fotografia hi apareix una dona subjectant una canya o pal, i sembla que estigui remonent una peça de roba a l'aigua. La hipòtesi que estigui esbandint roba és versemblant perquè es pot veure un cossi de vímet al costat d'on està asseguda. Aquestes teories no són excloents, degut als múltiples usos que se'ls ha donat als safareigs en diferents situacions, se'ls ha utilitzat com a basses d'aigua per refrescar-se, com a dipòsits i abeuradors pels animals com hem vist anteriorment, entre

---

⁵⁹ Vegeu Annex 3: imatges 34 i 35

⁶⁰ Número de fitxa 08054-206 a l'inventari de la DIBA

⁶¹ Vegeu Annex 3: imatge 32

d'altres. Aleshores tindria sentit que tant en diferents moments com coetàniament s'utilitzés per diverses finalitats. Hi ha tres grans pedres inclinades a mode de rentadora. Tant a l'actualitat com pel que es pot distingir de la fotografia antiga, les rentadores quedarien al mateix nivell que el terra, per tant seria similar posturalment a rentar al riu. L'altra bassa no té cap rentadora i l'accés actual és molt difícil degut a la gran vegetació que hi ha crescut al voltant i la transformació del terreny. A la banda Est del safareig hi ha un pendent, una mica de barranc, tanmateix, a la fotografia antiga es pot veure com hi havia un camí pel qual es podia accedir amb facilitat. El supòsit d'aquesta estructura és que es va construir aprofitant la mina d'aigua i que inicialment es tractava de dues basses-dipòsit, potser per al mas de Can Nicolau de Baix, ja que per terreny segurament els pertangués. Aquesta font d'aigua és molt propera al Torrent Bo, d'on 'devia provenir l'aigua de la mina. Es podria inferir que a la paret Nord en algun moment se li va treure la part de dalt i es va canviar per pedres inclinades a mode de rentadora. Així doncs seria un reaprofitament de l'estructura per a utilitzar-la a mode de safareig també. Aquesta intervenció seria anterior al 1914, perquè a les fotografies ja s'hi poden veure les rentadores en aquell moment i al fons documental se'l refereix com a safareig.

Safareigs públics de Caldes de Montbui

Context històric i demogràfic

Caldes de Montbui és un municipi de la comarca del Vallès Oriental, amb la capital a Granollers. Els orígens del poble es troben a l'època neolítica. Cal destacar la importància del pas de l'Imperi Romà, que va aprofitar l'abundant aigua termal del poble per a fer-hi un centre termal medicinal⁶². Al s. XIX, Caldes segueix sent una estació termal important amb un total de set balnearis i dos hospitals. L'any 1857 constava una població total de 3.595 habitants⁶³, que han arribat als 17.932 l'any 2022⁶⁴. Entre els segles XIX i XX a Caldes va arribar a haver-hi sis safareigs públics d'aigua termal.

Safareig de la Portalera

Arribant al centre del poble es poden veure les senyalitzacions que indiquen tant el museu de Thermalia com els punts d'interès patrimonial i turístic. El safareig de la Portalera, de titularitat pública, actualment està habilitat també per a l'ús públic i depenent del dia de visita es poden veure famílies rentant roba. Dels safareigs documentats en aquest treball, aquest és el més gran de mida, arribant a la longitud de 16 m i 3,5 m d'amplada.

---

⁶² AJUNTAMENT DE CALDES DE MONTBUI. [C: 13/7/2023]

⁶³ Instituto Nacional de Estadística. [C: 13/7/2023]

⁶⁴ Institut d'Estadística de Catalunya. [C: 13/7/2023]

Es tracta d'un conjunt format per dos safareigs, el més gran per rentar amb aigua a 48° i el més petit⁶⁵ per esbandir, amb aigua més calenta, a 60°. L'aigua que s'utilitza prové de la Font del Lleó i es buida i es torna a omplir cada nit. A tocar del safareig petit, hi ha uns dipòsits que s'utilitzaven per a posar en remull i estovar el vímet i els llegums⁶⁶. El safareig originàriament es trobava al Carrer de Santa Susanna, però a finals del segle XIX va canviar d'emplaçament i actualment el trobem al carrer de la Muralla.⁶⁷ Originàriament estava a prop d'un dels portals de la muralla medieval que envoltava el nucli antic de la vila i per això rep el seu nom. El safareig gran data de finals del s. XIX i inicis del XX. S'han de baixar unes escales si es ve del Carrer de la Muralla, per la banda Est; també té una entrada a peu de carrer per la banda Sud, que facilita l'accés a persones amb mobilitat reduïda.

Ambdós safareigs són de planta rectangular i estan sota un cobert a doble vessant. Estan construïts a base de pedra i ciment. Al safareig gran s'hi pot observar un regueró motllurat⁶⁸ de 5 cm i que envolta tot el perímetre dels baixants de la rentadora. L'aigua sobrant va cap a la canalització de desguàs. En el conjunt també hi ha una pica, a un metre del safareig gran, per on surt aigua i té acabat amb rentadora també, l'aigua d'aquesta pica es canalitza a través d'un conducte fins al safareig gran.

Aquest safareig, pel seu gran interès turístic, ha experimentat dues fases d'intervenció importants. Des del març de l'any 2007 fins al juliol del 2008, l'Escola Taller de Paleta de la Portalera i la Regidoria de Turisme van treballar conjuntament per a fer les obres de rehabilitació i recuperació de l'espai exterior, per tal d'obrir-lo cap a la Riera de Caldes. Acabades aquestes obres, es va fer la museïtzació de l'espai de juliol a setembre del mateix any, es van instal·lar set plafons informatius a l'interior⁶⁹. El 2013 es van fer les obres de restauració dels dipòsits de vímet i llegums, també es va fer la neteja i restauració de les rajoles malmeses amb el temps i la impermeabilització de la coberta.

Safareig de la Canaleta

A cinc minuts caminant del safareig de la Portalera, es pot trobar el safareig de la Canaleta. De titularitat pública, actualment està habilitat també per a l'ús públic i depenent del dia de visita es poden veure famílies rentant roba. Es tracta d'un conjunt de safareig i font construït per l'arquitecte modernista Manuel Raspall l'any 1929. Està ubicat al Carrer General Padrós i s'hi accedeix per dues entrades que estan senyalitzades. L'aigua d'aquest safareig prové també de la Font del Lleó, passant primer per la Font de la Canaleta i arribant al safareig.

---

⁶⁵ Vegeu Annex 3: imatges 38 i 39

⁶⁶ Vegeu Annex 3: imatge 41

⁶⁷ AJUNTAMENT DE CALDES DE MONTBUI. [C: 13/7/2023]

⁶⁸ Vegeu Annex 3: imatge 43

⁶⁹ Vegeu Annex 3: imatge 40

És de planta rectangular i està construït a base de ciment i pedra. Destaca la coberta modernista amb doble vessant i rajola àrab. És un espai molt lluminós i cuidant l'estètica per promoure un ambient de treball més agradable. Té rentadora als quatre costats i el mateix regueró motllurat que s'observa al de la Portalera. S'observen certes incisions en algunes pedres rentadores⁷⁰ que devien proporcionar la rugositat necessària per al fregament de la roba. Al voltant del safareig, hi ha un graó de 5 cm d'alçada per facilitar la feina a les bugaderes. També hi ha bancs de pedra, on es deixaven els estris i la roba mentre es duia a terme la tasca. A dins el recinte, també hi trobem la font, amb acabat de rentadora per aprofitar l'espai, s'infereix que serviria per esbandir⁷¹.

El 2005 el safareig va ser rehabilitat per l'Escola Taller Safareigs Termals, amb la col·laboració de la Generalitat de Catalunya i el Fons Social Europeu. Dins el pla de conversió dels safareigs termals en centres d'interpretació de l'aigua termal el Museu Thermalia va fer la museïtzació i va afegir els plafons informatius seguint l'estil del safareig de la Portalera.

Safareig públic de Santa Oliva

Context històric i demogràfic

Santa Oliva és un municipi de la comarca del Baix Penedès, amb capital al Vendrell. El poble apareix citat l'any 938, quan Lluís d'Ultramar va confirmar les possessions del monestir de Sant Cugat. El 1854 va haver-hi una epidèmia de còlera que va afectar considerablement la població del municipi. L'any 2022 es van registrar 3.560 habitants al municipi vers els 429 que es documenten l'any 1830.⁷²

Anàlisi

S'accedeix al conjunt dels safareigs travessant una plaça al Nord-Oest del municipi. Al costat s'hi alça el castell medieval de Santa Oliva, que data del s. XII. No s'observen senyalitzacions a peu de carrer a banda d'un cartell a l'entrada del poble on hi ha els punts d'interès patrimonial, es proposen 5 rutes i el safareig està inclòs en la tercera⁷³. A l'entrada del conjunt hi ha una rajola commemorativa que diu “*Construït a finals del segle XIX, reconstruït el 1944, restaurat el 23 de gener del 2000*”⁷⁴. És un espai agradable, cuidat i tranquil per a passejar-hi. A 100 m del safareig hi ha el Torrent del Lluç, d'on provindria l'aigua.

---

⁷⁰ Vegeu Annex 3: imatge 56

⁷¹ Vegeu Annex 3: imatge 51

⁷² LATORRE, J.” Santa Oliva durant la guerra del francès segons l'arxiu parroquial”, p. 451

⁷³ ECOTURISME A SANTA OLIVA. [C: 14/7/2023]

⁷⁴ Vegeu Annex 3: imatge 66

Es tracta d'un conjunt de safareig gran i safareig petit, de titularitat pública, construïts amb obra vista. El gran data de l'any 1912; el petit⁷⁵ és posterior, del 1926. El primer s'utilitzava de manera general, aleshores va sorgir la necessitat de construir-ne un altre per a les persones infeccioses, quan van passar les epidèmies, va quedar en desús i va ser colgat. No va ser fins l'any 1999 quan es van fer les obres de restauració que es va desenterrar.

El safareig petit, de planta rectangular, està fet a base de maons i ciment, hi ha unes escales per les quals s'accedeix a la bassa i està més resguardat, amb el propòsit d'evitar els contagis. El gran està fet a base de grans pedres i el que sembla un arrebossat exterior. El fons de la bassa és de ciment. Recolza en un mur fet de pedres i argamassa; a la paret Nord s'hi troba la Font dels Safareigs⁷⁶, alhora funcional i ornamental, per on entra l'aigua. A la paret oposada hi ha el desguàs, ara cobert per una reixa de plàstic. Ambdós es troben en un excel·lent estat de conservació. Dels safareigs documentats aquest és el més llarg, amb 16,84 cm, cal destacar que només és funcional per una de les quatre bandes, degut al recolzament del mur, per tant la capacitat es redueix a la meitat. A partir de les fotografies antigues i fent un càlcul aproximat d'espai hi cabrien entre 15 i 20 bugaderes alhora. L'aigua corrent va arribar a les cases del municipi entre el 1955 i el 1958, per aquest motiu el safareig va reconstruït i va seguir sent utilitzat fins ben entrada la segona meitat del s. XX. Diversos testimonis de bugaderes del municipi diuen que el dia de la bugada era els dilluns, hi havia un acord no pactat, i les que volien estar soles hi anaven a deshores. A vegades s'havien d'esperar per agafar lloc i també comenten que no ho volien fer al costat d'alguna dona per temes polítics després de la guerra. *“Hi havia un safareig més petit que era pels malalts, però no sempre es respectava, igual que els drapets de la regla, que es rentaven a casa però alguna se saltava aquesta norma no escrita.”*⁷⁷ Es recullen diverses experiències testimonials de l'ús d'aquest safareig. Aquests relats en primera persona són molt valuosos perquè fan un retrat dels costums del moment.

Safareigs públics de Bonastre

Context històric i demogràfic

Bonastre és un municipi de la comarca del Baix Penedès. S'hi han trobat restes ibèriques que daten del s. VII aC. L'any 1887 la població total de Bonastre va arribar al seu màxim històric de 890 habitants, moment a partir del qual va anar disminuint fins el 1992 que va arribar a 269. Des d'aquest any la tendència varia fins als 687 habitants actuals (2019).⁷⁸

---

⁷⁵ Vegeu Annex 3: imatge 68 i 69

⁷⁶ Vegeu Annex 3: imatge 63

⁷⁷ ALCON, G. *Op. cit.*, p. 138

⁷⁸ PUCHE, J.M. «Urbanisme i demografia medieval i moderna. Bonastre des dels seus inicis fins al segle XVIII», p. 144

Safareig públic de la Font de la Magdalena

Arribant a Bonastre per la carretera TV-2041, hi ha una rotonda que dona entrada al poble. El safareig està entre el Carrer del Sagrat, la Baixada de la Font i la rotonda, es veu de seguida però no hi ha cap senyalística. El safareig, de titularitat pública, està en desús i tot i que no mostra grans indicis de deteriorament tampoc llueix. A vint metres hi ha un cartell que recull els “Atractius del poble”, entre els quals els safareigs apareixen anomenats dins dels punts dedicats a les fonts. Cal remarcar que aquests safareigs no apareixen als inventaris de patrimoni, aleshores el nom és d’associació pròpia per les fonts que els alimentaven. Des de l’Ajuntament fan una proposta interessant, amb audio-guides activables amb QR, es pot passejar pel poble escoltant la informació esmentada al cartell de manera desenvolupada. També proposen diverses rutes tant pel nucli del poble com per l’entorn més rural.

El safareig, de titularitat pública, és de planta quadrangular i construït a base de pedra i ciment. El conjunt de la font⁷⁹ i el safareig han estat datats del 1750⁸⁰, situant-lo com el més antic documentat aquí, tanmateix, és molt improbable que existissin safareigs en aquestes dates, per tant la datació seria de la font. En altres documents ja surt citada com a Font Comuna o font pública del poble, on tothom anava a buscar aigua⁸¹. Per tant el safareig seria posterior, situant-lo al s. XIX per context amb la resta. El safareig va ser desmuntat i reconstruït en la ubicació actual a causa de les obres de la carretera TV-204, tot i que no es sap l’emplaçament exacte, era molt proper a l’actual per la proximitat a la font que ara es troba a uns 10 m. De l’observació directa se n’extreuen alguns detalls com la reixa metàl·lica que hi ha a la paret Est del safareig, s’infereix a mode de tapa de registre, a dins segurament hi hagi un dipòsit. Al punt central del safareig també s’observa un giny metàl·lic modern, amb suport de ciment, probablement una conducció d’aigua en desús⁸². Abans de moure’l d’emplaçament, s’utilitzava com a font, tanmateix, degut a les mesures de restricció, durant la visita no es va observar presència d’aigua. S’observen 3 banques per costat, de mida ampla, es calcula que podrien cabre-hi fins a 16 bugaderes alhora. S’observa un regueró a tot el perímetre de la rentadora que ha patit deteriorament perquè en algunes zones està partit. A les cantonades Nord i Sud-Est s’hi pot observar la manca de la cantonada externa, fet que podria inferir l’existència d’un teulat a mode de cobert, afegit posteriorment, que recolzaria sobre la base de ciment de sota.⁸³

Safareig de la Font de Jesús

---

⁷⁹ Vegeu Annex 3: imatges 73 i 80

⁸⁰ SICART, J. [C: 14/7/2023]

⁸¹ PUCHE, J. M. *Op. cit.*, p. 24

⁸² Vegeu Annex 3: imatge 79

⁸³ Vegeu Annex 3: imatges 75 i 76

A 5 minuts caminant del primer safareig, trobem el segon, al Carrer Major, amb la intersecció al Carrer del Mig. Es tracta d'un conjunt de safareig, de titularitat pública, abeuradors⁸⁴ i la Font de Jesús⁸⁵. Era una de les poques fonts de dins del poble que abastia d'aigua els horts que antigament ocupaven la part baixa del poble, a més del safareig i la població.

La font està construïda a base d'obra arrebossada i pintada i té un dipòsit en la caseta. La seva planta és rectangular i la coberta és arrodonida. L'aixeta és a la paret que dona al carrer, té forma d'ànec i per això se la coneix comunament com la *Font del Pato*. La pica és de pedra i recolza en un pedestal.

El safareig és de planta quadrangular i està construït a base de maó i argamassa, a la zona dels rentadors hi ha grosses toves inclinades. A la paret Oest hi ha el desguàs d'aigua, tant per la base com a la cantonada. A la cantonada Nord-Est del safareig hi connecta l'abeurador dels animals mitjançant unes canalitzacions destapades i senzilles⁸⁶. Al costat dels abeuradors hi ha la font, a peu de carrer, que alimentava el conjunt. Sembla que el recorregut de l'aigua aniria de la font, passant primer pels abeuradors i acabant al safareig, si fos a la inversa els animals es contaminarien amb els productes de neteja del safareig.

El conjunt està datat del 1850⁸⁷. S'hi va fer una rehabilitació fa uns anys, no consten dates exactes però podem suposar que és posterior al juny de 2017 gràcies a les fotografies on es pot observar el canvi.⁸⁸ Es va arrebossar i pintar les parets externes de groc, per combinar amb els colors de la font i el conjunt, i es va cobrir l'interior amb una capa de pintura impermeable gris. En les toves malmeses, en comptes de substituir-les, hi van fer un apedaçament del que sembla morter. La font també sembla restaurada, hi han posat una capa de pintura taronja. Amb l'afegit de la pintura de les parets del voltant de la placeta, fa un efecte anacrònic, no han acabat de respectar els colors originals i l'interior del safareig s'ha perdut, degut al canvi complet del fons i els materials que el recobreixen. S'observa un lleuger desnivell al terra.

Safareig de Xercavins

Context històric i demogràfic

Rubí és un municipi del Vallès Occidental. Els orígens de Rubí es remunten al Neolític, i el primer nucli urbà es va crear al s. V aC. A mitjans del s. XIX, les fàbriques tèxtils van arribar al poble i van

---

⁸⁴ Vegeu Annex 3: imatges 86 i 87

⁸⁵ Vegeu Annex 3: imatges 83 i 89

⁸⁶ Vegeu Annex 3: imatge 88

⁸⁷ SICART, J. *Op. cit.*

⁸⁸ COSTA, E. [C: 14/7/2023]

compartir espai amb el món rural, fent de Rubí un municipi amb molta activitat econòmica. L'any 1840 hi havia 1.900 habitants⁸⁹, el 2022 se'n registren 79.007.⁹⁰

Anàlisi

S'hi arriba a través d'un camí que està senyalitzat, forma part de l'itinerari 9⁹¹ que va de Can Tapis a Can Feliu. S'observen dues senyalitzacions fins arribar a l'indret⁹². Allà no hi ha cap cartell ni senyalística explicant l'estructura, tampoc cap tipus de protecció. La vegetació és frondosa. El safareig, de titularitat privada, és de planta quadrangular i està construït a base de pedra, maons i argamassa. És diferent a la resta, té un aspecte industrial degut a la construcció amb maons. S'ubica a 10 m del Torrent de Xercavins d'on provenia l'aigua, ara sec⁹³. Abans d'arribar, a 15 m de l'estructura, s'observen a terra restes desplaçades de maons provinents del safareig⁹⁴. Té rentadores a les parets Oest i Sud⁹⁵, amb dues divisions per deixar estris i a mode de separació. S'observa deterioraments en els materials, degut als elements climàtics i probablement al públic. La paret Est està molt deteriorada, sembla que s'hi ha produït un esllavissament⁹⁶. A la cantonada Sud-Est hi ha el que sembla un element extra, és el primer documentat, es tracta d'un mur que fa cantonada i s'allarga de la paret del safareig, quedant oberta. Just a sota, hi ha una placa metàl·lica que semblaria un dipòsit. Aquest *afegit* podria haver estat espai abeurador pels animals, i faltaria un mur a mode de tancament. El perímetre no queda tancat perquè hi ha una part en aquesta cantonada, just a sobre del suposat esllavissament, on hi ha una pedra plana semiesfèrica que sembla que servís per a rentar grans peces de roba. A la cantonada Nord-Oest s'observa que falten alguns maons deixant a la vista un forat. A la paret interior en aquest punt hi ha una part rebaixada, podria haver estat la canalització de desguàs. Es podria suposar que l'estructura va servir de safareig i dipòsit d'aigua, perquè es podria haver construït amb rentadora a les quatre parets però n'hi ha dues que no en tenen. També cal comentar que al ser un safareig fet per encàrrec de la família, era d'ús privat per tant anirien menys bugaderes a rentar que si fos d'ús públic.

De les notes històriques de la família, escrites en aquell moment per Pere Ambros i Brustenga, se'n pot extreure la datació, és del 1852 i en aquell moment apareix amb el nom de *safareix gran*. Primer van haver de construir la mina (del Lladoner) per poder fer la conducció d'aigua fins al safareig, l'any 1843, això ho van fer en dues fases: la primera del pou fins al trull, amb un cost de 1303,2 rals i la

---

⁸⁹ BLOG DE LA HISTÒRIA I EL PATRIMONI DE RUBÍ. [C: 10/7/2023]

⁹⁰ Institut d'Estadística de Catalunya. [C:13/7/2023]

⁹¹ AJUNTAMENT DE RUBÍ. [C:13/7/2023]

⁹² Vegeu Annex 3: imatges 101 i 102

⁹³ Vegeu Annex 3: imatge 99

⁹⁴ Vegeu Annex 3: imatge 100

⁹⁵ Vegeu Annex 3: imatges 95 i 96

⁹⁶ Vegeu Annex 3: imatge 92

segona del trull fins al safareig (2489,19 rals). També hi ha una llista detallada de les despeses que va costar fer el safareig, el cost total dels materials i la mà d'obra és de 3967,32 rals. Cal destacar que es van contractar dones per recollir pedres per als fonaments i en comparació amb el cost dels manobres i les jornades de les mules, les primeres estan molt mal pagades.⁹⁷ Resseguint aquests documents es constata que la construcció d'un safareig no era una obra senzilla i tenia un cost elevat. Aquesta informació és molt valuosa sent una font primària amb tant de detall.

5. La preservació dels safareigs: patrimoni cultural i memòria col·lectiva

5.1. Posada en valor: reivindicació de la socialització femenina dels safareigs

“Quan explicaves alguna novetat et preguntaven: D'on ho has tret? – Del safareig.”⁹⁸

En el marc del moviment feminista dels anys seixanta, trobem el desenvolupament, entre finals dels anys 70 i els anys 80, de l'arqueologia amb perspectiva feminista. Amb el canvi de mil·lenni s'ha produït un moviment de recuperació i reivindicació dels espais femenins, entre els quals els safareigs públics ocupen un lloc destacable. Tot i que la bibliografia és escassa, els estudis estan habitualment vinculats a investigacions feministes⁹⁹. Aquest interès es pot resseguir en les publicacions sobre el tema, no totes acadèmiques, però sí reivindicatives i orientades a la desconstrucció dels mites romàntics sobre la tasca de la bugada, extremadament dura i mal pagada (quan es feia de forma professional). D'aquesta bibliografia cal subratllar-ne l'abassegadora autoria de veus de dona, ja constatada.

Les tasques de neteja i rentat de roba, típicament assignades a les dones, tenen una representació espacial que pot ser identificada i estudiada a través dels safareigs, proporcionant una perspectiva única sobre la vida quotidiana i els rols de gènere a Catalunya durant el segle XIX i XX. Històricament els safareigs han estat espais d'interacció de les dones, l'únic espai on la feina domèstica esdevenia pública, l'únic lloc de relació ben vist per la societat que durant molts anys van tenir les dones de les classes populars (els espais de les dones de classe alta eren l'església i els salons de te),¹⁰⁰ que permetia la creació de llaços comunitaris i la transmissió de coneixements i tradicions:

“El safareig era un lloc exclusiu de dones. Les dones es reunien setmanalment i hi passaven ben bé tot un matí o tota una tarda. A part de ser un espai per rentar, era un centre socialitzador. Al segle XIX, el nivell d'analfabetisme femení era molt alt, el 85% de les dones a tot l'estat eren analfabetes segons dades de 1860 [...] És evident, doncs, que el safareig era un lloc on aprendre unes de les

---

⁹⁷ Vegeu Annex 5: figures 3 i 4

⁹⁸ Testimoni de Teresa Arnavat, recollit a ALCÓN, G. *Op. cit.*, p. 139

⁹⁹ ALARI, M. *Op. cit.*, p. 67

¹⁰⁰ ALCÓN, G. *Op. cit.*, p. 13

altres, d'intercanvi d'informació de com curar o cuinar o tractar temes sexuals i quotidians. També era un lloc on plorar i buscar comprensió i consol. Al safareig hi havia temps per cantar i fer transmissió oral de contes i llegendes.”¹⁰¹

El safareig era un espai feminitzat¹⁰² que propiciava les relacions interpersonals entre dones de les mateixes localitats, espais d'ús comunal en els quals moltes dones es trobaven per a fer la bugada i parlar mentre duïen a terme aquest procés feixuc. Fou tan rellevant en el dia a dia de les dones que es documenta el fet que en algunes poblacions, tot i disposar ja d'aigua corrent a les llars, hi havia dones que preferien anar al safareig públic argumentant que la roba els quedava més bé. Molts testimonis de bugaderes afirmen el mateix, que per molt dura que fos la feina física, els llençols i la roba quedava més suau amb els cops de les pales i molt blanca amb el blauet. És més que probable que la dimensió socialitzadora també hi tingués un pes determinant en aquesta apreciació¹⁰³ si tenim present el fet que amb el desús dels safareigs s'ha perdut un espai secular de relació.

El cafè o la barberia eren espais d'oci per al gènere masculí, en canvi, fer la bugada al safareig era una feina -per a les professionals remunerada però per la majoria era voluntària- ells tenien un espai privat per al seu oci i elles tenien un espai públic per una tasca, i el privat quedava compartit amb el marit i la família.

Hi ha una altra visió que es desprèn de molts testimonis que recullen la bugada com a tasca extremadament dura i que neguen el component de socialització positiva o la romantització que se n'ha fet amb el temps. Subirà explica que quan ella acompanyava la seva àvia sovint hi volia anar sola per aprofitar l'estona i acabar la feina abans. *“Hi ha la creença, el mite, que les dones hi anaven a fer safareig, a criticar, jo aquesta idea no la comparteixo [...] jo he vist la meva padrina rentar al safareig i ella mirava qui hi havia a la font perquè tenien pressa; les dones no anaven allí a divertir-se, normalment era una feina solitària excepte en les capitals grans que no hi havia més remei, però en un poble, si podies evitar estar en contacte amb algú, lo que fos.”* *“La meva padrina anava allí obligada, si tu vas a tallar el gel en ple hivern, tu creus que has d'anar a dir i pensar qui vindrà i si poden parlar de Fulano i de Mengano? Tu vas a la teva feina, perquè a les cases de pagès hi havia molta feina. I no podies perdre ni un moment.”*¹⁰⁴ Caldria posar el focus en perquè fer la bugada ha acabat analitzant-se d'una manera fins burlesca, d'anar a xafardejar, en comptes de reivindicar que les dones han estat obligades a fer aquesta feina de manera

---

¹⁰¹ ALCÓN, G. *Ibid.*, p. 20

¹⁰² Tot i la presència d'homes en el transport de la roba, un dels pocs processos en què la intervenció masculina era ben vista socialment, probablement per la seva relació amb tasca de força física. JOANPERE, D. *Op. cit.*, p. 62

¹⁰³ JOANPERE, D. *Ibid.*, p. 26-27

¹⁰⁴ Minut 9 de l'entrevista

gratuïta o molt mal pagada durant tant de temps. Que potser quan eren allà tenien ganes de parlar per fer-se la tasca més amena, qui no ho hauria fet?

Una altra dimensió de la socialització femenina en els safareigs, pròpia, però, dels contextos urbans és la de la lluita pel seus drets laborals, ja que les bugaderes van ser molt reivindicatives a moltes ciutats europees, com a Barcelona, on, des de finals del segle XIX, van començar aquesta lluita. Als inicis del segle XX hi ha una organització important del sector de la bugaderia, fins al punt que el 1914 un bon nombre de bugaderes estaven aplegades en el *Sindicato Único de Higiene y Aseo (Sección de Lavaderos Públicos)*, que pretenia millorar les seves condicions de treball i la seva consideració social i lluitar contra els preus abusius del lleixiu que cobraven els propietaris dels safareigs. El 1918, un grup de bugaderes barcelonines va assistir al Congrés de la UGT a Madrid, ciutat en la qual aquells anys les bugaderes també duïen a terme una important lluita pels seus drets laborals.¹⁰⁵

El safareig és un espai de memòria històrica, que ha de ser reivindicat, com exposa en l'entrevista Vendrell : *“igual que quatre pedres d’una trinxera, o d’una ermita o d’un castell, cal reivindicar aquests espais també com a espais de memòria, perquè hi ha passat moltes coses: hi ha hagut moltes vivències, moltes experiències. [...] L’aigua és vida i tot el que tingui referència amb l’aigua, com la bugada, és vida, i jo ho contraposo amb la memòria històrica de la mort, de la guerra, les batalles, les bombes, etc, ha sigut lo que s’ha dit memòria històrica, relacionada amb la mort”* Concorda amb Guillermina Subirà, que els reivindica com a béns d’interès local.

6. Conclusions

Havent documentat i analitzat nou safareigs, i fet la recerca al voltant de l'àmbit, es pot afirmar que aquests espais no són prou representats en el món de l'arqueologia. S'ha constatat que no tots apareixen en els Inventaris de Patrimoni, així com alguns Ajuntaments no mostren l'interès suficient per informar-se'n i posar-los en valor als seus municipis. Quan les persones locals no s'interessen pel seu patrimoni, les visitants no tenen manera de conèixer-lo.

Dels safareigs documentats, dos es troben en estat d'abandonament i la majoria d'ells exceptuant els de Caldes, Abrera i Palau-Sator estan descontextualitzats. Sense explicacions ni informació per als visitants, deixen de ser significatius i es perd el seu interès. A Santa Oliva s'ha fet una bona rehabilitació de l'espai però han deixat de banda l'aspecte de la museïtzació, el que crea un espai

---

¹⁰⁵ TATJER, M. “Entre l’espai públic...” *Op. cit.*, p. 123. Neus Català, antifeixista i supervivent del camp de Ravensbruck, havia rentat de jove al safareig del seu poble, els Guiamets, i explica que allà les dones van organitzar-se per reclamar igualtat de salaris per a les feines al camp citat per VENDRELL, R. [C: 22/7/23]

agradable per a passejar-hi però oblida el sentit més històric. A Bonastre, un va ser traslladat del seu lloc original i tornat a construir, es podria haver aprofitat l'ocasió per posar-lo en valor. L'altre va ser rehabilitat sense respectar del tot els materials originals, i tampoc es va fer el pas de la museïtzació.

Així, en aquest Treball, s'ha volgut reivindicar l'espai del safareig com a fonamental per a la història contemporània, molt poc estudiat fins a la fi del segle XX. És remarcable el fet que hi ha estudis molt anteriors sobre els banys públics, un tipus d'establiment relacionat també amb l'aigua i la neteja personal. Si prenem la ciutat de Barcelona com a exemple, podem veure que els safareigs són molt més nombrosos que els establiments de banys: 9 el 1896 per 81 safaretjos; un quart de segle més tard, el 1920, els establiments de banys eren 12 i el nombre de safareigs censats, 202, el més alt del registre.¹⁰⁶ Tanmateix han trigat molt més a despertar l'interès acadèmic i divulgatiu. Es fa difícil posar en dubte que el fet que aquests darrers han estat espais específicament femenins els ha relegat de la mirada investigadora fins a èpoques notablement recents, s'ha constatat que la bibliografia sobre el tema és escassa, i la majoria forma part de treballs més amplis, on de manera breu es fa esment dels safareigs i de l'activitat de rentar. Podem comprovar que, de les diverses fonts consultades, gairebé un 70% són posteriors al 2008. I és remarcable el fet que, en la major part de la bibliografia consultada, aquest interès prové de veus de dones. És necessari que aquest interès s'estengui fora de l'àmbit femení i passi a formar part consolidada del patrimoni històric.

Una dada interessant en el context del treball és que, en la infructuosa recerca d'informació sobre el safareig de Castellbisbal, apareixen sol·licituds de llicència particular d'obres per a reformes vinculades al safareig d'ús privat a les cases fins al 1970. És destacable que progressivament des dels voltants d'aquesta dècada els habitatges (normalment pisos) ja es construeixen sense safareig, normalment amb la rentadora integrada en altres espais com la cuina o el lavabo. Per aquest motiu, sent un espai que ja no és funcional en molts casos (com a les ciutats grans) i que també s'ha perdut amb el temps en l'àmbit privat, cal reivindicar-lo com a patrimoni històric i ara hi som a temps.

6.1 Propostes per a la preservació i la valoració dels safareigs

En aquesta dimensió, Alcón reivindica els safareigs com a espais de valor històric:

“En primer lloc, només per l'antiguitat que tenen podem dir que tenen valor històric [...], motiu suficient per preservar i conservar. En segon lloc, per un acord europeu signat per disset membres que es va prendre el 1985 a Granada. A la Convención para la Salvaguarda del Patrimonio Arquitectónico de Europa es van definir les polítiques de conservació relatives a l'arquitectura rural i a les obres públiques d'enginyeria, de les quals els safaretjos en formen part.[...] En tercer lloc, pel que representen: un pas endavant per millorar les condicions higièniques d'una societat que era un objectiu fàcil de les epidèmies i malalties que anaven lligades a la higiene. [...] El fet de construir safaretjos i canalitzar les aigües com una obra d'enginyeria és ben reconeguda i lloada, però hi ha

---

¹⁰⁶ TATJER, M. “Entre l'espai públic...” *Op. cit.*, p. 112

una altra vessant que passem per alt. Qui va ser la mà executora de portar a terme aquest canvi d'hàbits higiènics? Les dones. La repercussió del canvi d'hàbits es va notar en el nucli familiar i també van millorar les dades de mortalitat del conjunt de la societat. [...]I si apel·lem al sentimentalisme, volem conservar-los perquè les nostres àvies i les nostres besàvies en van fer ús, i si ho hem rebut d'elles, és just que ho oferim als nostres descendents. En definitiva, és un llegat heretat amb una gran funció social, i un dels primers béns urbans."¹⁰⁷

Es conserven més safareigs dels que es podria pensar, atès que ja no són operatius, en l'àmbit rural se'n conserven molts i esdevenen testimonis d'una feina del passat, com moltes altres, feta exclusivament per les dones; autèntics monuments d'un altre temps i record de les dones que hi van rentar i de les seves vides. Podem constatar, que alguns pobles ja han començat a arranjar l'antic safareig, i d'altres ho tenen en projecte. Però de moment són una minoria: cal que aquesta política s'estengui, que tots prenguin aquest compromís de tenir un monument anomenat safareig públic, amb nous usos per als municipis, en el marc del patrimoni, el turisme i el lleure, que permeti als veïns tornar a gaudir d'aquest espai, i alhora recordar les dones que hi van rentar.¹⁰⁸

En les propostes per posar en valor aquests espais, el primer que s'hauria de fer és incloure'ls als inventaris de patrimoni. Els inventaris com el de la Conca de Barberà, o el que està fent Subirà al Pallars Jussà, és indispensable que es publiquin, per tal de donar a conèixer aquells que estan abandonats, i que tothom pugui buscar-ne i afegir-hi informació. S'haurien de preservar i divulgar amb accions museïtzadores, que els conserven físicament i els situen en els mapes de llocs d'interès, reconeixent-los i donant sentit al seu passat i connectant-los amb el present. Aquesta és la situació, amb diferents graus, dels safareigs de Caldes de Montbui, Abrera i Palau-Sator. Podem distingir els de Caldes, ja que el caràcter de vila termal des de l'època romana ha posat en el centre de l'interès local tot allò que es relaciona amb l'aigua. Ara bé, cal que el monument sigui conservat i explicat a les futures generacions. Aquí les rutes de patrimoni cultural juguen en els nostres dies un paper cabdal. En la recerca feta per a aquest treball se n'han fet i s'ha entrevistat Vendrell, que fa una tasca divulgativa molt rellevant, parcialment recollida a la publicació *Enlaira les ales*. Els safareigs són una referència en desenes de rutes que es fan a Catalunya. A més de les rutes, de vegades vinculats i de vegades de manera independent hi ha, espectacles, tallers o altres propostes culturals, com *Els rentadors* (estrena 2014), *Memòries líquides* (estrena 2017), *Al safareig* (estrena 2022). També cal estudiar, quan sigui possible, l'adaptació d'aquests espais per a usos contemporanis que permetin mantenir viva la seva essència i significat en la societat actual. Un exemple d'altres possibilitats el trobem a l'actuació feta en els safareigs del Carme de Reus: *"l'aigua ycorrent primer i les rentadores després van dur les dones a fer bugada a casa seva i els rentadors van viure un temps llarg d'abandó*

¹⁰⁷ ALCÓN, G. *Op. cit.*, p. 141 i 143

¹⁰⁸ JOANPERE, D. *Op. cit.*, p. 128

i solitud, però vet aquí que la Llei de Barris i la intenció de fer un Casal de les Dones a la ciutat han portat una nova vida a l'espai, uns rentadors restaurats que seran el vestibul del Casal i realitat a finals de l'any 2008. Un espai on les dones podrem anar per parlar, aprendre, discutir, llegir..., els rentadors tornaran a ser un espai de relació, la feina que s'hi farà serà agradable, no ens pesarà.¹⁰⁹”

Museïtzació, divulgació, integració en altres espais i nous usos són les accions de preservació i conservació estudiades. Però amb les recerques més recents s'incorporen noves perspectives que en reivindiquen nous usos i interpretacions, com donar veu al patiment que van haver d'acceptar les dones en aquest àmbit durant tant de temps. I el llegat que això ha deixat en la feina invisibilitzada de casa.

Finalment, cal donar valor als safareigs no des d'una perspectiva exclusivament monumental sinó també històrica i testimonial en homenatge a les dones i la feina que hi van fer durant més d'un segle.

---

¹⁰⁹JOANPERE, D. *Op. cit.*, p. 14-15

7. Bibliografia i webgrafia

7.1. Llibres i articles

AJUNTAMENT CALDES DE MONTBUI “*Acaben les tasques d’adequació del safareig de la Portalera*”. Dins *Revista Tot Caldes de Montbui*, 1056, 2008, pàg. 12.

ALARI HIDALGO, M.; JANÉ ORPÍ, N.; PUENTE PÉREZ, G. *Història del safareig de Cubelles*. Anuari del Grup d’Estudis Cubellencs Amics del Castell, 2015, pàg. 67-76. També a <https://raco.cat/index.php/Anuari/article/view/403078>.

ALCÓN VIDAL, G. *Fer la bugada al Baix Penedès*. 1a ed. Varia Editio, 2022.

AJUNTAMENT DE CALDES DE MONTBUI. *Pla Especial de Protecció del Centre Històric*. Catàleg del Patrimoni Arquitectònic de Caldes de Montbui, 1992.

AMADES, J. *Costumari català. Volum I. Hivern*. Barcelona. Salvat Editores i Edicions 62, 1982, (edició facsímil de la del 1950)

BARBERÀ PASTOR, C.; PARDO MARÍN, R. “*El lavadero donde la mujer lava. Un espacio contradictorio y difuso en las políticas urbanas*”. Dins *Feminismo/s*, 32 (desembre 2018): pàg. 23-47. (Dosier monogràfic: MAS-MES: Mujeres, Arquitectura y Sostenibilidad - Medioambiental, Económica y Social, coord. María-Elia Gutiérrez-Mozo.)

CANELA BALSEBRE, R. M.; MARTÍNEZ, M.; VIVANCOS, I. *Els Safareigs públics de la conca de Barberà. Un testimoni de la feina de les dones en el passat*. 1a ed. Valls. Cossetània Edicions, 2006.

GENERALITAT DE CATALUNYA. *Inventari del Patrimoni Cultural i Immoble de Catalunya. Caldes de Montbui (Vallès Oriental)*. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Direcció General del Patrimoni Cultural. Servei d’Arqueologia i Paleontologia, 2008.

GUÀRDIA, M. (ed.). *La revolució de l’aigua a Barcelona. De la ciutat preindustrial a la metròpoli moderna, 1867-1967*. Barcelona. Col·lecció Pòsits. Museu d’Història de Barcelona, 2011.

JOANPERE, D; MARTÍNEZ, I. *Fem safareig! De les bugaderes a les rentadores*. 1a ed. Reus. Ed. Carrutxa, 2007.

PERROT, M. «*El ama de casa en el espacio parisino durante el siglo xix*». Dins *Historia Urbana*, núm. 1, 1992, pàg. 71-82

PUIG, R. “*Els safaretjos d’aigua termal, un orgull local de Caldes*”. Dins *Revista Vallesos*, 12, 2016, pàg. 102 a 105.

PUYOL, C. *Els Rentadors de Montbrió del Camp: patrimoni i espai de memòria femenina i col·lectiva*. Ajuntament de Montbrió del Camp, 2022

ROMA, F. “*Rius del temps, altres ribes*”. Dins *Revista Vallesos*, 12, 2016, pàg. 70 a 74

TATJER, M.; TAPIA, M.C. “Entre l’espai públic i el domèstic: banys i safareigs a Barcelona (1849-1958)” (dins GUÀRDIA, M. (ed.). *La revolució de l’aigua a Barcelona. De la ciutat preindustrial a la*

metròpoli moderna, 1867-1967. Barcelona. Col·lecció Pòsits. Museu d'Història de Barcelona, 2011. Pàg. 110-128

VENDRELL, R. “Memòries líquides”, dins *Enlaira les ales*. Sant Sadurní d'Anoia. 2a edició, corregida i augmentada. LlopArt Edicions, 2021. Pàg. 10 a 61

VIDAL VICEDO, A. *Fem safareig*. 1a ed. Picanya. Edicions del Bullent, 2016

VIVES, M. *L'evolució històrica de la xarxa viària entre el Llobregat i el Foix. Des de l'època dels romans fins al tercer decenni del segle XX*, 2007. Tesi doctoral inèdita.

XERCAVINS AMBRÓS, P. *Dietari i documentació històrica de Can Xercavins*. Mekanografiat, 1930

7.2. Webgrafia

AAVV. *Panell interpretatiu ubicat al carrer del Rebato*. Ajuntament d'Abrera, 2017, Inèdit.

AJUNTAMENT D'ABRERA. *Gran afluència de públic a l'activitat 'Memòries líquides' als safareigs públics del carrer de la Font*. 9 de juliol del 2019. Disponible a <<https://www.ajuntamentabrera.cat/pl195/actualitat/noticies/id2340/gran-afluencia-de-public-a-l-activitat-memories-liquides-als-safareigs-publics-del-carrer-de-la-font.htm>>

AJUNTAMENT DE BEGUR. *Finalitza el projecte de recuperació del safareig Es Quinze*. Disponible a <<https://begur.cat/noticies/finalitza-el-projecte-de-recuperacio-del-safareig-es-quinze/>>

AJUNTAMENT DE BENITATXELL. *El llavador de l'Abiar*. Document audiovisual disponible a <https://www.youtube.com/watch?v=y_tVO96g98k>

AJUNTAMENT DE CALDES DE MONTBUI. *Acaben les tasques d'adequació del safareig de la Portalera*. Disponible a <<https://www.caldesdemontbui.cat/actualitat/noticies/acaben-les-tasques-dadequacio-del-safareig-de-la-portalera.html>>

AJUNTAMENT DE L'ESQUIROL. *Inici de la rehabilitació del safareig de cantoni, futura seu del local d'entitats de Cantoni*. 5 de maig del 2023. Disponible a <<https://www.lesquirol.cat/ca/noticies/inici-de-la-rehabilitacio-del-safareig-de-cantoni-futura-seu-del-local-dentitats-de-cantoni>>

AJUNTAMENT DE PALAU-SATOR. *Ruta històrica i punts d'interès*. Disponible a <http://www.ddgi.cat/municipis/Palau-sator/palau_sator_cat_v2.pdf>

AJUNTAMENT DE RUBÍ. *Itineraris*. Disponible a <https://www.rubi.cat/ca/temes/medi-ambient/medi-natural/camins-i-itineraris-1/itineraris?set_language=ca>

AJUNTAMENT DE SABADELL. *Safareig de la Font Nova*. Disponible a <<https://museus.sabadell.cat/mhs/el-museu-al-territori/al-nucli-urba/229-safareig-de-la-font-nova>>

ALCARAZ PAGÈS, M; MELGAREJO BATET, O. *Bonastre en l'època antiga*. Ponència a les Jornades Arnau Estella, 2015. Disponible a <<https://arnauestella.weebly.com/uploads/2/8/7/6/28762133/2015c-bonastre-en-la-antiguitat-1.pdf>>

ARXIU FOTOGRÀFIC CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA. Imatges de dona al safareig de Can Sant Eugeni, 1914. Disponible a <<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/afcecag/id/48638/rec/1>>

ASSOCIATION DE SAUVEGARDE DES LAVOIRS EN VALLÉE DU LOIR. Pàgina de Facebook. Disponible a <<https://www.facebook.com/AssociationdeSauvegardedesLavoirsenValleeduLoir>>

AURREKOETXEA JOVER, I. *Benitatxell avança en els treballs de recuperació del soterrat safareig de l'Abiar*. Dins la revista digital “Lamarinaalta.com”. Article del 8 de maig del 2023. Disponible a <<https://lamarinaalta.com/ca/benitatxell-avanza-en-los-trabajos-de-recuperacion-del-soterrado-lavadero-de-labiar/>>

BLOG DE LA HISTÒRIA I EL PATRIMONI DE RUBÍ. Disponible a <<http://historiaygrupomuseorubi.blogspot.com/2017/12/la-poblacio-de-rubi-al-segle-xix.html>>

BOUZA VILA, J; JACQUET, J. i d'altres. “Històries de dones i homes rentant roba: dels safareigs públics a les bugaderies autoservei”. Dins *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 36, 2010, pàg. 162 a 164. Disponible a <<https://raco.cat/index.php/RevistaEtnologia/article/view/217299>>

CASALS MARTÍNEZ, À. (coord.). *Castellbisbal. Una història pota-roja. De l'antiguitat al 1979*. Ajuntament de Castellbisbal. 2022. Disponible a <[Castellbisbal Volum1.indb](#)>

CASTELLANA, D.; DIVÍ, M.; i d'altres. «Arquitectura popular». *Inventari del Patrimoni Arqueològic, Arquitectònic i Artístic de la Segarra*. 2007. Disponible a <<file:///C:/Users/usuario/Downloads/278193-Text%20de%20l'article-388948-1-10-20141113.pdf>>

CENTRE D'ESTUDIS DEMOGRÀFICS. <https://ced.cat/>

CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX LLOBREGAT. *Safareigs del carrer de la Font (Abrera)*. Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya en línia. Disponible a <https://cultura.gencat.cat/ca/departament/estructura_i_adreces/organismes/dgcpt/02_patrimoni_etnologic/inventari-del-patrimoni-etnologic/consultaIPEC/?coeli-widget=https%3A%2F%2Fapp.coeli.cat%2Fcoeli%2FIPEC%2Fwidgets.html%23%2Fwidgets%2Fca%2Fmicrosite%2Ff3e56042dda33fbed5b43644cc27454367defcf77011ce590cfe3e0e512e7182%2Fcoeli%2FIPEC%2FHeritageObject%2F933576>

COSTA, E. Blog *Encos*. *Font de Jesús (Bonastre)*. 2023. Disponible a <[encos/ MostraFonts](#)>

CRUZ, L. de la. *El lavadero y las lavanderas: reivindicación de un espacio social femenino*. Dins el blog “Ser histórico. Portal de historia.” 14 de maig del 2018. Disponible a <<https://serhistorico.net/2018/05/14/el-lavadero-y-las-lavanderas-reivindicacion-de-un-espacio-social-femenino/>>

DICCIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR. Institut d'Estudis Catalans i Fundació Francesc de Borja Moll. Consultes en línia a <<https://dcvb.iec.cat/>>

FONTS DEL MONTSENY. Pàgina de Facebook. Disponible a <<https://www.facebook.com/fontsdelmontseny/posts/711359689315811/>>

FUENTES HURTADO, J. *Historia de los lavaderos y las lavanderas* Barcelona: [s.n.]. 2015. Dins Guia Col·lecció Local Biblioteca Nou Barris. 2018. Disponible a <https://aladi.diba.cat/record=b1804964~S18*cat>

GALLEGO MUÑOZ, B. “Una aproximación a la sociabilidad femenina y a la creación de la conciencia de género: los lavaderos en el mundo rural alavés”. Dins *Euskonews & Media*, 578 (2011). Disponible a <<https://www.lavaderospublicos.net/2016/01/los-lavaderos-en-el-mundo-rural-alaves.html>>

GINER IRANZO, D. *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça del Safareig (Santa Coloma de Gramenet)*. Servei d'Arqueologia i Paleontologia. Direcció General del Patrimoni Cultural. 2003. Disponible a <<https://calaix.gencat.cat/handle/10687/9109#page=1>>

LATORRE, J. «Santa Oliva durant la Guerra del Francès, segons l'arxiu parroquial (estudi del període 1800-1820)». Dins *Miscel·lània penedesenca*, vol. 25, 2000, p. 427-456. Disponible a <<https://raco.cat/index.php/MiscellaniaPenedesenca/article/view/64073>>

LA MARINA PLAZA. *Troben les restes arqueològiques d'un antic safareig de Benitatxell enterrat per una carretera als anys 70*. Dins la revista digital “*Lamarinaplaza.com*”. Article del 21 de febrer del 2023. Disponible a <<https://lamarinaplaza.com/ca/2023/02/21/restes-arqueologiques-safareig-benitatxell-albiar/>>

LAVATOI DEL PONENTE LIGURE. Pàgina de Facebook. Disponible a <<https://www.facebook.com/lavatoiponenteligure>>

MAPES DE PATRIMONI CULTURAL. *Safareig públic de la Canaleta, Caldes de Montbui*. Disponible a <<https://patrimonicultural.diba.cat/element/safareig-public-de-la-canaleta>>
Imatges de la Canaleta disponibles a Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya: <<https://invarquit.cultura.gencat.cat/card/36742>>

MAPES DE PATRIMONI CULTURAL. Font d'Abrera. Disponible a <<file:///C:/Users/usuario/Downloads/Font%20dAbrera.pdf>>

MAPES DE PATRIMONI CULTURAL. Mina d'aigua de Sant Eugeni. Disponible a <<https://patrimonicultural.diba.cat/element/mina-daigua-de-santeugini>>

MARINAALTA.ES *Troba les restes arqueològiques de l'antic safareig de l'Abiar a Benitatxell*. 21 de febrer del 2023. Disponible a <<https://marinaalta.es/ca/2023/02/troben-les-restes-arqueologiques-del-antic-safareig-de-labiar-en-benitatxell/>>

MIAU Mostra Internacional d'Art Urbà de Caldes de Montbui. Museu Thermalia (MONLEÓN, A; PIELIAS, H.) i Mississippi Produccions (SERRA, M; FERRERES, V). Disponible a <<https://www.visiteucaldes.cat/miau/>>

MORENO, X.; JUAN-MUNS, N. “*De quan l'aigua no era cosa corrent*”. Dins *Arraona: revista d'història*, [en línia], 8, 1991, pàg. 85 a 90. Disponible a <C:/Users/usuario/Downloads/203600-Text%20de%20l'article-280566-1-10-20101125.pdf>

ORTEGA, M. “*Les excavadores mosseguen l'Illa de les Bugaderes d'Horta*”. Dins el diari “Ara”, 31 del 07 del 2021. Disponible a <https://www.ara.cat/societat/excavadores-mosseguen-l-illa-bugaderes-d-horta_1_4071614.html?giveAway=TxVI74wYZ8WFRQoJ>

OZCOZ BENITO, P. i d'altres. *Fonts i Safareigs de Guissona*. Dins “Arqueòlegs.cat. Difusió del patrimoni cultural”. Disponible a <<http://www.arqueolegs.cat/ca/fonts-i-safareigs-de-guissona>>

PUCHE FONTANILLES, J. M. «Urbanisme i demografia medieval i moderna. Bonastre des dels seus inicis fins al segle XVIII.» Dins *Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, núm. 43, 2021, pàg. 139-185. Disponible a <<https://raco.cat/index.php/ButlletiArq/article/view/397419>>

RÀDIO TELEVISIÓ EL VENDRELL. *Gisela Alcón presenta el llibre “Fer la bugada al Baix Penedès”*. 23 de gener del 2023. Disponible a <<https://www.rtvendrell.cat/gisela-alcon-presenta-el-llibre-fer-la-bugada-al-baix-penedes/>>

RTVE. *Desigualtat a casa i a la feina: les feines no remunerades*. Disponible a <<https://www.rtve.es/television/20230306/desigualtat-casa-feina-les-feines-no-remunerades/2430012.shtml>>

SICART MARTÍNEZ, J. *Punts d'interès de Bonastre*. Ponència a les Jornades Arnau Estella, 2016. Disponible a <[punts d interès de bonastre.pdf \(weebly.com\)](https://punts.d.interes.de.bonastre.pdf)>

SOLÉ, R. *Safareig de Xercavins de Rubí*. Dins el blog *Fonts naturals, aigua, muntanya i més*. Disponible a <<https://fontsaigua.wordpress.com/2022/04/15/safareig-de-xercavins-de-rubi/>>

TATJER, M. “*El trabajo de la mujer en Barcelona en la primera mitad del siglo XX: lavanderas y planchadoras*.” Dins *Scripta Nova, Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, Universitat de Barcelona, vol. VI, n° 119 (23), 2002. Disponible a <<http://www.ub.es/geocrit/sn/sn119-23.htm>>

TEATRALITZAT (COMPANYIA DE TEATRE). *L'espectacle de carrer “Al safareig!” reivindica aquests espais i la feina de les dones que hi anaven a fer la bugada*. Telenotícies Comarques, TV3, Sabaté, N., 2022. Disponible a <<https://www.ccma.cat/tv3/alcanta/telenoticies-comarques/lespectacle-de-carrer->

[al-safareig-reivindica-aquests-espais-i-la-feina-de-les-dones-que-hi-anaven-a-fer-la-bugada/video/6162723/>](https://www.diaridetarragona.com/camp/els-safareigs-i-la-torre-de-l-aigua-seran-visitables-LC13442485/)

URGELL, R. “*Els safareigs i la torre de l’aigua de l’Arboç seran visitables*”. Dins *Diari de Tarragona*. 1 de gener del 2023. Disponible a <https://www.diaridetarragona.com/camp/els-safareigs-i-la-torre-de-l-aigua-seran-visitables-LC13442485>

URGELL, S. “*Els safareigs públics a l’Alt Empordà, en perill de desaparició*”. Dins *Revista d'Etnologia de Catalunya* [en línia], 34, 2009, pàg.159-160. Disponible a <<https://raco.cat/index.php/RevistaEtnologia/article/view/133070>>

VENDRELL, R. *Els rentadors de Vinyols i els Arcs*. Dins el web MURS DE BITÀCOLA. Disponible a <<https://mursdebitacola.com/portfolio/rentadors-vinyols-i-els-arcs/>>

7.3. Entrevistes

Entrevista a Rosa Vendrell Miret. Presencial, a Sant Pau d’Ordal. 5 de juliol del 2023. Disponible en enregistrament d’àudio.

Entrevista a Guillermina Subirà. Telefònica. 11 de juliol del 2023. Disponible en enregistrament d’àudio.

7. Annexos

ANNEX 1: Fitxes tècniques

A continuació s'inclouen les fitxes arqueològiques dels safareigs documentats en aquest Treball amb l'ordre següent:

1. Safareig públic d'Abrera
2. Safareig públic de Palau-Sator
3. Safareig privat de Can Senteugini (Font del Rossinyol)
4. Safareig públic de la Portalera
5. Safareig públic de la Canaleta
6. Safareig públic de Santa Oliva
7. Safareig públic de Bonastre (Font de la Magdalena)
8. Safareig públic de Bonastre (Font de Jesús)
9. Safareig privat de Xercavins

Les fotografies són de font pròpia, procedents del treball de camp i la documentació feta *in situ*. Els mapes de les fitxes estan extrets del programa ICGC, a partir d'Ortofotomapa híbrid amb hidrografia. Les plantes, alçats i seccions de cada safareig estan fetes amb el programa AutoCAD (versió del 2023) agafant les mesures preses de la visita a cada safareig. A continuació, s'adjunten mapes de localització dels safareigs documentats.

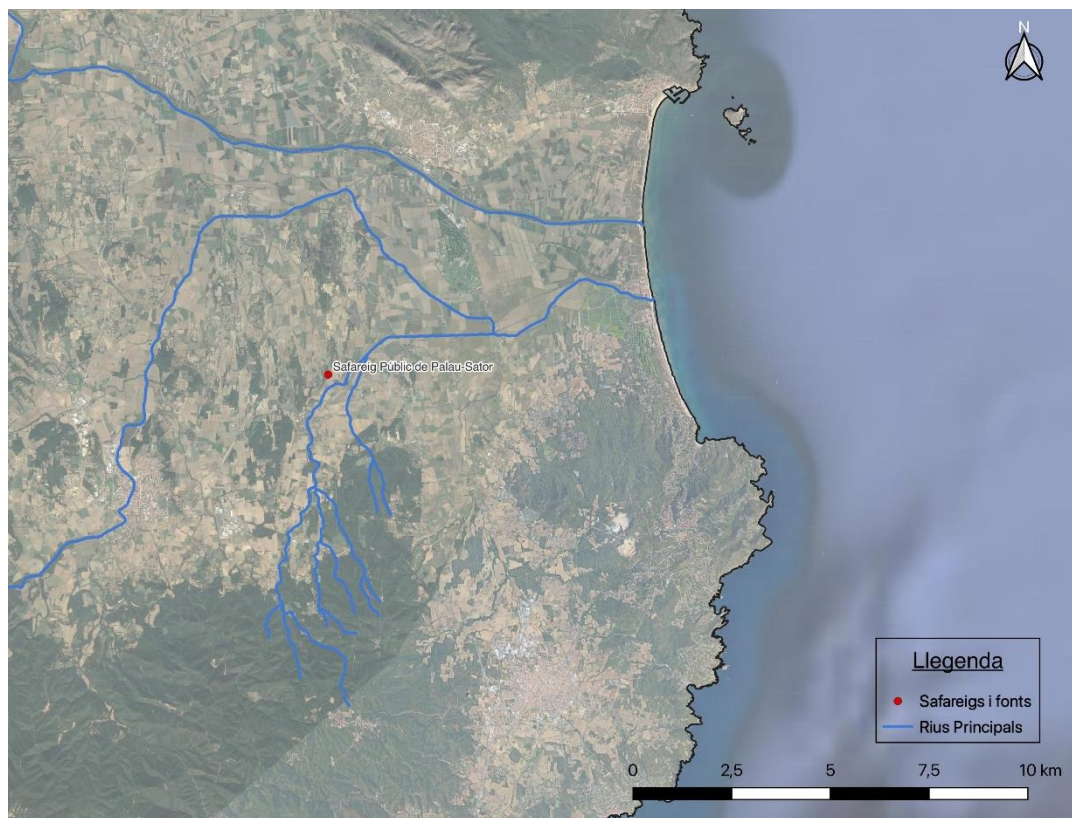

Mapa 1: Mapa topogràfic de Catalunya amb xarxa hidrogràfica principal, geolocalització dels safareigs en vermell. Font pròpia, generat amb el programa QGis.

Mapa 2: Mapa topogràfic de la zona de concentració dels safareigs documentats, amb xarxa hidrogràfica principal, geolocalització dels safareigs en vermell. Font pròpia, generat amb el programa QGis.

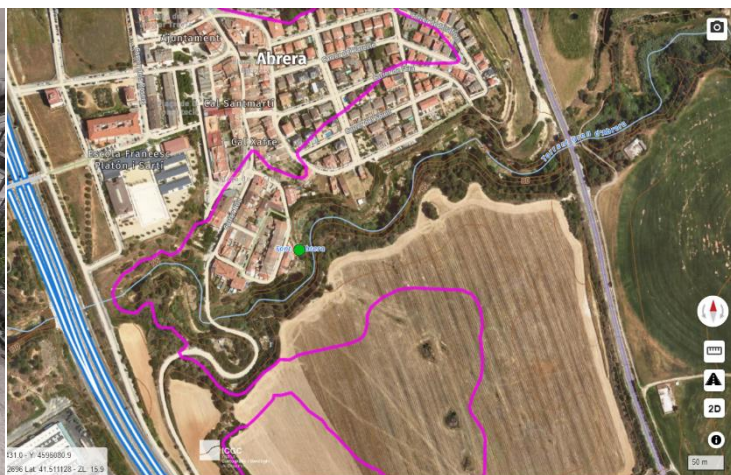
Mapa 3: Mapa zoom amb geolocalització del safareig de Palau-Sator i xarxa hidrogràfica principal.

FITXA TÈCNICA N°1 - Safareig públic d'Abrera (Abrera)

Fotografia n.1: Safareig públic d'Abrera (Font pròpia)

Localització: Abrera, Baix Llobregat, Barcelona

Coordenades:

- X: 408489.3
- Y: 4596384.0
- Z: 85 m

Número de fitxa: 08001-29

Descripció i materials:

Conjunt constituït per dos safareigs, una font pública, un pou i una sínia metàl·lica, coneguda com la Sínia de Cal Barnet. Dues basses amb una separació d'un metre. Construïdes a base de maó i argamassa i rematades amb grosses toves inclinades fent rentadora. Tenen forma quadrangular i aprofiten l'aigua d'una deu propera que es canalitza a través de la Font d'Abrera, passa per la bassa o Font dels Peixos i arriba als dos safareigs. Un servia per rentar i l'altre per esbandir.

Estat de conservació: Bo. Ús públic.

Estil: Contemporani Popular

Segle: XIX

Accés: Situat a les afores d'Abrera, s'hi accedeix pel carrer de la Font.

Mesures de l'estructura:

1. Llargada exterior
Dreta: 3,49 m
Esquerra: 3,63 m
2. Llargada interior
Dreta: 2,43 m
Esquerra: 2,98 m
3. Amplada exterior:
Dreta: 2,70 m
Esquerra: 3,69 m
4. Amplada interior:
Dreta: 2,16 m
Paret de dins: 2,64 m

Intervencions:

- El pou es va restaurar l'any 1976
- 2014: Treballs de manteniment, obres municipals¹¹⁰
- 2017: senyalística històrica del carrer de la Font (projecte de l'Ajuntament d'Abrera amb col·laboració de la Diputació de Barcelona)
- Gener 2021: Es posen els cartells amb la normativa d'ús i la referència històrica del s. XIX
- Revisions periòdiques des d'Urbanisme per tal que estiguin en condicions d'ús i no es facin malbé

5. Profunditat (des de dins):

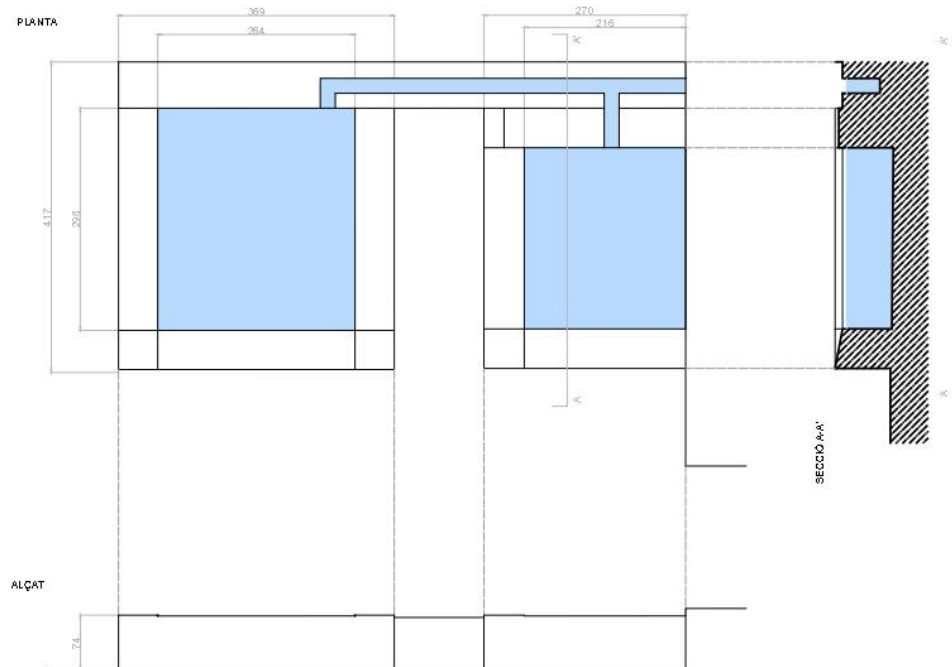
Dreta: començant pel desguàs (punta propera esquerra): 76, 69, 68, 72 cm

Esquerra: començant pel desguàs ordre rellotge: 68, 63, 57, 57 cm

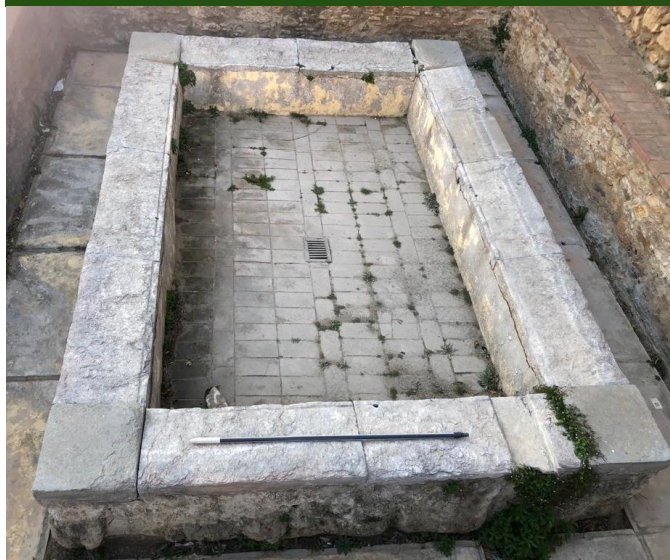
6. Alçada (des de fora) 74 cm

7. Pedra rentadora: 75,5 cm

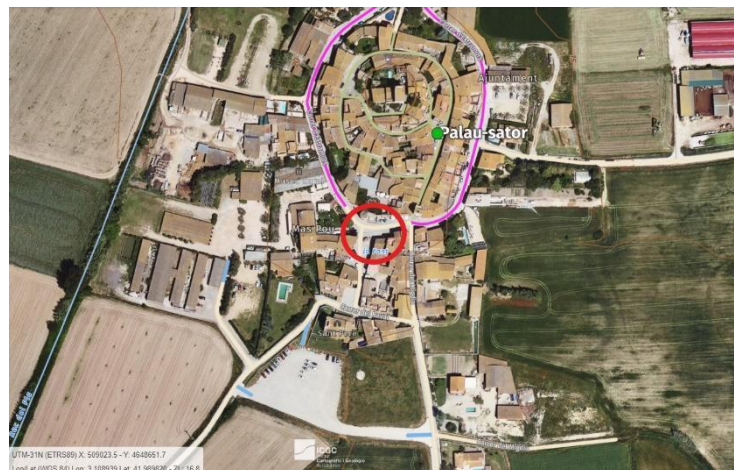
Interpretació gràfica: Escala gràfica 1:10

¹¹⁰ Expedient 006/2014 de l'arxiu d'obres municipals d'Abrera, informació consultada per José Luis Castro, l'arquitecte tècnic de l'Ajuntament d'Abrera

Fotografia n.2: Safareig públic de Palau-Sator (Font pròpia)

Localització: Palau-Sator, Bisbal d'Empordà, Girona.

Coordenades:

- X: 508108.0
- Y: 4648538.9
- Z: 20 m

Estat de conservació: Bo. En desús.

Àmbit: Patrimoni immoble

Tipologia: Element arquitectònic

Accés: Ubicat als peus d'una torre defensiva que forma part de la muralla medieval del poble, adossat a la part meridional de la muralla, al costat de l'entrada de la Torre de les Hores.

Estil: Contemporani Popular

Segle: XIX

Descripció i materials:

Conjunt arquitectònic format pel safareig públic i la font. El safareig és una bassa de planta rectangular a un nivell més baix respecte l'alçada del carrer. Construït a base de pedra, maons i morter. A davant del safareig, a 12,20 m, s'hi troba la font de pou artesià –un tipus de pou en el qual l'aigua emergeix sense l'ajuda de cap mena d'ajuda ni d'enginy mecànic– de forma gairebé semiesfèrica. La font, feta de maçoneria, està restaurada i envoltada per una estructura que serveix de banc.

Mesures de l'estructura:

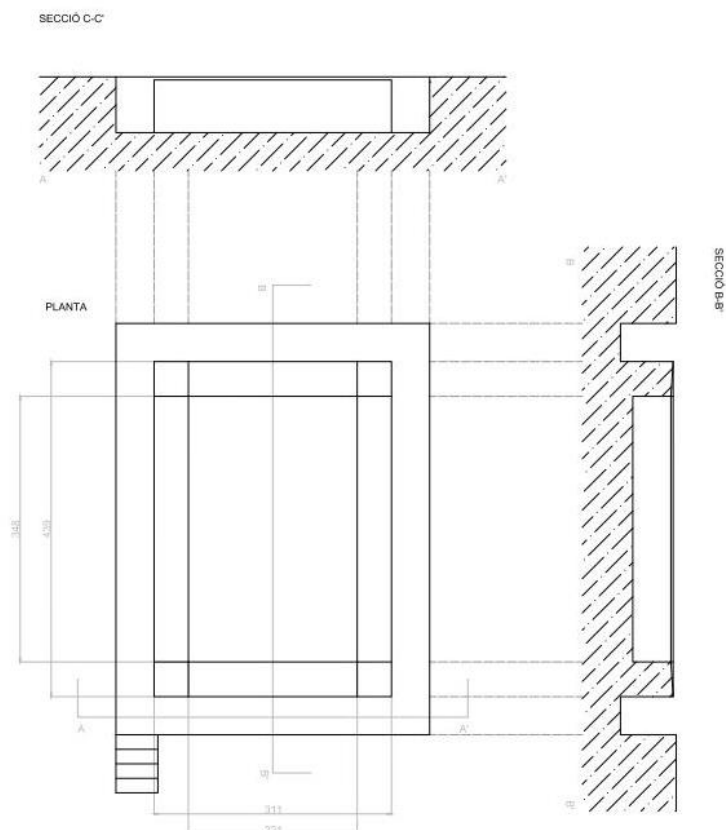
1. Llargada exterior: 4,39 m
2. Llargada interior: 348,5 m
3. Amplada exterior: 3,11 m
4. Amplada interior: 2,21 m
5. Profunditat (des de dins): 49,9 cm
6. Alçada (des de fora): 69,5 cm Alçada cantonades: 71 cm

Intervencions:

- 2021: Museïtzació a càrrec de Miquel Correyero, Historiador i Arxiver de l'Arxiu Comarcal de la Bisbal

7. Amplada rentadors: 51 cm
8. Distància del safareig al mur 32,5 cm
9. Tanca protecció: 95 cm

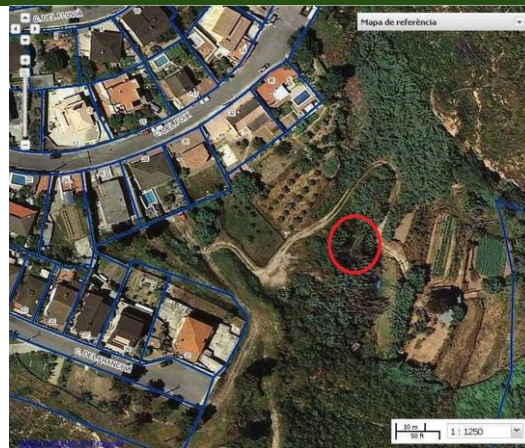
Interpretació gràfica: Escala gràfica 1:10

Fotografia n.3: Safareig de la Font del Rossinyol. (Font pròpia)

Localització: Can Nicolau de Baix (Castellbisbal), Vallès Occidental, Barcelona. (Font: Arxiu de Castellbisbal)

Coordenades:

- X: 413272.2
- Y: 4593760.8
- Z: 110 m

Descripció i materials:

Dues basses contigües separades per un mur de ciment estret. Els rentadors son de pedra i la base i les parets de ciment. S'ha fet algun reforçament a la cantonada amb totxanes. Hi ha vint centímetres d'aigua estancada a ambdues. A la segona bassa hi ha el que sembla ser l'antiga font d'on brollava l'aigua.

Estat de conservació: Abandonament. En desús.

Segle: XIX, anterior al 1914, ja que consta en fotografies d'aquest any, del Centre Excursionista de Catalunya.

Accés: Situat a les afores de la urbanització, a 100 metres de l'última filera de cases. S'hi accedeix per un camí de muntanya al qual s'hi arriba a través del Carrer del Francolí.

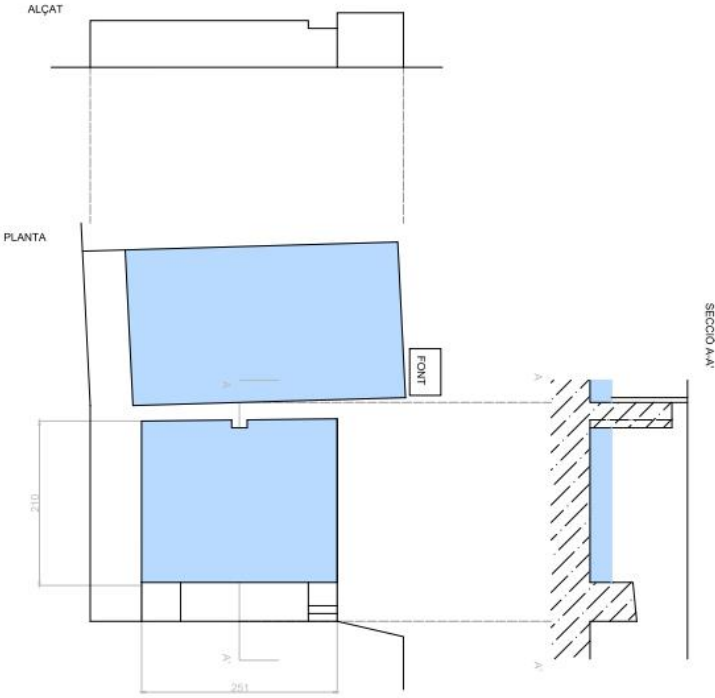
Intervencions:

- Sense registre d'intervencions perquè fins inicis del segle XX no es demanaven llicències d'obra a Castellbisbal, especialment a les masies. Només es demanava per construir al Carrer Major perquè passava per la carretera i era nacional.

[Informació procedent del Tècnic de Gestió Documental i Arxiu de Castellbisbal, Sr. Isaac Alvarez]

Mesures de l'estructura:

1. Llargada exterior
Dreta: 2,85m
Esquerra: 2,77 m
2. Llargada interior
Dreta: 2,10 m
Esquerra: 2,07 m
3. Amplada exterior:
Paret de fora (des del camí): 3,17m
Paret de dins: 3,56
4. Amplada interior:
Paret de fora des del camí: 2,51 m
Paret de dins: 2,74
5. Profunditat (des de dins) 60 cm
6. Alçada (des de fora) 1,05 m
7. Pedra rentadora: 55cm

FITXA ARQUEOLÒGICA N°4 - Safareig de la Portalera (Caldes de Montbui)

Fotografia n.4: Safareig públic de la Portalera
(Font pròpia)

Localització: Caldes de Montbui, Vallès Oriental, Barcelona.

Coordenades:

- X: 430164
- Y: 4609364
- Z: 195 m

Estat de conservació: Excel·lent. Ús públic.

Àmbit: Patrimoni immoble

Tipologia: Element arquitectònic

Observacions protecció: BCIL (PGOU,1992)

Número de fitxa: 08033-15

Descripció i materials:

Conjunt format per dos safareigs (un de gran per rentar i un de petit per esbandir) de planta rectangular que queden protegits per una coberta a doble vessant. Fora de la coberta del safareig, sota unes arcades, hi ha uns dipòsits que s'utilitzaven per posar en remull i estovar el vímet i els llegums. El safareig gran té un regueró motllurat que envolta el perímetre dels baixants de la rentadora i per on l'aigua sobrant surt cap a la canalització de desguàs. Aquest safareig l'envolta un mur actualment restaurat i que està format a base de tàpia i maó. Al recinte tancat s'hi accedeix per una porta alçada i s'han de baixar unes escales. Adossat a aquest mur hi ha la pica d'aigua on a través d'un broc de ceràmica situat al mur, surt

Accés: A finals del segle XIX el safareig de la Portalera va canviar el seu emplaçament, ja que inicialment estava ubicat al carrer de Santa Susanna i actualment el trobem al carrer de la Muralla.

Estil: Contemporani Popular

Segle: XIX

Intervencions:

- Març del 2007 un grup de 8 joves van dur a terme obres de rehabilitació i de recuperació de l'espai exterior estretament lligat al safareig per obrir-lo cap a la Riera de Caldes.
- Reforma: juliol 2008 acaben les tasques d'adequació realitzades gràcies al Pla de Foment Turístic de Caldes de Montbui desenvolupat per la Regidoria de Turisme i també gràcies al projecte d'Escola Taller de Paleta de la Portalera.
- Museïtzació: juliol-setembre 2008. Es van instal·lar 7 plafons informatius de xapa de corten òxid a l'interior del safareig.
- 2013: Es van fer les obres de restauració dels dipòsits de vímet i llegums, neteja i restauració de les rajoles malmeses i impermeabilització de la coberta.

Mesures de l'estructura:

Bassa gran

1. Llargada exterior: 16,20 m
2. Llargada interior: 15,28 m
3. Amplada exterior: 3,48 m
4. Amplada interior: 2,30 m
5. Profunditat (des de dins): 54 cm
6. Alçada (des de fora): 75 cm
7. Amplada rentadors: 56 cm
8. Canal desguàs: 5 cm
9. Temperatura aigua: 50°

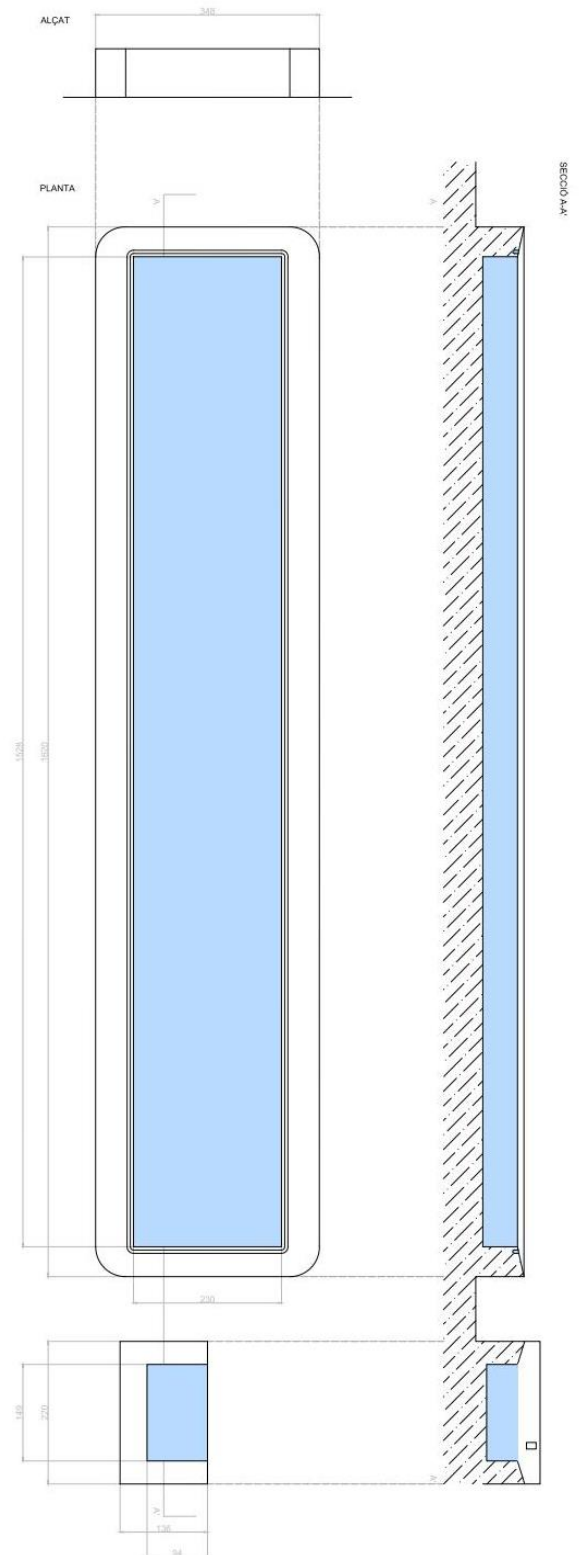
Bassa petita

1. Llargada exterior: 2,20 m

aigua calenta. Aquesta pica també té un acabament en rentadora. Per un conducte l'aigua d'aquesta pica va fins al safareig gran. A tot el perímetre del safareig hi ha un marxapeus d'uns 5 centímetres d'alçada. Per tal de millorar l'accessibilitat, es va arreglar una altra obertura a peu de carrer. Tots els murs han estat arrebossats i pintats. Hi podem trobar els plafons informatius a la paret del fons.

Interpretació gràfica: Escala gràfica 1:10

2. Llargada interior: 1,49 m
3. Amplada exterior: 1,36 m
4. Amplada interior: 94 cm
5. Alçada: 76 cm
6. Profunditat: 48 cm
7. Rentador: indeterminable
8. Temperatura aigua: 62°

FITXA ARQUEOLÒGICA N°5 – Safareig de la Canaleta (Caldes de Montbui)

Fotografia n. 5: Safareig públic de la Canaleta (Font pròpia)

Localització: Caldes de Montbui, Vallès Oriental, Barcelona.

Coordenades:

- X: 430377.4
- Y: 4608972.5
- Z: 195 m

Estat de conservació: Excel·lent. Ús públic.

Número de fitxa: 08033-88

Àmbit: Patrimoni immoble

Tipologia: Element arquitectònic

Any: 1929, sota direcció de Manuel Raspall

Accés: Ubicat al Carrer General Padrós. L'edifici té l'entrada a escala de carrer i un accés posterior amb una escala de dos trams. Al tram intermedi hi ha la fornícula de la font termal.

Estil: Contemporani Popular

Descripció i materials:

Safareig públic de planta rectangular, situada en una estructura de planta rectangular, amb la teulada a doble vessant i de rajola àrab, d'estil modernista. Les parets són de maó, arrebossades i pintades. Presenta diverses obertures coronades per un arc de mig punt que permeten l'entrada de llum, sense cap tancament de vidre o fusta. La façana té una cornisa formada per filades de maó, que oculten la teulada. Per accedir-hi hi ha unes escales on podem trobar la font de la Canaleta. Sota les escales hi ha un abeurador de pedra, amb una sortida d'aigua calenta de grans dimensions. Des d'aquest punt, l'aigua entra al safareig. Disposa de rentadors als quatre costats.

Mesures de l'estructura:

Bassa gran

1. Llargada exterior: 6,29 m
2. Llargada interior: 5,32 m
3. Amplada exterior: 3,30 m
4. Amplada interior: 2,36 m
5. Profunditat (des de dins): 74 cm
6. Alçada (des de fora): 75 cm
7. Amplada rentadors: 51 cm

Intervencions:

- 2005: Restauració realitzada per un taller-escola de joves en risc d'exclusió laboral
- Museïtzació a càrrec del museu Thermalia, dotat de plafons informatius elaborats pel museu dins el projecte de conversió dels safareigs termals en centres d'interpretació de l'aigua termal

8. Llargada rentadors: 93 cm

9. Canal desguàs: 5 cm

Bassa/font petita

1. Llargada: 2,07 m

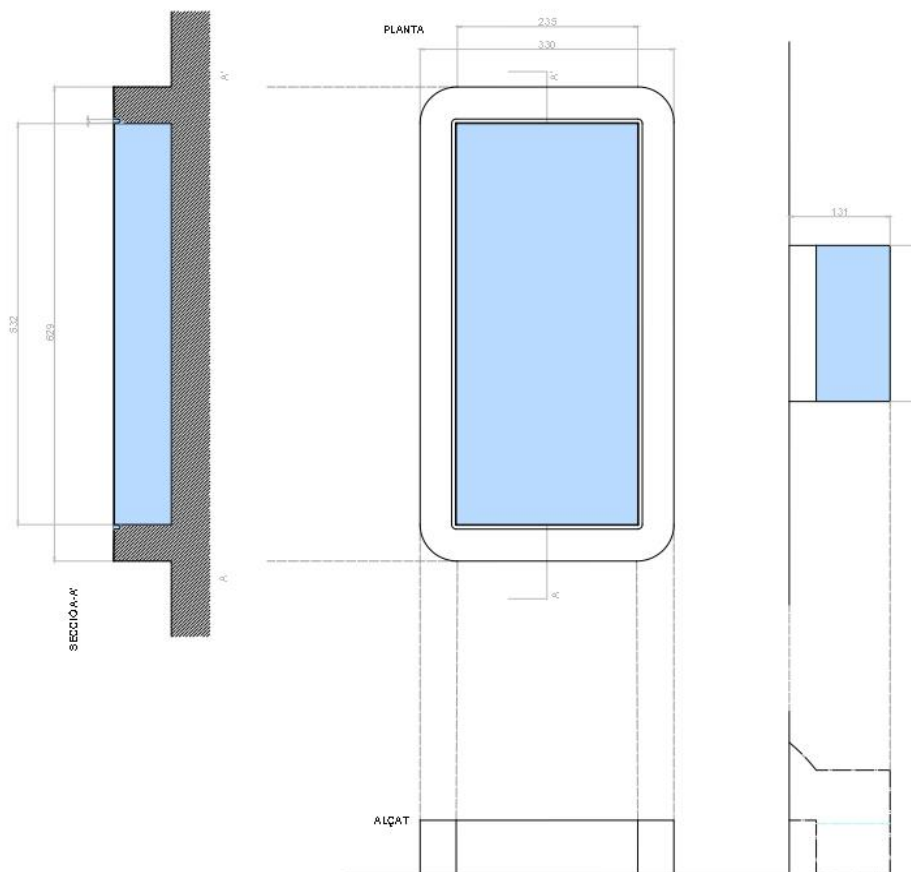
2. Amplada: 1,31 m

3. Alçada: 75 cm

4. Rentador: 35 cm

5. Temperatura aigua: 48°

Interpretació gràfica: Escala gràfica 1:10

Fotografia n.6: Safareig de la Font de Santa Oliva. (Font pròpia)

Localització: Santa Oliva, Baix Penedès, Tarragona

Fotografia n.7: Safareig petit de Santa Oliva (Font pròpia.)

Mesures de l'estructura:

Bassa gran:

1. Llargada exterior: 16,84 m
2. Llargada interior: 16,84 m
3. Amplada exterior: 2,06 m
4. Amplada interior: 1,56 m
5. Profunditat (des de dins): 56 cm
6. Alçada (des de fora): 78 cm
7. Pedra rentadora: 53 cm (ample), 101 cm (llarga)

Bassa petita:

1. Profunditat: 54 cm
2. Amplada interior: 1,14 m
3. Llargada interior: 1,96 m
4. Rentador: 52 cm (ample)

Descripció i materials:

Un conjunt de dues basses, una gran i una més petita, s'alimentaven de l'aigua de la Font dels Safareigs, situada dins de la pròpia bassa gran. Els rentadors de la bassa gran són de pedra i el fons de la bassa és de ciment. La bassa petita que servia per rentar la roba dels malalts, està construïda amb obra vista amb maons i ciment. A la bassa gran l'aigua encara hi circula a través de la font però amb poca força i està quasi estancada. Els accessos es van restaurar fa uns anys per facilitar l'accés i les passejades a la població.

Estat de conservació: Bo, en desús.

Accés: Situat a les afores del poble, darrere el castell medieval (s. XII) homònim.

Segle: XIX, el safareig gran data del 1912 i el safareig petit data del 1926.¹¹¹

Intervencions:

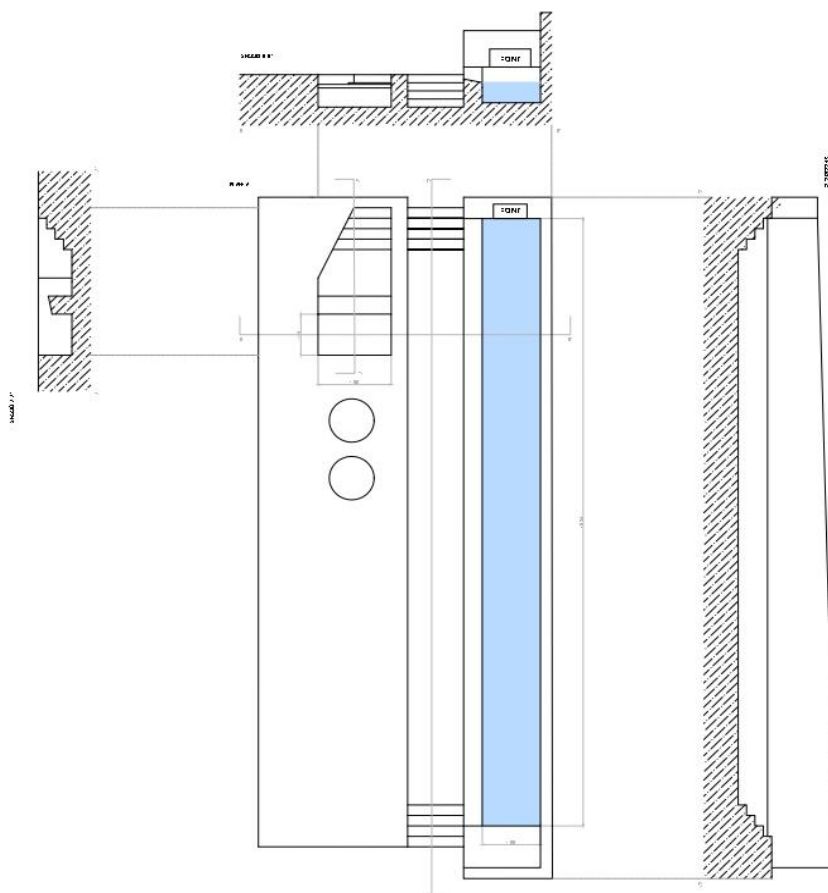
- Reconstruïts l'any 1944
- Restauració: el 1999-2000 es van fer obres per arreglar el conjunt i es va desenterrar el safareig petit que havia quedat colgat.

Coordenades:

- X: 378415.5
- Y: 4567954.6
- Z: 95 m

Interpretació gràfica:

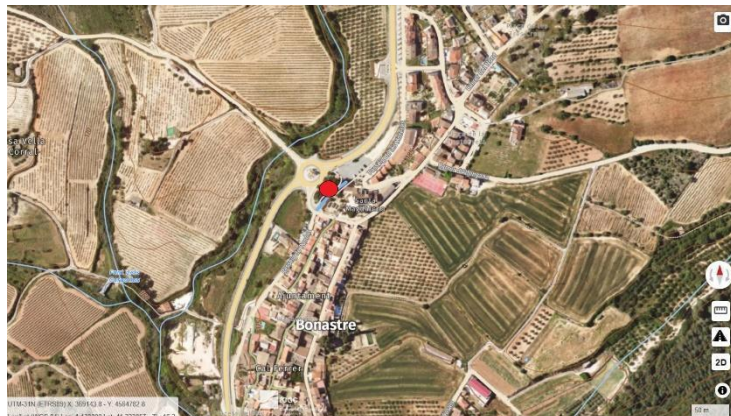
Escala gràfica 1:20

¹¹¹ LATORRE SOLÉ, J.: *Els noms de lloc i de persona de Santa Oliva*

FITXA TÈCNICA N°7 - Font de la Magdalena (Bonastre)

Fotografia n.8: Safareig de la Font de la Magdalena. (Font pròpia)

Localització: Bonastre, Baix Penedès, Tarragona.

Coordenades:

- X: 369277.0
- Y: 4564617.5
- Z: 182 m

Descripció i materials:

Una bassa única de forma quadrada, s'alimentava de l'aigua de la Font de la Magdalena, situada a deu metres del safareig. Els rentadors són de pedra i el fons de la bassa és de ciment.

Any: 1750¹¹²

Accés: Situat a l'entrada del poble, entre el carrer del Sagrat i la Baixada de la Font. Colindant amb l'Església homònima d'estil Barroc (segle XIX).

Estat de conservació: Bo, en desús.

Intervencions:

- Va ser desmuntat i reconstruït en nova ubicació per causa de les obres de la carretera TV-2041

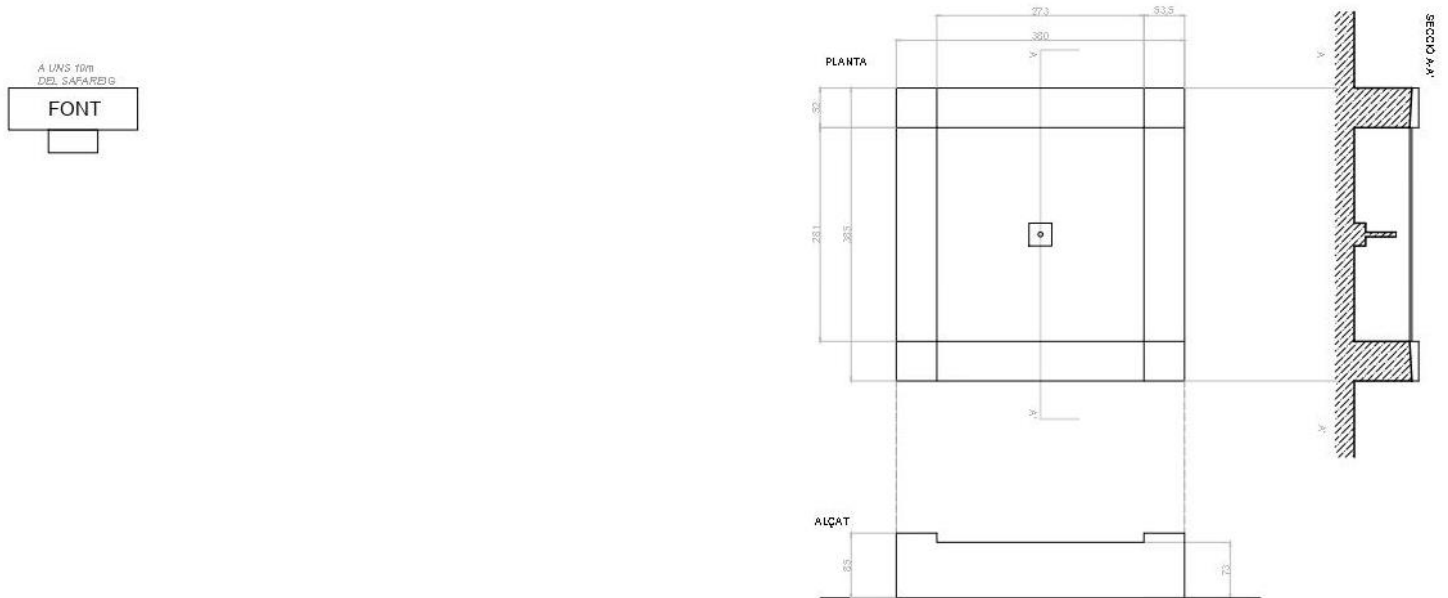
Mesures de l'estructura:

1. Llargada exterior: 3,85 m
2. Llargada interior: 2,81 m
3. Amplada exterior: 3,80 m
4. Amplada interior: 2,73 m
5. Profunditat (des de dins): 73 cm

¹¹² MARTÍNEZ SICART, J. *Punts d'interès de Bonastre*, Proposta d'inventari municipal dels punts d'interès, 2016

6. Alçada (des de fora): 76 cm, 85 cm a les cantonades
7. Pedra rentadora: 53 cm (ample), 80 cm (llarg)

Interpretació gràfica: Escala gràfica 1:20

FITXA TÈCNICA N°8 - Safareig de la Font de Jesús (Bonastre)

Fotografia n.9: Safareig públic de la Font de Jesús (Font pròpia)

Localització: Bonastre, Baix Penedès, Tarragona.

Coordenades:

- X: 369163.9
- Y: 4564280.3
- Z: 165 m

Descripció i materials:

Un conjunt format per una bassa safareig, una font i un abeurador per animals. Construïdes a base de maó i argamassa i rematades amb grosses toves inclinades fent rentadora. Té forma quadrangular i aprofitava l'aigua de la font anomenada Font de Jesús. Els sistemes d'entrada i sortida d'aigua encara son visibles.

Estat de conservació: Bo. Ús públic, ara en desús.

Accés: Situat al final del Carrer Major del poble, a 10 metres de la intersecció amb el Carrer del Mig.

Estil: Contemporani Popular

Any: 1850¹¹³

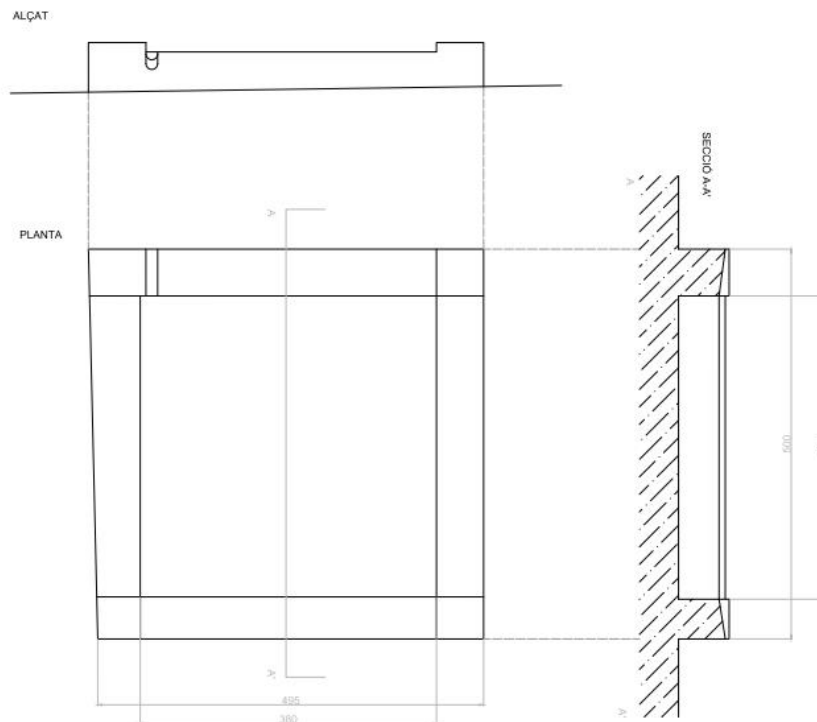
Intervencions:

- S'ha fet una rehabilitació, no consten dates

Mesures de l'estructura:

1. Llargada exterior
Dreta (abeurador): 5 m
Esquerra: 5 m
2. Llargada interior: 3,86 m
3. Amplada exterior:
Font: 4,95 m
Paisatge: 5,07 m
4. Amplada interior: 3,80 m
5. Profunditat (des de dins): 52 cm
6. Alçada (des de fora): 65 cm (cantones de pedra)
53 cm (la resta)
7. Amplada rentadors: 56,5 cm

¹¹³ MARTINEZ SICART, I. *Punts d'interès de Bonastre. Proposta d'inventari municipal dels punts d'interès*, 2016

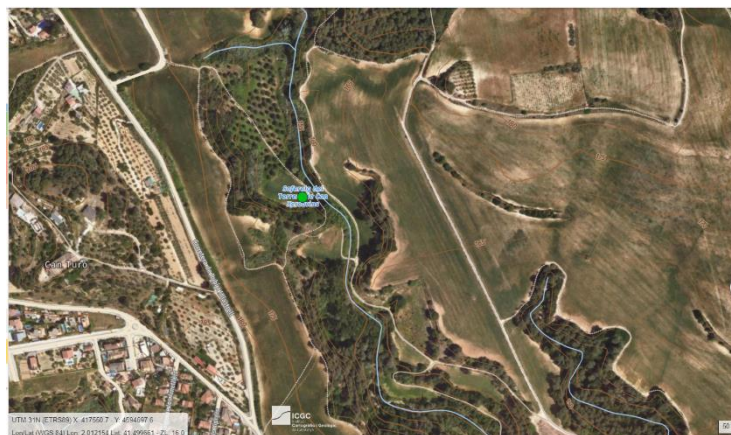

FITXA TÈCNICA N°9 – Safareig de Xercavins (Rubí)

Fotografia n.10: Safareig de Xercavins (Font pròpia).

Localització: Rubí, Vallès Occidental, Barcelona.

Coordenades:

- X: 416190
- Y: 4594620
- Z: 155 m

Estat de conservació: Regular. Abandonament. En desús.

Àmbit: Patrimoni immoble

Tipologia: Element arquitectònic

Segle: XIX

Accés: Ubicat a un camp a les afores del municipi de Rubí, entre la masia de Can Feliu i la masia de Can Xercavins. A 700 metres al nord-oest, aproximadament i a tocar del torrent de Xercavins. S'han de caminar uns 2 o 3 quilòmetres per camins de bosc, accessibilitat reduïda.

Estil: Contemporani Popular

Descripció i materials:

També anomenat safareig de l'hort del Teies. Construcció d'obra de planta rectangular a mode de receptacle, construït a base de maons i argamassa. Té un afegit en una de les cantonades que sembla un antic espai més petit que ha quedat destruït. Hi ha 3 cm d'aigua estancada.

Número de fitxa: 08184-209

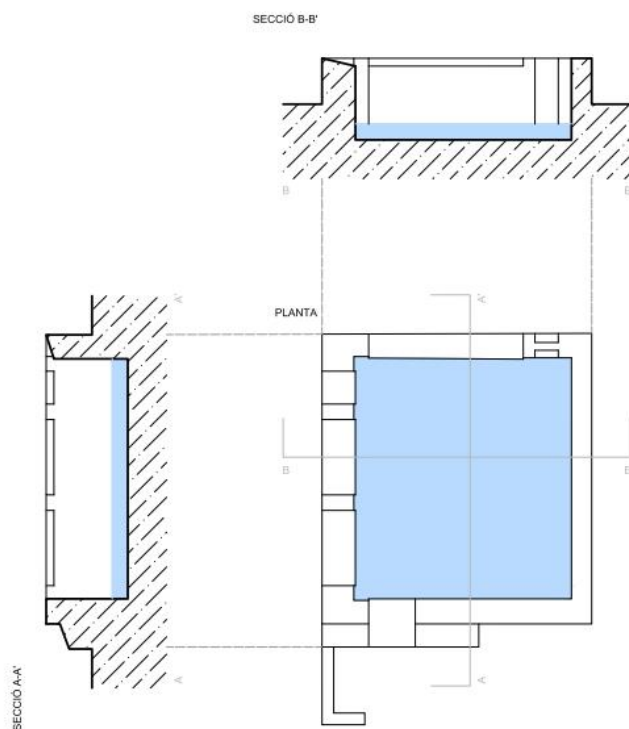
Mesures de l'estructura:

1. Llargada exterior: 3,74 m
2. Llargada interior: 3,10 m
3. Amplada exterior: 3,43 m
4. Amplada interior: 2,78 m
5. Profunditat (des de dins): 75 cm al nivell aigua, 95 cm totals
6. Alçada (des de fora): 59 cm
7. Amplada rentadors: 43 cm
8. Amplada paret no rentadors (dreta): 29 cm
9. Afegit: s'especifica a planta

Intervencions:

- Sense registre d'intervencions

Interpretació gràfica: Escala gràfica 1:10

ANNEX 2: Terminologia

Al llarg del treball es fa referència a certes paraules de l'àmbit de la bugada i el safareig que convé definir i comentar, començant pel mateix concepte de *safareig*.

*“El mot safareig s’atribueix a un origen àrab: sahrîj, bassal. Associat a aquesta arrel etimològica, de procedència i tècniques llunyanes, una sèrie de topònims particulars l’identifiquen. En alguns indrets del nord de l’Alt Empordà és d’ús freqüent utilitzar la paraula viver, mentre que en d’altres contrades de la comarca adopta i pren el propi nom de la pedra inclinada per batre i rentar-hi la roba, reconeixent-lo amb el vocable comú de rentador. També es troben diferències i varietats toponímiques per anomenar el safareig, els safareigs o safaretjos, en plural, com són coneguts popularment, encara que n’hi hagi un de sol.”*¹¹⁴

D’aquesta manera, veiem que els safareigs poden rebre també el nom de *bugaders*, *rentadors*, *basses*, *llavadors* i *vivers*. El terme *safareig* és l’habitual per al català oriental, mentre que podem trobar *rentador* arreu del domini lingüístic; *bassa* és un terme menys específic, però també té el significat, documentat al Diccionari Català Valencià Balear, de “depòsit fet de pedra, on posen l’aigua per rentar la roba (Sueca)”; *llavadors* és una forma antiga general, habitual, en plural, en el català de Mallorca. *Vivers* és la forma pròpia de l’Alt Empordà¹¹⁵ i el diccionari la documenta a la comarca del Berguedà.

Quan parlem de l’activitat de fer la bugada, cal remarcar que l’instrument principal sempre han estat les mans de les dones que l’han dut a terme. A part d’això, hi entren en joc diversos instruments dissenyats i adquirits per emprar en aquesta feixuga tasca. Per exemple, en l’acte del rentat sovint s’utilitzava una pala, cossis de zenc, cossis per fer la bugada, galledes de ferro pel lleixiu i productes com sabó, lleixiu de cendra, trisodi, blauet i sosa. En moltes fotografies d’arxiu podem observar la utilització de davantals per tal de no tacar-se la pròpia roba, perquè de mullar-se no s’escapaven.

Dels *cossis de zenc* en sabem que usualment tenien dues nanses i podien variar la seva mida i fondària, se n’han documentat tant de plans com de fondos.¹¹⁶ També s’utilitzaven *galledes de ferro* per transportar el lleixiu fet a casa, amb l’aigua calenta. Les *calderes d’aram* servien per fer el sabó casolà i sovint s’utilitzaven també per fer la calderada del porc; els greixos d’alguns animals com la vaca, el bou o el porc s’utilitzaven per a fer el sabó. Els *cossis per a fer la bugada* eren generalment de terrissa i tenien un forat a la base per fer escórrer l’aigua si calia, sinó es tapava amb un tap de suro. Els *paners* (generalment de canya) servien per rentar la llana, aquesta es fregava i després s’esbandia a l’interior del paner, degut a ser la roba més delicada. Les *pales de picar*, de fusta, tenien un mànec i es feien servir per picar la roba més

¹¹⁴ URGELL, S. “Els safareigs públics a l’Alt Empordà, en perill de desaparició”, pàg. 159.

¹¹⁵ Documentada a URGELL, S. *Ibíd.*

¹¹⁶ CANELA, R.M. *Els safareigs públics de la Conca de Barberà*, pàg.52.

gruixuda per tal d'una millor neteja. Algunes dones hi fan referència també per a treure el sabó de la roba. Aquest pas algunes dones se'l saltaven perquè afirmen que feia malbé la roba de seguida, tanmateix el seu ús és molt estès arreu. Els *raspalls d'espart* es feien servir per rentar les espardenyes, calçat comú a l'època, i altres peces gruixudes o més dures. El *blauet* o *blau de rentar*, es feia servir després del lleixiu exclusivament a la roba blanca, per tal que quedés emblanquida i emmidonada. Les *forquilles* servien per recollir el sabó si queia dins la bassa. Normalment les agafaven al ferrer quan això passava, també s'ha documentat la presència de forquilles d'ús públic en alguns rentadors o fins i tot la utilització de les forques particulars dels fems a falta de les anteriors, fet que no era gens higiènic.

Al principi els productes com el sabó i el lleixiu es feien a casa, aquest últim amb cendra; i només s'adquirien la sosa i el blauet. No obstant, al llarg del pas del temps es van començar a comprar els productes de producció industrial com lleixius i altres químics.

Al territori català rural, alguna peça de roba s'estenia al mateix safareig, però la majoria de la roba no, com sí que es feia a les àrees urbanes com Barcelona; allà es traguava fins a casa i s'estenia al terrat, a la mateixa façana o en corrals. Buscaven llocs assolellats perquè la roba s'eixugués abans, especialment a l'hivern.

ANNEX 3: Imatges i plànols dels safareigs documentats

A continuació s'inclouen les fotografies dels safareigs documentats en el mateix ordre que han estat presentats al treball i a l'ANNEX 1. Totes són de font pròpia, a excepció de les que estan especificades.

1. Safareig d'Abrera

Imatge 1: Safareig Oest

Imatge 2: Safareig Est

Imatge 3: Els dos safareigs (Font DIBA)

Imatge 4: La bassa dels Peixos

Imatge 5: Les canalitzacions

Imatge 6: El desguàs

Imatge 7: El pou (Font DIBA)

Imatge 8: El conjunt i l'accés

Imatge 9: La Bassa dels Peixos amb inscripció

Imatge 10: La normativa d'ús

Imatge 11: La Font d'Abrera

Imatge 12: Els cartells informatius

2. Safareig de Palau-Sator

Imatge 13: El safareig

Imatge 14: Safareig amb jaló i Nord

Imatge 15: Cantonada Sud-Est

Imatge 16: Regueró de desguàs

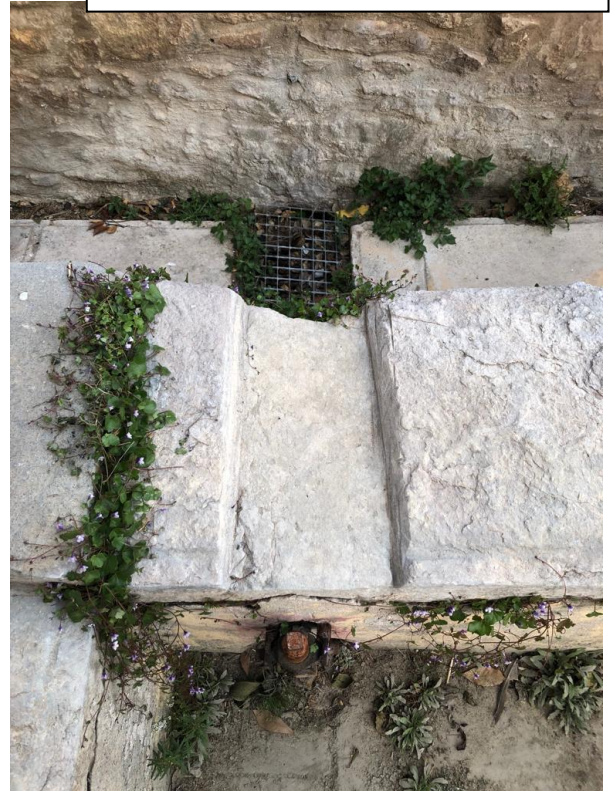

Imatge 17: Giny metàl·lic per omplir i buidar

Imatge 18: Conducte desguàs

Imatge 19: Reixa desguàs

Imatge 21: Reixa de desguàs moderna

Imatge 20: Reixa de desguàs moderna

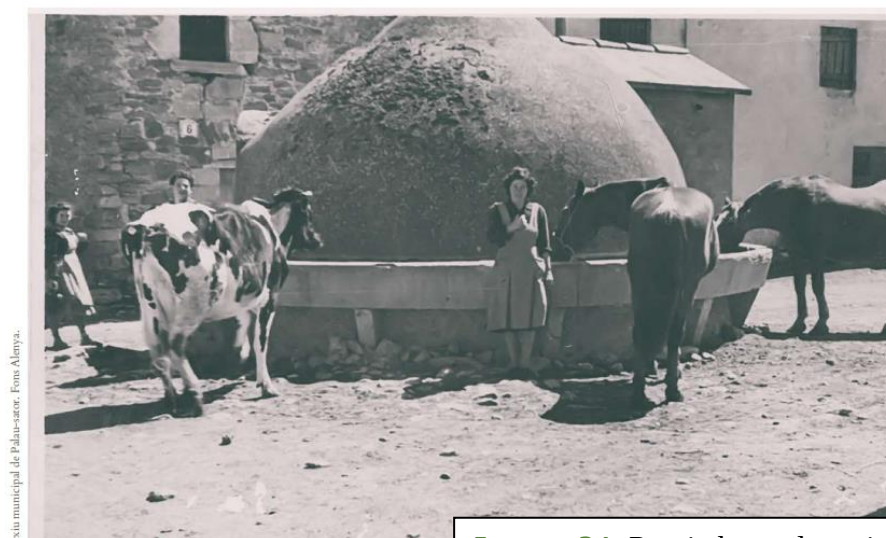

Imatge 22: Pou artesià

Imatge 23: Font i canalitzacions de desguàs del pou

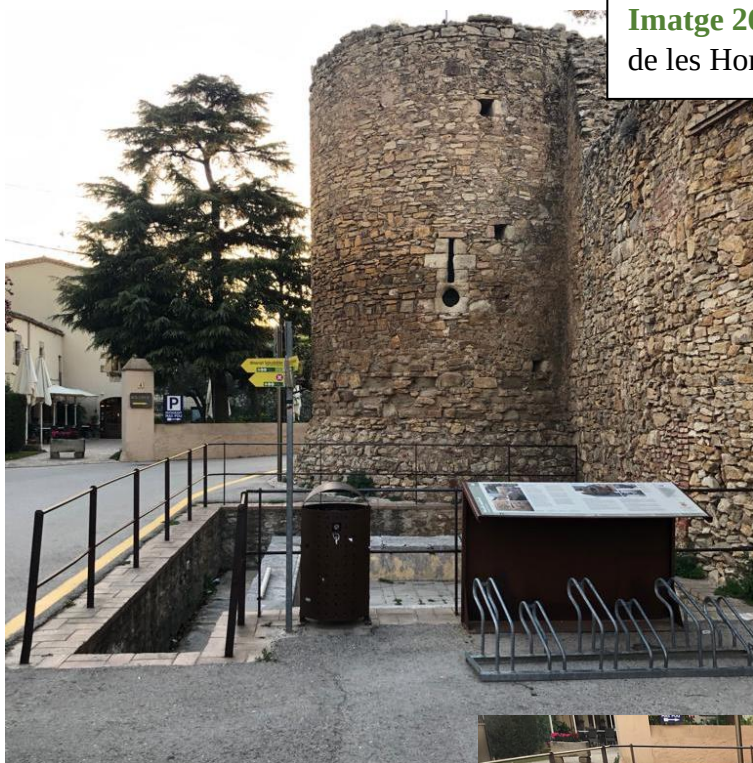
Imatge 24: Pou i abeurador original (Font Ajuntament Palau-Sator)

Imatge 25: Bugaderes rentant roba (Font Ajuntament Palau-Sator)

Imatge 26: El conjunt amb la museïtzació i la Torre de les Hores al fons

Imatge 27: EL plafó informatiu

Imatge 28: El conjunt del pou i el safareig al fons

3. Safareig de Can Senteugini (Castellbisbal)

Imatge 29: Conjunt amb jaló i Nord

Imatge 30: Safareig

Imatge 31: Detall de les rentadores

Imatge 32: La mina i entrada d'aigua

Imatge 33: Conjunt de les dues basses i la mina

Imatge 34: El safareig l'any 1914, dona banyant-se (Font AFCEC, fotògraf Carles Fargas i Bonell)

Imatge 35: El safareig l'any 1914, dona esbandint roba (Font AFCEC, fotògraf Carles Fargas i Bonell)

Imatge 36: Safareig actual

4. Safareig de la Portalera (Caldes de Montbui)

Imatge 37: Safareig gran amb jaló i Nord

Imatge 38: Safareig petit amb jaló i Nord

Imatge 39: Safareig petit vista zenital

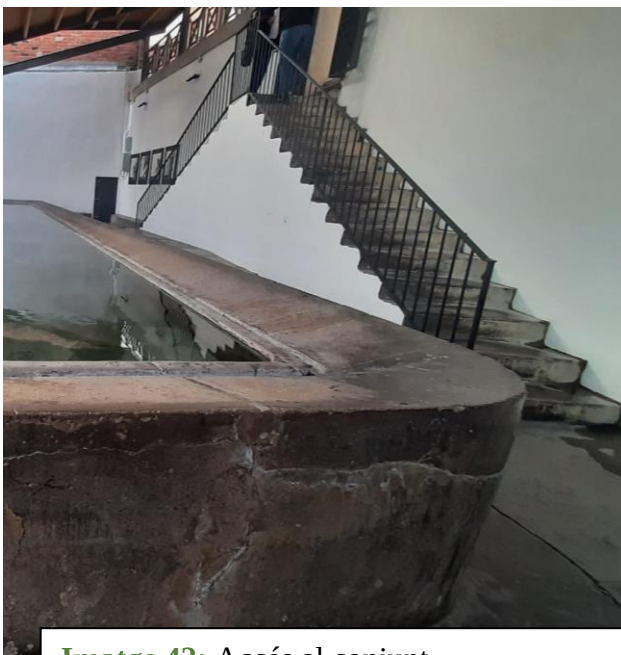
Imatge 40: Museïtzació amb plafons informatius fets per Thermalia

Imatge 41: Dipòsits de vímet i llegums

Imatge 43: Regueró motllurat

Imatge 42: Accés al conjunt

Imatge 44: Conjunt original (Font Thermalia)

Imatge 45: Conjunt actual després de la rehabilitació (Font Thermalia)

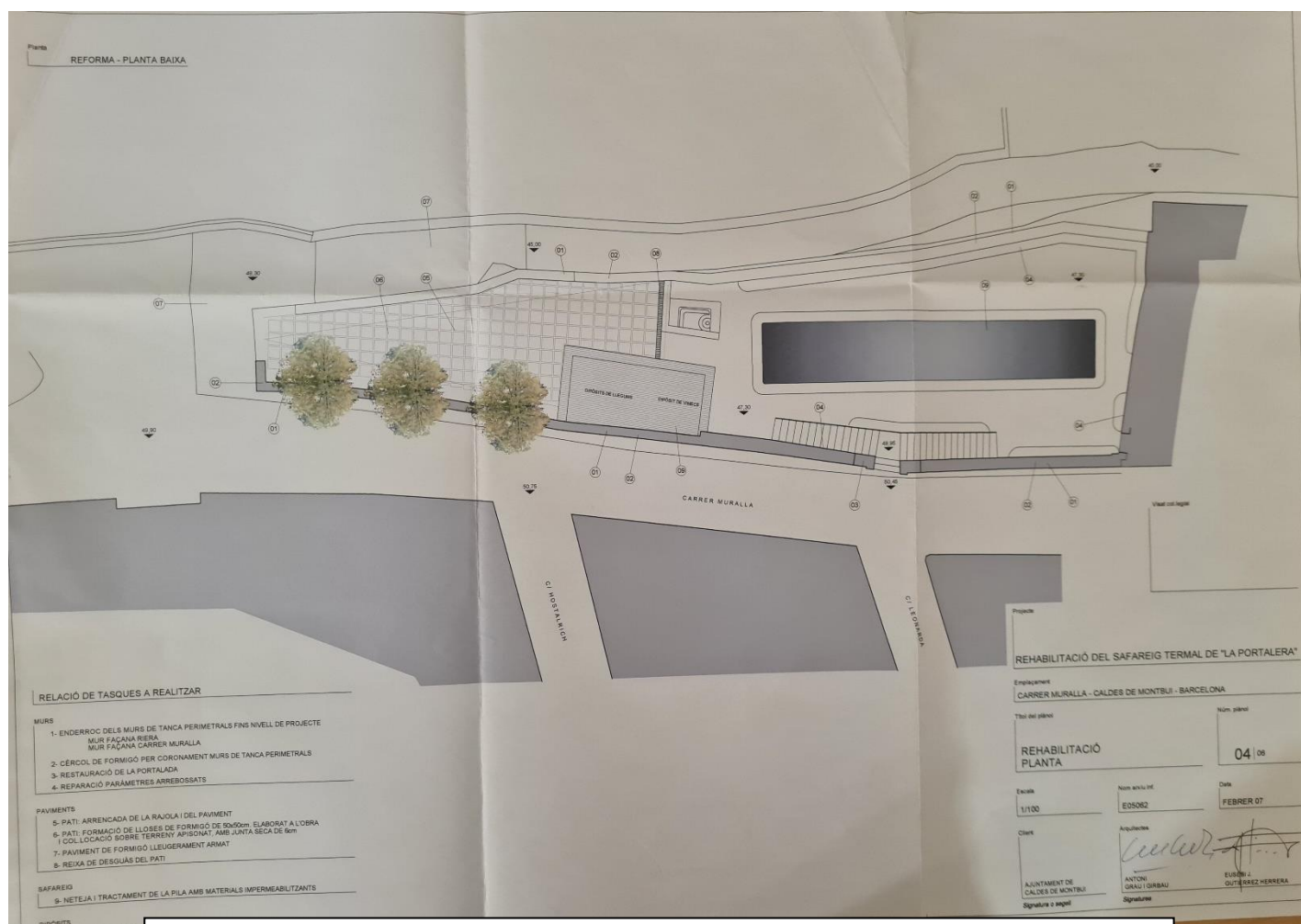
Imatge 46: Dones fent la bugada (Font Thermalia)

Imatge 47: Dones fent la bugada (Font Thermalia)

Imatge 48: Conjunt original, vista exterior des dels horts (Font Thermalia)

Imatge 49: Plànol de la rehabilitació del 2008 (Font Arxiu de Caldes de Montbui)

5. Safareig de la Canaleta (Caldes de Montbui)

Imatge 50: Safareig gran amb jaló i Nord

Imatge 51: Font i safareig petit

Imatge 52: Safareig gran i cobert

Imatge 53: Safareig gran amb jaló i Nord

Imatge 54: Safareig petit, bancs i marxapeus

Imatge 55: Detall del regueró motllurat

Imatge 56: Detall de la rugositat de la rentadora

Imatge 57: Conjunt safareig gran i petit, detall del desguàs

Imatge 58: Museïtzació amb plafons feta per Thermalia

Imatge 59: Placa commemorativa de la rehabilitació

Imatge 60: Placa informativa a l'entrada

Imatge 61: Placa amb el nom de la plaça on s'ubica el safareig, dedicada a les bugaderes

6. Safareig de Santa Oliva

Imatge 62: Safareig gran amb jaló i Nord

Imatge 63: La font del Safareig

Imatge 64: Conjunt vist des del Nord

Imatge 65: Conjunt vist des del Sud

Imatge 66: Placa de la rehabilitació

Imatge 67: Accés Sud

Imatge 68: Safareig petit amb jaló

Imatge 69: Safareig petit vista Nord

Imatge 70: Detall del desguàs

Imatge 71: Voltants de l'espai, castell de Santa Oliva

7. Safareig públic de Bonastre (Font de la Magdalena)

Imatge 72: Safareig amb jaló i Nord

Imatge 73: Conjunt Font de la Magdalena i safareig al fons

Imatge 74: Safareig vista Nord, font al fons

Imatge 75: Cantonada Sud-Oest

Imatge 76: Cantonada Nord-Oest

Imatge 77: Detall regueró desguàs

Imatge 78: Detall de la cantonada Sud-Est

Imatge 79: Giny metàl·lic, conducte d'aigua

Imatge 80: Font de la Magdalena

Imatge 81: Dipòsit

8. Safareig públic de Bonastre (Font de Jesús)

Imatge 82: Safareig amb jaló i Nord

Imatge 83: Conjunt de la Font de Jesús i safareig al fons

Imatge 84: Cantonada Sud-Oest des de l'interior

Imatge 85: Cantonada Sud-Oest des de l'exterior

Imatge 86: Abeuradors

Imatge 87: Abeuradors

Imatge 88: Cantonada Nord-Est,
canalitzacions que van cap als abeuradors

Imatge 89: Font de Jesús i pica de pedra

Imatge 90: Cartell informatiu del patrimoni de Bonastre

9. Safareig de Xercavins (Rubí)

Imatge 91: Safareig amb jaló i Nord

Imatge 92: Safareig amb jaló vertical

Imatge 93: Vista Nord-Est

Imatge 94: Vista Oest

Imatge 95: Paret Sud amb rentadores

Imatge 96: Paret Oest amb rentadores

Imatge 97: Cantonada Sud-Est, detall de la pedra de fregar

Imatge 98: Cantonada Nord-Oest des de l'exterior, detall del forat

Imatge 99: Torrent de Xercavins

Imatge 100: Restes materials del safareig trobades al camí

Imatge 101: Senyal de la ruta

Imatge 102: Senyal de la ruta

Imatge 103: Safareig vist des del camí de ruta (Nord)

Imatge 104: Safareig vist des del Oest

ANNEX 4: Els safareigs en la cultura popular. Folklore: Expressions i refranys tradicionals al voltant d'aquests espais

“A l’entorn de l’activitat de fer la bugada, s’han forjat expressions i paraules que han sobreviscut a la feina en si.”

Font: CANELA, R.M. i d’altres. *Els safareigs públics de la Conca de Barberà*. Cossetània edicions, Valls, 2006, p. 57. Tots els refranys i expressions populars d’aquest Annex provenen d’aquesta font, p. 71-72.

El folklore s’ocupa de l’estudi de les tradicions, les creences, les llegendes i les dites populars d’una cultura. El folklore es transmet per via oral i de manera anònima, i es constitueix en patrimoni col·lectiu immaterial d’una comunitat. Les manifestacions folklòriques esdevenen punts de referència de gran vàlua per a l’anàlisi dels sistemes de valors dominants en moments determinats de la història d’una societat.

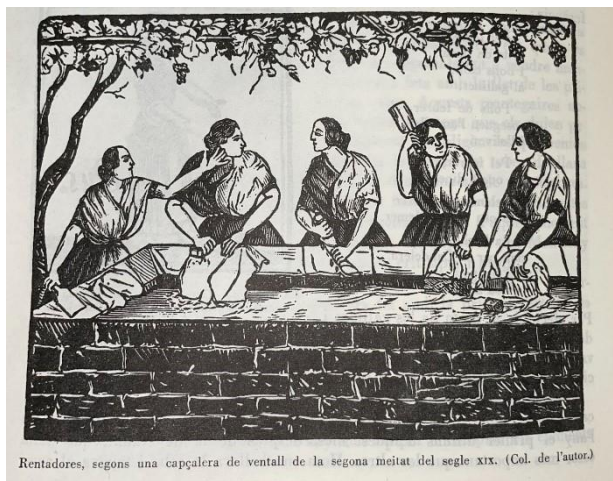
Són nombrosíssims els refranys, cançons, contes i altres manifestacions culturals que reflecteixen la importància de les activitats relacionades amb els safareigs en la vida de les dones catalanes. En tractar-se d’un espai d’ús específicament femení, podem pensar que moltes d’aquestes expressions són manifestacions del coneixement i saviesa de les dones, transmeses de forma oral, de generació en generació, compartint la tasca de rentar:

“No et casis amb cap ferrer,
que sempre hauràs de rentar;
casa’t amb un mariner,
que ja ve net de la mar.”

Hi ha un ric mostrari de com s’ha mantingut la memòria d’aquests espais i aquestes activitats a través de la llengua i com han contribuït a deixar una petjada significativa en la cultura i el vocabulari de la llengua catalana. Es tracta d’un aspecte que ja ha estat desenvolupat en un nombre considerable de llibres i articles, per la qual cosa no és un objectiu prioritari d’aquest treball. Tanmateix, sí que és d’interès destacar que en algunes ocasions aquestes mostres de llengua popular incidien en la propagació de prejudicis tradicionalment associats a les dones, malgrat sorgir d’un àmbit femení. En aquest sentit, és molt coneguda l’associació semàntica de l’expressió “fer safareig” a l’àmbit de la propagació de xafarderies. Es tracta d’una expressió viva en la parla actual i present en el diccionari normatiu:

“**fer safareig** [o **haver-hi safareig**] Haver-hi xafarderies, enraonies, comentar alguna cosa públicament.”

Font: AMADES, J. *Costumari Català*, Salvat, Barcelona, 1982 (facsimil), Vol. I, p. 662

Pel que fa a aquesta expressió les dues entrevistades n'ofereixen una visió molt crítica. Guillermina Subirà, des de l'experiència d'acompanyar la padrina a fer bugada, amb pressa, perquè hi havia molta feina i molt dura i feixuga, si hi anaven soles podien fer la feina més ràpid: “Tu vas a la teva feina, perquè a les cases de pagès hi havia molta feina [*expressat amb to més alt i molt emfàticament*], però molta, molta feina. I no podies perdre ni un moment. [...]” (entrevista minut 10, segona part). Rosa Vendrell remarca que l'expressió és una “aproximació burlesca i molt restrictiva del que s'hi feia” i constata que als espais masculins de relació com el bar o la barberia també hi havia xafarderia.

Un altre exemple més específic de biaix pejoratiu el podem observar en aquest refrany popular, en el qual en certa manera es culpabilitza la dona de possibles dificultats (la pluja) per dur a bon terme la tasca de rentar:

“Si plou quan tens bugada, senyal que no ets ben casada.”

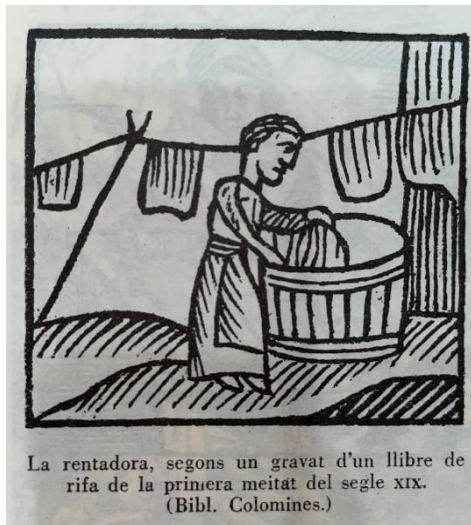
Una altra expressió (també ben viva a l'actualitat) ens proporciona la vigència d'un valor a mig camí de l'àmbit públic i el privat, com és la conveniència de no exposar possibles problemàtiques domèstiques fora de l'àmbit familiar, per evitar-ne la vergonya:

“La roba bruta, renta-la a casa.”

Finalment, un exemple de possible culpabilització a causa de no fer la feina en el moment del dia que segons els bons costums corresponia:

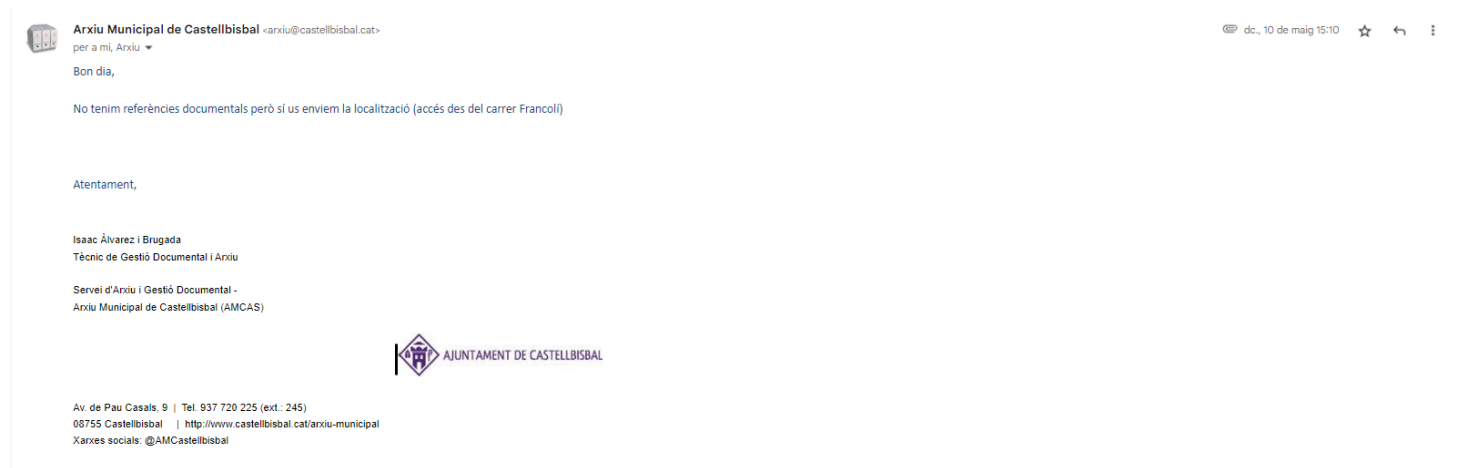
“Roba estesa al vespre, el dimoni a la finestra.”

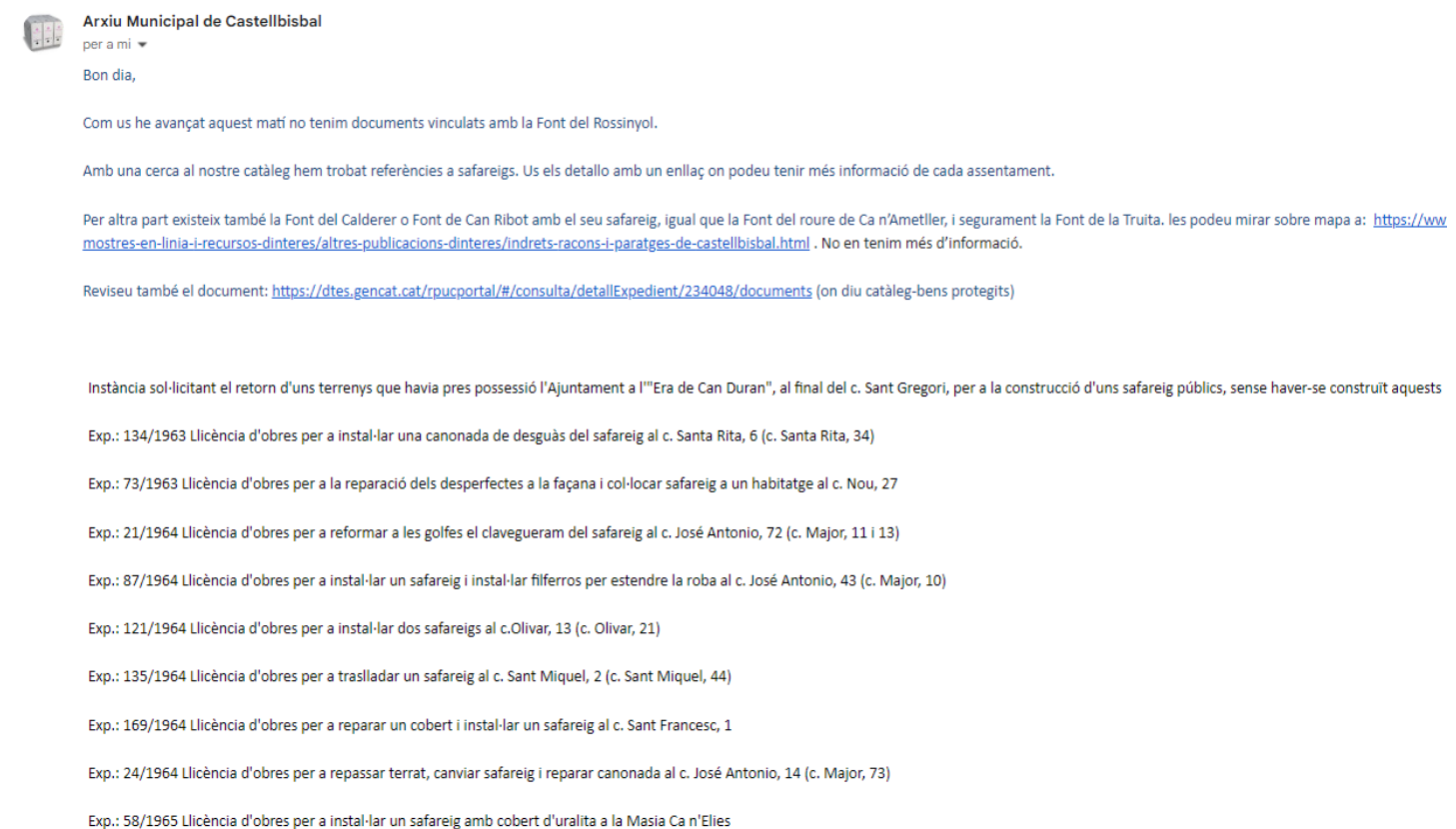
AMADES, J. Vol. I, p. 780

Malgrat ser una feina dura, les dones entrevistades en tenien bon record, perquè associaven la feina a l'època de joventut.

ANNEX 5: Registres històrics i comunicacions

Figura 1: Correu de l'Arxiu Municipal de Castellbisbal

Figura 2: Correu de l'Arxiu Municipal de Castellbisbal

SEGLE XIX

PERE AMBROS I BRUSTENGA

1852

Coloma Atmatller, primer any, a mitges, 125 lliures a 15 pts.
 Val la seda.....187 p.

CONSTRUCCIÓ DEL SAFAREITX GRAN

Diu la nota: "Nota de ço que costà de treballs i materials, el safareitx de més avall del trull (1), conducció de les aigües, sortida d'elles...etc; havent-hi començat de treballar, en 1852, el mestre de cases Antón Cortina de Ximelis, baix quina direcció es portà l'obra i s'arreglà la conducció de les aigües, des de la presa fins al safareitx."

PRIMERAMENT,	excavació del terreny per a formar el sa--(rals)	
	fareitx, 38 jornals a 7 rals un.....	266
CALÇ	100 quintars, a 4 rals.....	400
SORRA	garbellar-la i apilar-la, 4 jnl. a 7 rals....	28
MESTRE DE CASES,	31 jornals 2/4 a 11 rals 17 m/.....	362-8
MANOBRES	51 jornals a 7 rals i 8 m/.....	410-28
DONES	llogades, al mati o a la tarda, per a recollir pedres pels fonaments. 97 tardes a 12 quartos	107-18
JORNALS	de les mules per tragar tota classe de materials.....	25 jorn. a 18 rals.....450
MAONS DOBLES,	4680 a 18 lliures el miler.....	847-20
RAJOLS	1450 a 11 lliures el miler.....	154-28
MAONS DE QUART,	100 a 14 lliures el miler.....	14-15
PORCELLANA	6 arroves.....	24
PICADIS (2)	.....	78
BOLÓ	foradar les pedres.....	18
PEDRES CANTONERES,	picades i escrites, valen.....	72
POUS o agulles	que s'hagueren de fer per haver trobat el terreny falç, a la fondària de 15 pams o més. Jornals de manobre, 23 a 7-8 rals.....	166-5
MESTRE de cases,	9 jornals.....	109-8
MAONS DOBLES	per a fer els arcs de una agulla a l'altra, per formar-hi les parets, 1300.....	249-
CALÇ,	15 quintars a 4 rals.....	60-
PICADIS.....	.....	6-
	COSTA EL SAFAREITX.....	3967-32

(1) El trull era abaix a l'hort, molt aprop del safareitx del mitg, dintre un edifici gran.

(2) Picadis era un producte més fort que la calç, un precursor del ciment

Figura 3: Notes històriques de Pere Ambros i Brustenga

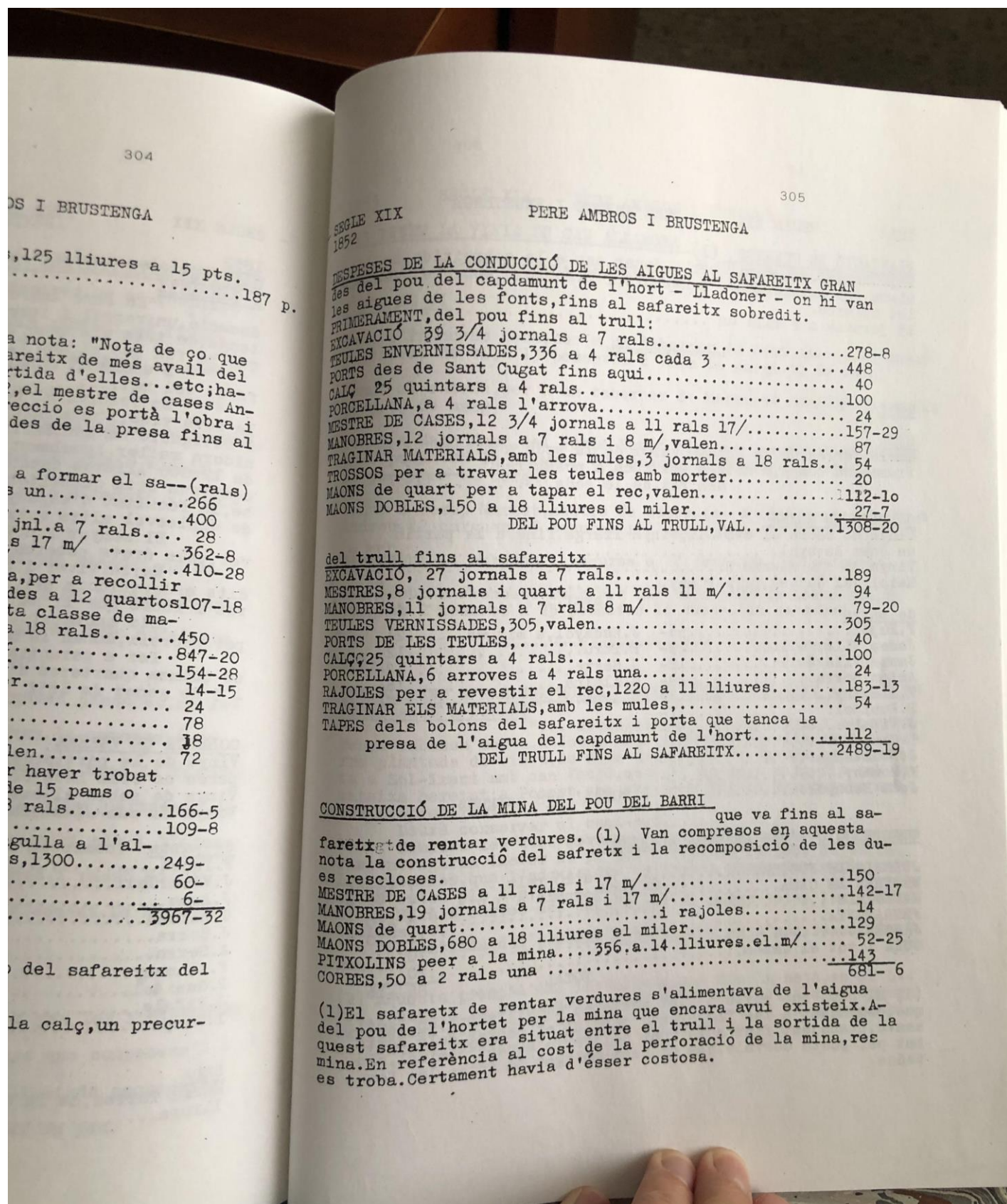

Figura 4: Notes històriques de Pere Ambros i Brustenga

1843

SEGLE XIX

JOSEP AMBROS I MOMANY

MINA DEL LLADONER

Construim la mina que des del pou del costat del safareitx del lladoner, ha de portar l'aigua al safareitx gran, temps a venir.....

El treball ha sigut donat, a preu fet, a Joànn Faixes, de Sarrià, pel preu de 56 duros. S'hi han estat 42 jornals.

16 agost 1843

COLLITA DE RAIMS

(comencem el dia 27 de setembre)

Vinya del restoble.....25 cg.	Sant Genis.....35 cg.
Vinya vella.....65 -	Can Alzamora.;.....18 -
Vinya de la partió.....39 -	Can Bosc.....20 -
Partió Feliu.....20 -	Xifre.....20 -
Maiol costat v/ vella.. 8 -	Maiolet.....35 -
De la barraca.....42 -	Total, 376 cargues.
Del davant.....34 -	

Figura 5: Notes històriques de Josep Ambros i Momany

1850   SEGLE XIX   JOSEP AMBROS I MOMANY

maons dobles, 400, a 17 lliures el miler..... 72 ral.
 un jornal de fuster, a 10 rals..... 66 10 -
 Total, rals..... 2063

COLLITA DE RAIMS

Vinya del restoble..... 38 cargues
 Vinya de la partió de can Claverí, des de la se-
 rra del restoble, fins a la partió de Joàn Es-
 cayol..... 80 - -
 Vinya can Alzamora..... 13 - -
 Vinya de la roca..... 16 - -
 Vinya de Xifre (últim any)..... 14 - -
161

de parts (1)

J. Viñals..... 66	cgs.	Josep Vilardell..... 33	-
Antón Serra..... 33	-	Jaume Vilardell..... 20	-
Joàn Escayol..... 30	-	Francesc Alemany..... 20	-
Miquel Momany..... 38	-	Pau Rusiñol..... 18	-

Figura 6: Notes històriques de Josep Ambros i Momany

	382
asis con- rra per enat de quanti- a perpè- al, que és a..... agadores rtió .....130 .....15 .....19 .....14 .....29 207	===== <u>1850</u> <u>DESCOBRIMENT DE LA FONT DEL FERRO (?)</u> Fou descoberta o coneguda en 1847; i arreglada aquest any, 1850, amb les despeses següents: Excavació, 7 jornals a 7 rals el jornal.....49 rals. Mestres de cases, 9 jornals, a 11 rals.....107-8 m. Manobres, 19 jornals, a 7 rals.....133 Maons dobles, 1082 a 17 lliures el miler.....197-16- Rajoles, 150 a 10 lliures el miler.....16- 2 Corbes, 16 a 2 rals una.....32 Traginar l'obra i demés materials.....51 Calç, 6 quintars a 5 rals el quintar.....30 Parets dels costats, valor.....140 Import total.....805 rals <u>CONSTRUCCIÓ DE LA RESCLOSA DE MÉS AVALL</u> feta pel mestre de cases Antón Cortina. Començada el dia 5 d'agost de 1850 65 quintars de calç, a 5 rals, valen.....325 ral. 80 carretades de roca, amb els ports, valen.....726 - treure sorra a carregador.....30 - matinales, aplegar pedres, per dones.....34 - tragar sorra i altres materials (6 jornals).....1000 - jornals de mestre, 28 3/4 a 11 rals.....315-29 jornals de manobres, 64 i 1/4...(-a.7.rals-).....449-25

Figura 7: Notes històriques de Josep Ambros i Momany